

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
w Warszawie

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

**TOM (VOL.) LIX
2007**

WARSZAWA 2007 VARSOVIE

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

TOM LIX

Tom ten Redakcja poświęca pamięci

Pana mgr. Mariana Kaczyńskiego (1932–2007)

twórcy i wieloletniego kierownika Działu Archeologii Bałtów

Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie

Redaguje zespół / Editorial staff:

mgr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji / managing editor), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny / editor in chief),
prof. dr hab. Teresa Dąbrowska (zastępczyni redaktora naczelnego / subeditor), mgr Grażyna Orlińska,
mgr Radosław Prochowicz, mgr Andrzej Jacek Tomaszewski, doc. dr hab. Teresa Węgrzynowicz

Tłumaczenia / Translations:

Anna Kinecka,
Vyturys Jarutis, Jacek Andrzejowski

Skład i łamanie / Layout:

JRJ

Rycina na okładce: brązowa tarcza naskroniowa
z Pakalniszek (Litwa). Rys. L. Kobylńska

Cover picture: bronze temple disc
from Pakalniszki, (Lithuania). Drawn by L. Kobylńska

© Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 2007

© Autorzy, 2007

Państwowe Muzeum Archeologiczne jest instytucją kultury
finansowaną przez
Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego

Sprzedaż detaliczna publikacji Państwowego Muzeum Archeologicznego, w tym egzemplarzy archiwalnych, prowadzona jest w salach wystawowych muzeum, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa. Płatność gotówką; wystawiamy rachunki i faktury. Ponadto nasze książki i czasopisma można zamawiać w PMA, tel. +48 (22) 831 32 21–25/110 lub pod adresem internetowym wydawnictwapma@pma.pl

Cennik wydawnictw, wykaz publikacji i pełen spis zawartości czasopism PMA: <http://www.pma.pl/wydawnictwa>
Price list, list of PMA publications and contents of PMA periodicals: <http://www.pma.pl/wydawnictwa>

Adres redakcji / Editorial office:

Państwowe Muzeum Archeologiczne
ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 831 32 21–25/141,152; fax: +48 (22) 831 51 95; e-mail: j.andrzejowski@pma.pl

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

Tom (Vol.) LIX

SPIS TREŚCI

Contents

MISCELLANEA

- Barbara Sałacińska, Sławomir Sałaciński, Bibliografia prac Zespołu do Badań Pradziejowego Górnictwa Krzemienia Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie za lata 1985–2006 3
Committee for the Ancient Flint Mining Research, State Archaeological Museum in Warsaw. A Bibliography 1985–2006
- Anna Drzewicz, Ceramika malowana z cmentarzyska ludności kultury łużyckiej w Biernatkach, pow. poznański, z kolekcji Aleksandra Guttmana 17
Painted Lusatian Culture Pottery from a Cemetery at Biernatki, distr. Poznań, from the Aleksander Guttman Collection
- Mirosława Andrzejowska, Naszyjniki z Drohiczyzna 31
Neckrings from Drohiczyń
- Magdalena Natuniewicz-Sekuła, Jerzy Okulicz-Kozaryn, Wybrane groby z importami rzymskimi z cmentarzyska w Weklicach, pow. elbląski, stan. 7 45
Selected Grave Assemblages with Roman Imports, Cemetery at Weklice, Site 7, distr. Elbląg

MATERIAŁY

- Barbara Sałacińska, Anna Zakościelna, *Pierwsze groby kultur ceramik wstęgowych w Polsce*. Groby kultury lubelsko-wołyńskiej ze stanowiska Złota „Grodzisko I” i „Grodzisko II” 77
‘First Linear Band Pottery Graves in Poland’. Graves of Lublin-Volhynian Culture at Złota, Sites ‘Grodzisko I’ and ‘Grodzisko II’
- Grażyna Orlińska, Materiały osadnicze z Transboru, gm. Latowicz, woj. mazowieckie 115
Materials from Settlement at Transbór, comm. Latowicz, woj. Mazowieckie
- Ludwika Sawicka, Gytis Grižas, *Mogila Wielkoludów... Szwedów czy konfederatów*. Cmentarzysko kurhanowe w Pakalniskach (północna Litwa) w świetle badań Marii Butrymówny w 1897 roku 165
‘Giants’ Mound, Swedish Graveyard, Confederates’ Cemetery’. Maria Butrymówna Excavations (1897) of Barrow Cemetery at Pakalniskai (N. Lithuania)
„Milžinkapis... Švedų arba konfederatų”. Pakalniškių pilkapynas (Šiaurės Lietuvoje): žvilgsnis į Marijos Butrimaitės (Butrymówna) 1897 metų tyrinėjimus

KRONIKA

- Anna Bitner-Wróblewska, Marian Kaczyński (4.12.1932 – 17.10.2007) 203
- Wojciech Brzeziński, Najpierw były Ateny... 205
- Bibliografia prac Mariana Kaczyńskiego (Anna Bitner-Wróblewska) 206

WYKAZ SKRÓTÓW

209

GRAŻYNA ORLIŃSKA

MATERIAŁY OSADNICZE Z TRANSBORU, GM. LATOWICZ, WOJ. MAZOWIECKIE

MATERIALS FROM SETTLEMENT AT TRANSBÓR, COMM. LATOWICZ, WOJ. MAZOWIECKIE

WSTĘP

Materiały z cmentarzyska kultury grobów kloszowych z Transboru, pow. miński (Ryc. 1), weszły do literatury przedmiotu już ponad pół wieku temu (A. Kietlińska 1955; 1968; A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963). Na znaleziska te wielokrotnie powoływano się w monografiach innych nekropoli kloszowych. Były też uwzględniane w opracowaniach syntetycznych i rozprawach. Tymczasem odkryte wraz z cmentarzyskiem zabytki osadnicze nie zostały dotychczas opracowane. Pomimo to stały się źródłem wymiany sprzecznych poglądów. Potrzeba ich uporządkowania doprowadziła do podjęcia szczegółowych studiów nad zachowaną dokumentacją i materiałem.

Archeolodzy warszawscy znali stanowisko w Transborze od lat 1920-tych¹. Znalezione tu w 1927 roku naczynia kultury grobów kloszowych ksiądz Stefan Antosiewicz z Latowicza przekazał w roku następnym Jackowi Dylikowi dla Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie (dalej PMA). Równocześnie dyrektor PMA Roman Jakimowicz zawiadomił Wojewódzkiego Konserwatora w Warszawie o niszczeniu cmentarzyska przez poszukiwaczy-amatorów i prosił o podjęcie działań mających na celu jego ochronę. Kolejne materiały z Transboru, przekazane Stefanowi Roelowi przez Męskie Seminarium Nauczycielskie w Sienicy oraz powtórnie przez księdza Antosiewicza trafiły do PMA w 1934 roku². W 1929 roku pracownicy Zakładu Archeologii Przedhistorycznej Uniwersytetu Warszawskiego rozważali przeprowadzenie badań w Transborze, ale nie doszły one do skutku. Systematyczne badania wykopaliskowe pod kierownictwem A. Kietlińskiej

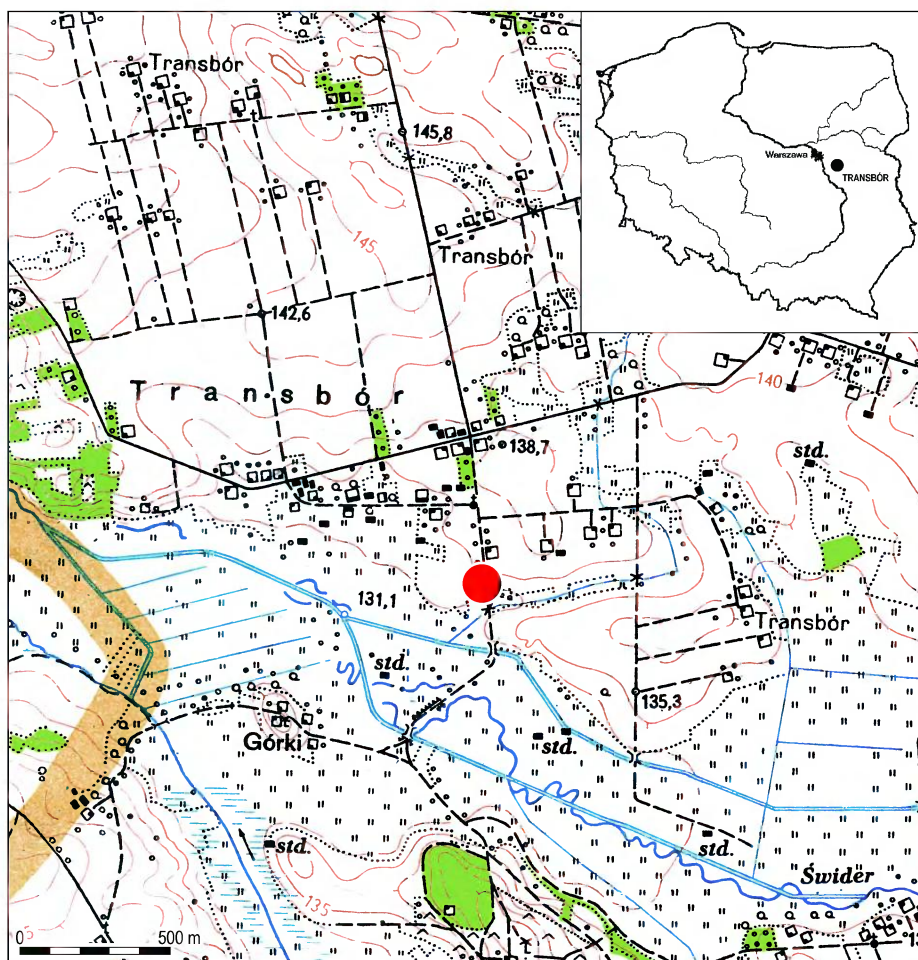
podjęto tu dopiero po zakończeniu II Wojny, w latach 1946–1948. Poza cmentarzyskiem kultury grobów kloszowych, którego monografia ukazała się 15 lat po zakończeniu badań (A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963), zostały odkryte pozostałości zarówno osadnictwa starszego, jak i późniejszego od nekropoli.

Informacja o znalezieniu w Transborze *ziemianek z okresu wczesnego żelaza*³ pojawiła się w prasie codziennej po 2. sezonie badań (Express 1947). Kolejny artykuł donosił o odkryciu osady późniejszej od cmentarzyska o 400 lat oraz o wykopaniu *szczątków ceramiki z okresu lutyńskiego* [sic!] i *szczątków chat* (Express 1948). O osadzie tej wspominała w połowie lat 1950-tych A. Kietlińska (1955, s. 152), zaprzeczając kategorycznie obecności materiałów kultury łużyckiej (por. T. Węgrzynowicz 1973, s. 116). Informację o znalezieniu w Transborze osady kultury grobów kloszowych jako pierwsza podała M. Gądzikiewicz (1954, s. 164). O tym osiedlu, zniszczonym i nieprzebadanym do końca, wspominała również na marginesie opracowania materiałów z łużycko-kloszowego cmentarzyska z Warszawy-Grochowa, stan. „Brylowszczyzna” (M. Gądzikiewicz-Woźniak 1961, s. 105). Również w artykule o cmentarzysku czytamy: *ponieważ na całym terenie brak jest innej ceramiki poza kloszową*,

¹ Korespondencja dotycząca najdawniejszych znalezisk z Transboru oraz dokumentacja z badań, wycinki prasowe i robocze kartoteki zabytków są przechowywane w Dziale Dokumentacji Naukowej Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie.

² W publikacji materiałów z cmentarzyska podany jest rok 1937 (por. A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 255).

³ Cytaty z dzienników i rysunków polowych oraz metryk oryginalnych zaznaczano w tekście kursywą, cytaty z kartoteki R. Mikłaszewskiej dodatkowo opisano sygnaturą R.M.

Ryc. 1. Transbór, pow. Mińsk Maz.
Lokalizacja stanowiska

Fig. 1. Transbór, distr. Mińsk Maz.
Location of the site

osadę należy zaliczyć do tej samej kultury co cmentarzysko (A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 255). Powołując się na te opinie przy „kloszowym” charakterze osady obstawał S. Czopek (1992, s. 181; 1995, s. 275). Takiej kwalifikacji sprzeciwiali się T. Węgrzynowicz (Dyskusja 1995, s. 389) i M. Andrzejowska (2001, s. 199), uzasadniając swój pogląd brakiem w znanych z autopsji materiałach osadniczych z Transboru zabytków kultury grobów kloszowych i potwierdzając zarazem obecność ceramiki kultury łużyckiej.

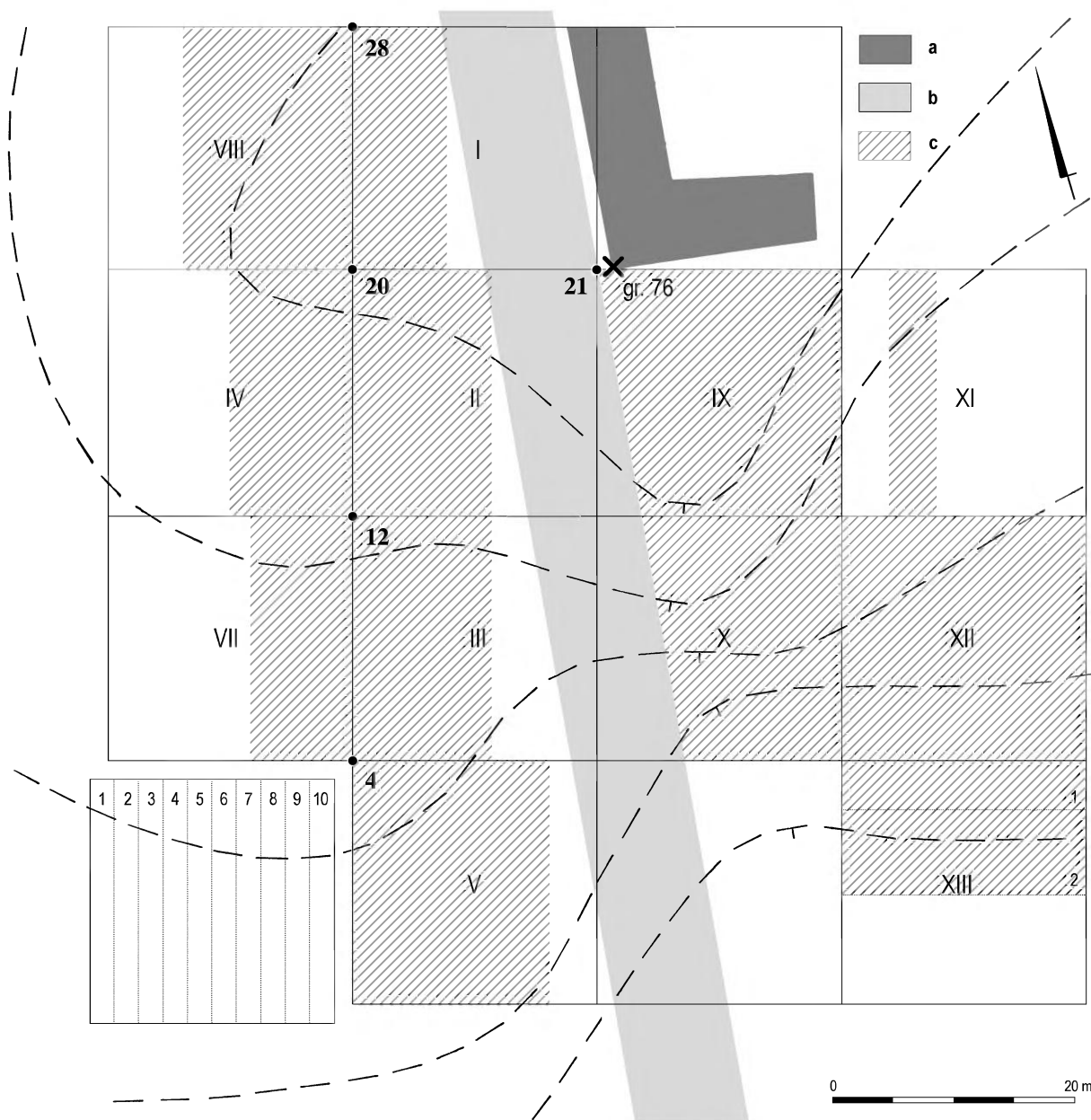
Wzmiankowane w opracowaniu cmentarzyska fragmenty naczyń z otworkami pod krawędzią, znalezione w umieszczonym w kloszu grobie 12 (por. A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 258, tabl. III:7.8.14–17) T. Dąbrowska w swojej *Próbie ustalenia chronologii względnej cmentarzysk kloszowych z obszaru Mazowsza* (1977, s. 118, diagram 1 – faza A) uznała za dowód bezpośredniej kontynuacji tradycji łużyckich w kulturze grobów kloszowych. M. Andrzejowska (1988, s. 135) sugeruje natomiast przypadkową domieszkę ceramiki pochodzącą z wcześniejszej osady⁴.

Dokumentacja polowa (dzienniki badań, brudnopisy, rysunki polowe, zdjęcia) zawiera niewiele danych o poprzedzających badania wykopaliskowe pomiarach na stanowisku. 27 VIII 1946 ustalono magistralę W-E i podzielono obszar stanowiska na kwadratowe odcinki

o boku 20 m (Ryc. 2). Na odcinkach I–XII wytyczono pasy podłużne o szerokości 2 m, numerowane od zachodu od 1 do 10, zorientowane dłuższą osią w przybliżeniu zgodnie z kierunkiem N-S. Na odcinku XIII wyróżniono tylko dwa pasy poprzeczne: 1. – o szerokości ok. 4 m, przylegający do odcinka XII i na południe od niego 2. – o szerokości ok. 7 m. 5 IX sporządzono szkic zatytułowany *Umiejscowienie kołków dla dalszych prac*. Widnieje na nim magistrala N-S oraz wyniki pomiarów odległości i kątów, prowadzone od południowo-zachodniego narożnika stodoły Jana Zajmy, pod którym został odkryty grób 76 (A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 256). Zostały wbite wówczas kołki: 21 (w odległości 1,9 m od narożnika stodoły) oraz ustawione w jednej linii 4, 12, 20 i 28 (Ryc. 2).

Odległości między kołkami 4, 12, 20 i 28 a drogą prowadzącą przez stanowisko, wynoszące odpowiednio 17,8 m, 14,9 m, 11,1 m i 6,9 m, oraz między kołkiem 21 a narożnikiem stodoły z grobem 76 są zgodne z odległościami na planie warstwicowym (Ryc. 2), ale na planach publikowanych droga została przesunięta o kilka metrów w kierunku zachodnim (Ryc. 3; por. A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, tabl. XXIII nn.).

⁴ W tym artykule kontrowersyjne ułamki ceramiki opisano w materiałach z odcinka I.

Ryc. 2. Transbór, pow. Mińsk Maz. Plan stanowiska z numeracją odcinków i niektórych kołków (warstwie co 40 cm). a – zabudowania Jana Zajmy; b – rzeczywisty przebieg drogi domierzony od kołków; c – obszar przebadany.

Wszystkie rys. B. Karch, oprac. graficzne A. Mistewicz i J. Andrzejowski

Fig. 2. Transbór, distr. Mińsk Maz. Plan of site with numbers of sections and some of the pegs (contour lines every 40 cm). a – farm buildings (owner Jan Zajma); b – actual course of the road measured up to the pegs; c – investigated area.

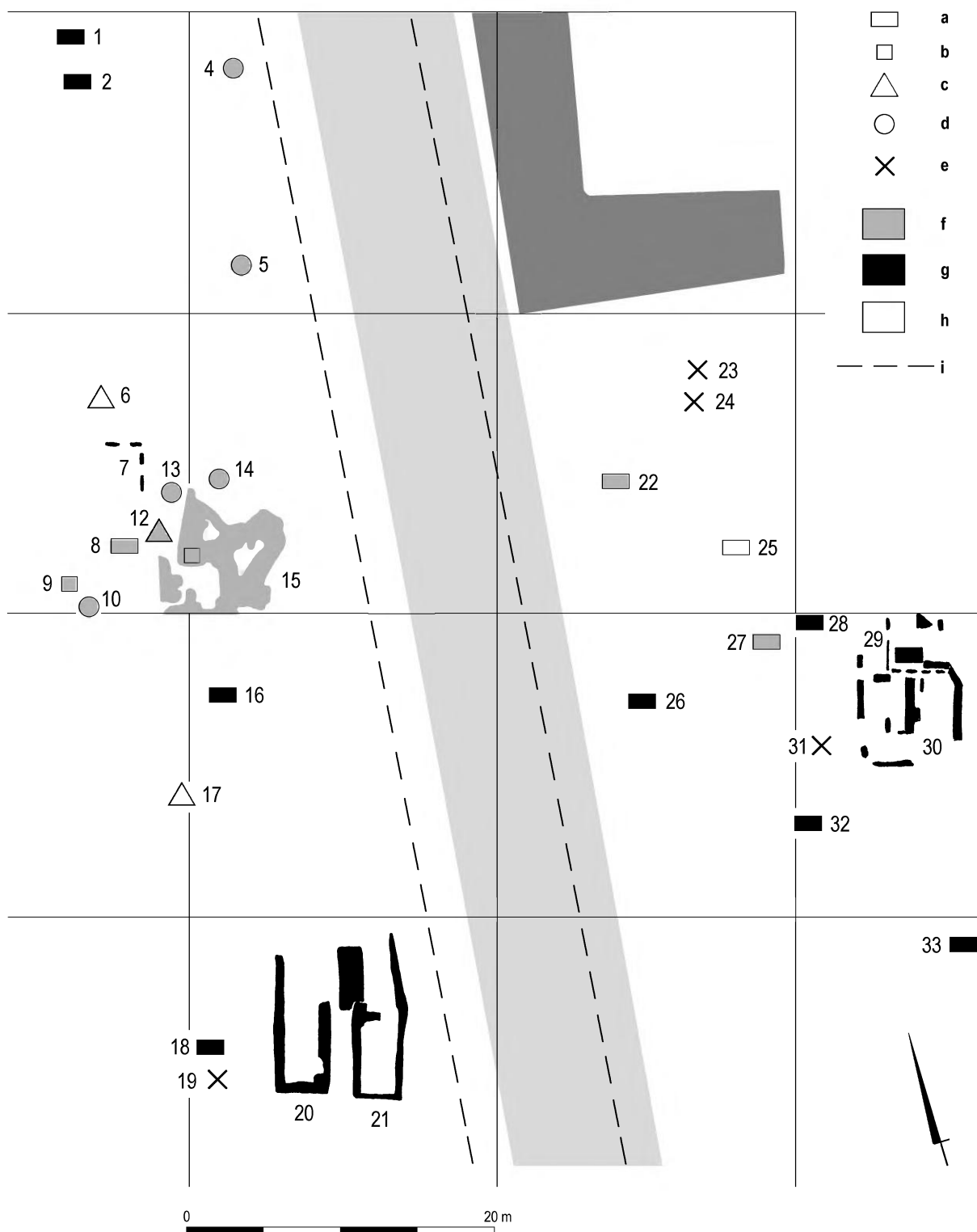
All sketches by B. Karch, graphic rendering by A. Mistewicz & J. Andrzejowski

W ciągu dwóch pierwszych sezonów badań była badana część stanowiska na zachód od drogi: w 1946 roku przekopano odcinki I/1–4, II/1–6, III/1–6, IV/10⁵, a w roku następnym odcinki IV/6–9, V/1–8, VII/7–10, VIII/4–10. W ostatnim sezonie, w 1948 roku prowadzono prace w części wschodniej stanowiska, na odcinkach IX, X, XI/3–4, XII, XIII/1–2 (Ryc. 2).

Dzienniki polowe prowadziła głównie A. Kietlińska. Są też wpisy innych osób uczestniczących w badaniach. Dzienniki zawierają dokładne rysunki i opisy grobów

(dość często zapiski o tym samym grobie, prowadzone „inną ręką”, powtarzają się w różnych zeszytach). Natomiast informacje o obiektach osadniczych są na ogół lakoniczne. Obszerniej opisano jedynie obiekt 15, wspomniane wcześniej rozległe zaciemnienia z odcinków II/1–3 i IV/10. Obiekty niegrobowe określano jako *sku-*

⁵ W dziennikach polowych numeracją odcinków i pasów posługiwano się bardzo niekonsekwentnie. W niniejszym opracowaniu numery odcinków są podawane cyframi rzymskimi, a numery pasów arabskimi.

Ryc. 3. Transbór, pow. Mińsk Maz. Plan zbiorczy obiektów. a – palenisko; b – piec; c – dół postłupowy; d – jama; e – obiekt o nieokreślonej funkcji; f – obiekty starsze (wyjątkowo współczesne?) od cmentarzyska kultury grobów kloszowych; g – obiekty późniejsze chronologicznie od cmentarzyska; h – obiekty nieokreślone chronologicznie; i – przebieg drogi wg A. Kietlińskiej i R. Mikłaszewskiej (1963).

Zabudowania Jana Zajmy i rzeczywisty przebieg drogi jak na ryc. 2

Fig. 3. Transbór, distr. Mińsk Maz. Collective plan of features. a – hearth; b – oven; c – posthole; d – pit; e – undetermined pit; f – older features (possibly contemporary?) from the Cloche Grave Culture cemetery; g – features later chronologically than the cemetery; h – chronologically undetermined features; i – course of the road, after A. Kietlińska & R. Mikłaszewska (1963).

Farm buildings (owner Jan Zajma) and actual course of the road as in Fig. 2

pisko polepy lub *skupisko ceramiki, chata, zwęglenie* itp. Opisywano je rzadko i bardzo krótko, tylko wyjątkowo zamieszczając nieprecyzyjną informację o materiale zabytkowym. Dane lokalizacyjne: numery odcinka i pasa oraz odległości w metrach mierzone od sąsiednich kołków nie zawsze są zgodne, jak m.in. w przypadku obiektu 24. Niektórych obiektów nie odnotowano w dziennikach, np. obiektu 22, w który został wkopany grób 83 (por. A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 268, 284, tabl. XXVII). Bardzo niewiele zapisków dotyczyło relacji stratygraficznych. Głębokość występowania obiektów mierzono od powierzchni ziemi. W dziennikach, poza danymi w centymetrach, często pojawiają się określenia – na głębokości 1., 2. lub 3. szychu, czyli odpowiednio ok. 25–30 cm, 50–55 cm, 75–80 cm. Wykopy nie zawsze były wytyczone precyzyjnie i zdarzały się pomyłki w domierzaniu odległości od kołków, mających zlokalizować obiekt w granicach odcinka. Dostrzeżone błędy nie podlegały żadnej prawidłowości, a zatem nie mogły zostać zweryfikowane.

W dziennikach znajdują się rysunki (Ryc. 6, 11, 17) lub szkice o różnym stopniu dokładności (Ryc. 7, 9, 12, 13, 26, 38, 40, 42) niektórych obiektów osadniczych. Rysunkowa dokumentacja polowa jest bardzo zdekompletowana⁶, a zachowane rysunki, wykonane w różnych skalach i różną kolorystyką, są na ogół pozbawione legendy.

Niewielu informacji dostarczyła terenowa dokumentacja fotograficzna, około dwudziestu amatorskich, czarno-białych zdjęć, nienajlepszej jakości. Przy okazji fotografowania grobów, zostały zarejestrowane występujące w ich sąsiedztwie zaciemnienia, być może pozostałości obiektów osadniczych lub powierzchni użytkowej. Niestety często trudno jest się nawet zorientować, od której strony zdjęcie było wykonywane.

Przy badaniach koncentrowano się na cmentarzystku. Było ono „królikiem doświadczalnym” w poszukiwaniu takiej techniki kopania, która mogłaby pomóc

w rozwiązaniu licznych problemów związanych z obrządkiem pogrzebowym (A. Kietlińska 1955, s. 149). Prace prowadzono zazwyczaj podwójnymi, rzadziej pojedynczymi pasami (Ryc. 4). Gdy kończono prace na jednym wykopie otwierano następny, zostawiając sąsiedni nienaruszony. Po przebadaniu wykopów „bocznych”, otwierano pozostawiony środkowy. Przyjęta metoda pozwoliła na dobre dokumentowanie grobów, ale uniemożliwiła pełne rozpoznanie pozostałości osadniczych – zasięgu powierzchni użytkowych, śladów zabudowy i układów stratygraficznych między odkrywaniem obiektami różnych kultur.

Ważnym źródłem informacji była odręczna kartoteka części materiałów osadniczych z Transboru, opracowana w 1961 roku przez R. Mikłaszewską (dalej R.M.), najpewniej w czasie przygotowywania publikacji cmentarzyska. Zawiera ona dość ogólne opisy zabytków z obiektów i znalezionych luźno, a także sporo rysunków ceramiki. Kartoteka umożliwiała niejednokrotnie zorientowanie się w rozmiarze strat i stopniu przemieszania materiałów.

W czasie badań w Transborze nie prowadzono inwentarzy polowych znalezisk, które pomogłyby teraz w ich uporządkowaniu. W 1947 roku zostały podjęte prace inwentaryzacyjne, ale jedynie nad zabytkami z I. sezonu. Na materiałach z grobów, obiektów osadniczych i znalezionych luźno umieszczono wówczas trzycyfrowe numery. Najniższy odnaleziony numer 501 otrzymała popielnica z grobu 2, najwyższy 644 ceramika z obiektu 14. Numery te stały się niekiedy pomocne w weryfikacji okoliczności znalezienia ceramiki. Być może w wyniku wspomnianych prac porządkowych ponumerowano również rysunki polowe z 1946 roku (por. przypis 6).

Materiały z Transboru są zainwentaryzowane pod numerem PMA/III/4325. Jedynie nieliczne zabytki nie-

Ryc. 4. Transbór, pow. Mińsk Maz. Widok na teren badań wykopaliskowych (wszystkie zdjęcia archiwum PMA)

Fig. 4. Transbór, distr. Mińsk Maz. View of the excavation site (all photographs from the archive of the State Archaeological Museum)

⁶ Z I. sezonu badań ocalało 6 rysunków polowych o numerach: 2 (Ryc. 16), 6 (Ryc. 19), 7 (Ryc. 15) 12 i 13 (A. Kietlińska 1955, rys. 7 – plan i profil grobu 25) oraz duży plan odcinków IV/10 i II/1–5 na głęb. 48 cm (?), opisany przez M. Gądzikiewicza (Ryc. 10). Widnieją na nim „białe plamy”: pierwsza w miejscu częściowo wybranej jamy 1 (por. przypis 12), druga, z nieznanых przyczyn, w południowej części odcinka II/4. Zginęły natomiast następujące rysunki: 1 – plan jamy 1 na głęb. 48 cm, na odcinku II/1; 3 – plan jamy 1 na głęb. 55 cm, sięgający 3,5 m na północ od południowej granicy odcinka; 4 – profil jamy 1 zgodny z osią N-S; 5 – plan zaciemnienia z polepą położonego na północ od części środkowej obiektu 15, na głęb. 50 cm; 8 – plan zaciemnień położonych na północ od obiektu 15-5, na głęb. 30 cm; 9 – plan odcinków IV/10 i II/1–5 na głęb. 25 cm; 10 – plan odcinka II/2 na głęb. 25 cm, sięgający 10 m na północ od południowej granicy odcinka; 11 – profil odcinka III/2–3 zgodny z osią W-E, w odległości 1,9 m od północnej granicy odcinka; 14 – profil zaciemnienia z polepą w północnej części odcinka III; 16–18 – profile poprowadzone przez różne części obiektu 15. Wydaje się, że w czasie zgrywania rysunków polowych popełniono pomyłkę. W części południowej obiektu 15, na dużym planie (Ryc. 10), naniesiono linię profilu (rysunek 15). Tymczasem zachowany rysunek profilu o dokładnie takim przebiegu nosi nr 2 (Ryc. 16). Rysunki polowe z lat 1947–1948 nie były numerowane, a zatem nie sposób zorientować się w rozmiarze strat. Na pewno brakuje planu obiektu 7.

ceramiczne, odnalezione w czasie prac magazynowych w listopadzie 1989 roku, zapisano pod numerem PMA/IV/9357⁷.

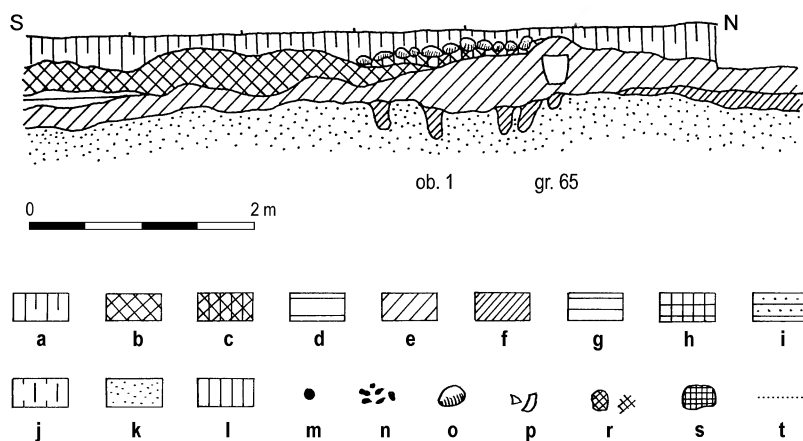
OPIS MATERIAŁU

Obiekty

Obiekty opisywano według następującego schematu: określenie funkcji (nazwa w dokumentacji), opis (nazwa w literaturze, odsyłacze), materiał zabytkowy w podziale kulturowym lub chronologicznym. Zabytki, których nie udało się jednoznacznie zaliczyć do kultury łużyckiej lub kultury grobów kloszowych zapisano pod umownym terminem – wczesna epoka żelaza. Pod nazwą okres wpływów rzymskich zamieszczono materiały, których nie udało się zaklasyfikować ani do kultury przeworskiej ani wielbarskiej. W opisie zabytków z 1. sezonu badań uwzględniono trzycyfrowe numery nadane w 1947 roku. Materiał zabytkowy przedstawiono zgodnie z jego stanem magazynowym, starając się w miarę możliwości weryfikować stwierdzone niezgodności. Ze względu na sygnalizowane niedostatki dokumentacji polowej w opisach obiektów i materiałów posługiwano się cytatami z dostępnych źródeł (dzienniki, opisy rysunków, metryczki, kartoteka).

Od ciągłej numeracji obiektów odstąpiono jedynie w przypadku *skupisk ceramiki* lub *polepy* zlokalizowanych w obrębie obiektu 15. Noszą one numer 15 rozszerzony o cyfrę arabską, np. 15-1, 15-2 itd.

Grubość ścianek naczyń i wielkość ziaren domieszki określano zgodnie z podziałem M. Gądzikiewicz (1954, s. 149). Większość ceramiki była średniościenna,

Ryc. 5. Transbór, pow. Mińsk Maz. Część zachodniego profilu wykopu. Odcinek VIII/7.

a – humus, b – szaro-czarny piasek, c – nawęglony, czarny piasek, d – brunatny piasek, e – szary/siwy piasek, f – ciemnoszary piasek, g – ciemnobrunatny piasek, h – czarnobrunatny piasek, i – żółtobrunatny piasek, j – piasek nieznanej barwy, k – żółty piasek (calec), l – pomarańczowa glina, m – ślad kołka, n – węgle drzewne, o – kamień, p – ceramika, r – polepa, s – glina; t – pierwotny zarys obiektu (legenda dotyczy wszystkich dalszych rycin obiektów)

Fig. 5. Transbór, distr. Mińsk Maz. Trench in section VIII/7: part of western cross-section. a – top-soil, b – grey-black sand, c – black sand with charcoal, d – dark brown sand, e – grey/white grey sand, f – dark grey sand, g – dark brown sand, h – black-brown sand, i – yellow-brown sand, j – sand of unknown colour, k – yellow sand (virgin soil), l – orange clay, m – post hole, n – charcoal, o – stone, p – pottery, r – daub, s – clay; t – original feature outline (the same key applies to all figures of features)

a domieszka zwykle średnioziarnista, dlatego zrezygnowano z każdorazowego podawania tych informacji.

Odsyłacze do ilustracji zabytków skonstruowano w ten sposób, że po numerze ryciny podawane jest najpierw miejsce znalezienia przedmiotu – numer obiektu lub pasa i odcinka – a później literowe oznaczenie rysunku. Taki zapis zapewnił większą przejrzystość tekstu w części analitycznej, informując automatycznie o okolicznościach odkrycia poszczególnych zabytków.

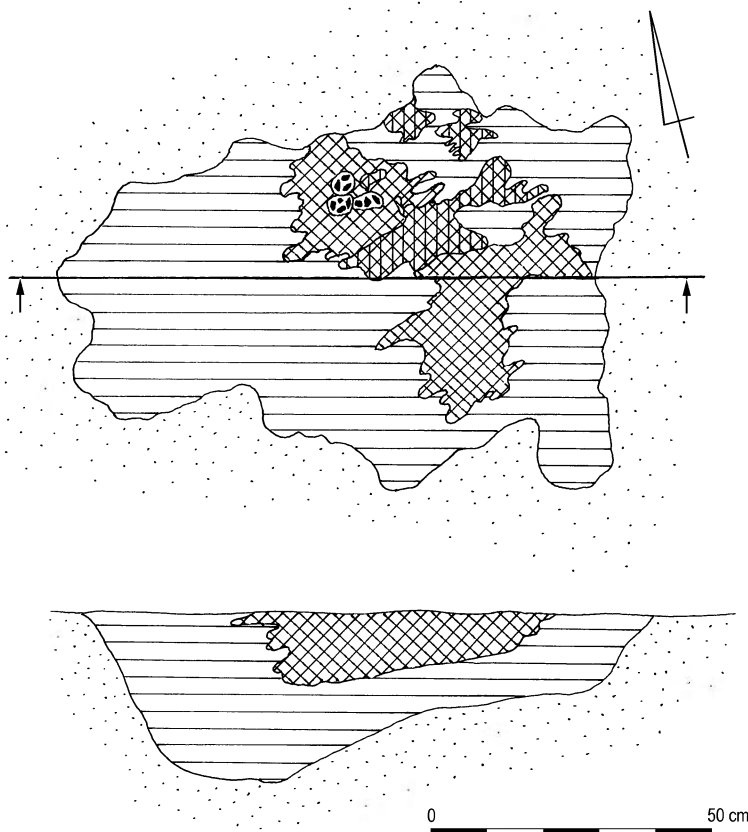
Obiekt 1 – palenisko z konstrukcją kamienną (Ryc. 5), położone wyżej od grobu 65. Zabytków brak (A. Kietlińska 1955, rys. 4; *palenisko 26* – A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 288, ryc. 34).

Obiekt 2 – palenisko położone nad grobem 67. Pochówek ukazał się w warstwie zwęglonej tuż pod zwęglonym kawałkiem drzewa położonym poziomo. W ziemi z węglami były nieliczne kości, których nie odnaleziono (*palenisko 7* – A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 285)

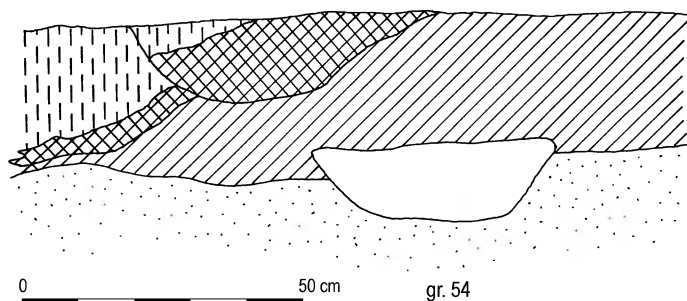
Obiekt 3 – pozostałości zabudowy (*chata I; VIII/7–8*). Wymiary i dokładna lokalizacja niemożliwe do ustalenia (por. Materiały znalezione łuźno, odcinek VIII/7–8). Według R.M. z obiektu pochodziło *kilkanaście fragmentów polepy, barwy ceglastej*. Obecnie z metryczką *polepa z chaty I* jest ok. 40, w większości drobnych, kruchych grudek polepy konstrukcyjnej barwy ceglastej. Ścianki niektórych bryłek są płaskie lub lekko wklęsłe, miejscami widoczne są negatywy po odcisniętych palikach. Największa grudka jest silnie przepalona.

Obiekt 4 – jama z narzuconymi resztkami późniejszego chronologicznie paleniska (Ryc. 6). Na głęb. 32 cm odsłonięto nieregularny, brunatny zarys o wym. 65×95 cm. Na powierzchni, głównie w części środkowej, znajdowała się szaro-czarna lub intensywnie czarna warstewka o grubości 1 cm, miejscami z licznymi węgielkami drzewnymi, od których wypełnisko

⁷ Materiałami osadniczymi z Transboru zajmował się w latach 2000–2001 mgr Bartłomiej Karch, wówczas pracownik Działu Epoki Brązu i Wczesnej Epoki Żelaza PMA. Część wykonanych przez niego rysunków ceramiki, została wykorzystana w niniejszym opracowaniu. Za tę możliwość serdecznie dziękuję ich autorowi. Jestem również bardzo wdzięczna za cierpliwość i niezliczone rady udzielane mi przez Panią mgr Mirosławę Andrzejowską w czasie moich zmagani z złożoną problematyką osad transborskich. Wdzięczność winna jestem również innym kolegom, a mianowicie mgr. mgr. Sławomirowi Sałacińskiemu za wskazówki dotyczące kilku wyrobów krzemienianych, Annie Drzewicz za określenia gatunkowe kości, Jackowi Andrzejowskiemu i Radosławowi Prochowiczowi za pomoc w opracowaniu materiałów z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich, Wojciechowi Piotrowskiemu za konsultację w sprawie fragmentu naczynia ze schyłku okresu rzymskiego i początków okresu wędrówek ludów oraz kilku nieokreślonych ułamków naczyń, a także Andrzejowi Piotrowskiemu za uwagi dotyczące znalezisk nożowych.

Ryc. 6. Transbór, pow. Mińsk Maz. Plan i profil obiektu 4
Fig. 6. Transbór, distr. Mińsk Maz. Plan and cross-section of feature 4

Ryc. 7. Transbór, pow. Mińsk Maz. Profil N-S grobu 54
Fig. 7. Transbór, distr. Mińsk Maz. Cross-section N-S of grave 54

poniżej zmieniło barwę na szaroczną. W profilu jama miała kształt niecki o nierównym dnie, której miąższość dochodziła w części W do 30 cm. Zabytków brak (*zniszczone palenisko 3* – A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 284).

Obiekt 5 – jama z narzuconymi resztkami późniejszego chronologicznie paleniska. Na głęb. 46 cm odsłonięto zbliżone do kołystego, brunatne zaciemnienie o wym. 65×70 cm, w którego części środkowej leżał duży kamień i kilka mniejszych. Tutaj wypełnisko zabarwiło się na czarno od węgla drzewnych, skupiających się głównie obok i poniżej dużego kamienia. W profilu jama miała kształt nieckowaty i miąższość 25 cm. Zabytków brak (*palenisko 2* – A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 284, ryc. 25).

Obiekt 6 – dół posłupowy. Na głęb. 30 cm odkryto w przybliżeniu kołisty, ciemny zarys o średn. ok. 50 cm, otoczony kilkoma kamieniami. Zabytków brak.

Obiekt 7 – pozostałości zabudowy (*chata III*). Na głęb. 1. sztychu (odcinek IV/7–8) ukazała się duża plama b. czarnej ziemi (rysunek zaginął – por. przypis 6). Niżej widoczne były zaciemnienia o średn. ok. 50 cm, często z kilkoma kamieniami na dnie, bez zwęgleń. Znajdowano w nich skorupy różnego typu. Poniżej chaty zalegał zniszczony grób 54, nad którym zarejestrowano nieckowaty w profilu szaro-czarny zarys o szerokości ok. 50 cm i miąższości 15 cm (Ryc. 7). Zaciemnienie sięgało prawdopodobnie na odcinek IV/9, gdzie na wschód od grobu 52 stwierdzono ciemną warstwę przewęglonej ziemi, również nieckowatą w profilu, o szerokości ok. 25 cm i miąższości 8 cm, za którą ciągnęła się warstewka ciemnej ziemi (por. A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 263–264, ryc. 8 – na rysunku pominięto ciemną warstewkę). Z warstwy II chaty⁸ na pasie 7 (R.M.) pochodzi otoczek o wym. 10,6×9,4×5,3 cm.

Obiekt 8 – palenisko. Na nieznaną głębokości odkryto zaciemnienie z węglem, z którego pochodzi kilka skorup. W spągu zalegało dno garnka o średn. ok. 20 cm. Koło dna kawałek polepy (brak).

Kultura łużycka: 1) Fr-t naczynia baniastego z wgłębieniem pod pogrubioną krawędzią. Obie powierzchnie brązowe, zewn. pod wylewem słabo gładzona, nierówna, niżej chropowata, wewn. gładzona. Średn. wylewu ok. 18 cm (Ryc. 8:8a). 2) Drobny fr-t naczynia z lekko wychyloną na zewnątrz partią przykrawędzią. Poniżej brzegu otwórki. Obie powierzchnie brązowoszare, zewn. lekko chropowata, wewn. gładzona (Ryc. 8:8b). 3) Dno i kilka ułamków dużego naczynia chropowatego. Powierzchnia zewn. brązowo-czarna, wokół dna słabo gładzona, wewn. czarna, gładzona, miejscami szorstka. Spód nierówny, z negatywami po odcisniętych szczątkach roślinnych. Średn. dna 13 cm (Ryc. 8:8c).

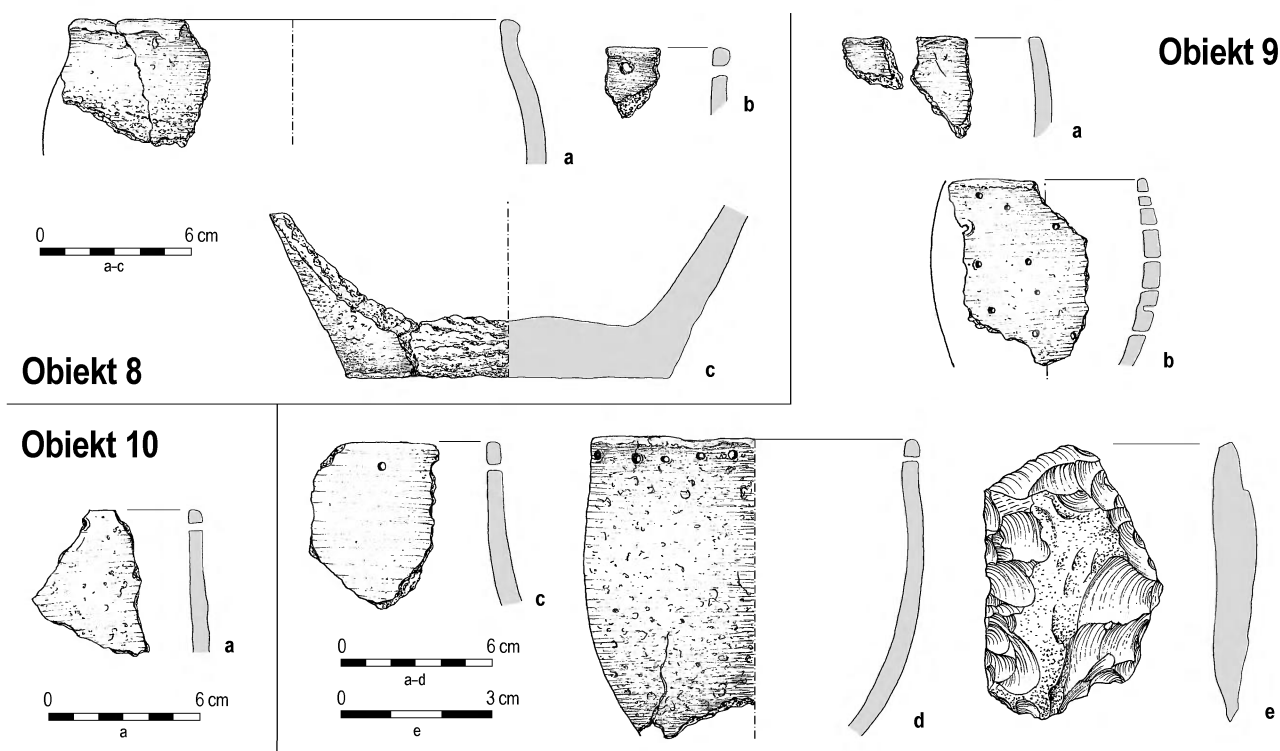
Wczesna epoka żelaza: 1) 8 obustronnie wygładzonych, szarych fr-tów naczynia, jeden z niewielką częścią dna. 2) 5 ułamków ceramiki: 4 chropowate, w tym jeden grubościenny; 1 przepalony.

Obiekt 9 – piec (?) (zwęglenie). W ścianie wykopu zadokumentowano zaciemnienie o długości ok. 80 cm, w profilu zbliżone do trapezowatego o miąższości ok.

70 cm. W spągu obiektu znajdowała się zbliżona w planie do kwadratowej intensywnie zwęglona warstwa o grubości 11 cm. Z niej pochodzą fragmenty naczynia z otwórkami pod krawędzią, pozostałe materiały z części środkowej obiektu, z głęb. 50 cm (Ryc. 9).

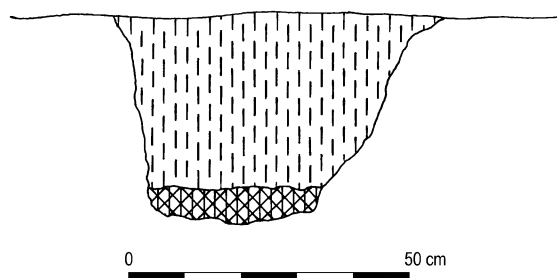
Kultura łużycka: 1) Część rekonstruowanego rysunkowo naczynia lekko esowatego z otwórkami poniżej brzegu. Obie powierzchnie brązowoszare, zewn. lekko chropowata, wewn. gładzona, miejscami czarna. Wys. zachowana 12 cm; średn. wylewu ok. 13 cm (Ryc. 8:9d). 2) Fr-t stożkowatej szyjki naczynia wazowatego z otwórkami pod krawędzią. Powierzchnia zewn. starannie wygładzona, czarna, lśniąca, wewn. gładzona, brązowa, splekana wokół ziaren domieszki (Ryc. 8:9c). 3) Fr-t naczynia ze

⁸ W dzienniku kilkakrotnie wspomniano o dwóch poziomach obiektów lub warstw, np. I warstwa osady, poziom II warstwy chat. Terminy te, jak ustalono, oznaczają jedynie poziomy mechaniczne odpowiadające głębokości 1 i 2. sztychu.

Ryc. 8. Transbór, pow. Mińsk Maz. Obiekty 8, 9 i 10. 9e – krzemień, pozostałe – ceramika

Fig. 8. Transbór, distr. Mińsk Maz. Features 8, 9 and 10. 9e – flint, others – pottery

Ryc. 9. Transbór, pow. Mińsk Maz. Profil obiektu 9

Fig. 9. Transbór, distr. Mińsk Maz. Cross-section of feature 9

ściankami sitowatymi. Otwórki rozmieszczone rzadko i nieregularnie (jeden „ślepy”). Obie powierzchnie szarobrazowe, zewn. słabo gładzona, wewn. wyrównana. Wys. zachowana 7,4 cm; średn. wylewu ok. 8 cm (Ryc. 8:9b). 4) 2 ułamki lekko chropowatego naczynia jajowatego. Powierzchnia zewn. czarnobrazowa, wewn. gładzona, szara (Ryc. 8:9a). 5) Mały fr-t placak-talerza z otworkami. Obie strony brązowoszare, górna lekko chropowata, dolna starannie wygładzona, połyskliwa. Grub. 0,9 cm. 6) Niewielki fr-t lekko chropowatego naczynia zdobionego niestarannymi dolkami palcowymi. Powierzchnia zewn. brązowoszara, wewn. wygładzona, szarobrazowa. 7) Fr-t dna naczynia o szorstkim, szaro-brązowym spodzie z negatywami po odcisniętych ziarenkach piasku i szczątkach roślinnych oraz wygładzonym, brązowym wnętrzu. 8) Lekko przepalony ułamek ceramiki gładzonej. 9) 4 ułamki ceramiki chropowatej. 10) Odłupek z krzemienia czekoladowego, przerobiony na łuszczeń. Długość 5,4 cm; szer. 3,5 cm; grub. 0,8 cm (Ryc. 8:9e). 11) Kilkanaście ułamków polepy (R.M.; nie odnaleziono).

Obiekt 10 – jama (?) (*skupisko polepy*). Na 2. sztychu ukazało

się kilkadziesiąt grudek polepy i drobne ułamki ceramiki. Przemieszany materiał występował do 3. sztychu.

Kultura trzciniecka: 1) Ułamek wylewu naczynia o esowatym profilu (drugi, większy fragment tego naczynia znaleziono na odcinku VIII, patrz ryc. 31:VIII/4–6d).

Kultura łuzicka: 1) Fr-t naczynia workowatego z otworkami pod krawędzią. Obie powierzchnie brązowoszare, zewn. lekko chropowata, wewn. gładzona (Ryc. 8:10a). 2) Drobny ułamek ceramiki gładzonej.

Wczesna epoka żelaza: 1) 5 ułamków ceramiki chropowatej, jeden grubościenny.

Materiały nieokreślone: 1) Około 37, w większości niewielkich grudek polepy konstrukcyjnej barwy ceglastej lub szarej, kilka lekko przepalonych.

Obiekt 11 – jama (?) (*zaciemnienie 1*). W części N odcinka IV/7–8, na linii rowu (czyli w jednej ze ścian wykopu)⁹ na głęb. 30 cm natrafiono na nieckowaty obiekt o długości 1,1 m i miąższości ok. 50 cm. Na dnie znajdowały się duże skorupy różnego typu (nie odnaleziono). R.M. wymienia: 1) Fr-ty naczynia chropowatego o powierzchni szarej. 2) Fr-ty prawdopodobnie jednego naczynia o powierzchni brązowej. 3) Kilkanaście grudek polepy barwy ceglastej.

Obiekt 12 – dół postłupowy (*zaciemnienie 3*). Na głęb. 40 cm zadokumentowano część E kolistego (?), brązowego zarysu o średnicy ok. 80 cm, z licznymi grudkami polepy. W profilu średnica obiektu mierzyla 55 cm, a jego kształt był zbliżony do trapezo-

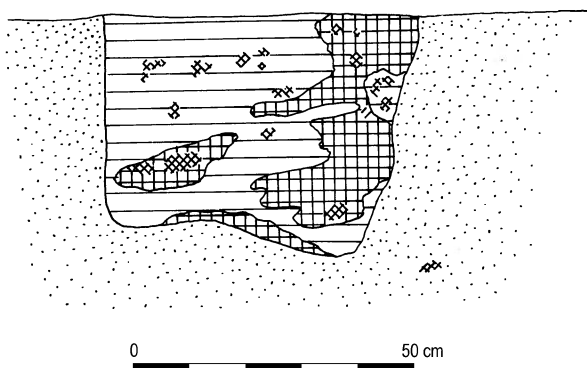
⁹ Nie można ustalić dokładnej lokalizacji obiektu, gdyż na profilu naszkicowanym w dzienniku nie są podane odległości od stałych punktów siatki. Na południe od *zaciemnienia 1* narysowano część profilu zapewne kolejnego obiektu o ponad połowę płytszego.

Ryc. 10. Transbór, pow. Mińsk Maz. Plan obiektów 12, 13 i 15 oraz nieokreślonych zaciemnień na głęb. 48 cm.

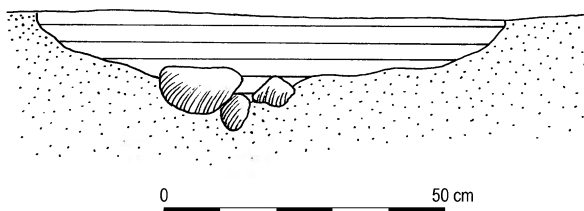
Zaznaczono lokalizację obiektu 14 i grobów

Fig. 10. Transbór, distr. Mińsk Maz. Plan of features 12, 13 and 15, and undetermined patches of dark earth detected at 48 cm. The location of feature 14 and graves is marked

Ryc. 11. Transbór, pow. Mińsk Maz. Profil obiektu 12
Fig. 11. Transbór, distr. Mińsk Maz. Cross-section of feature 12

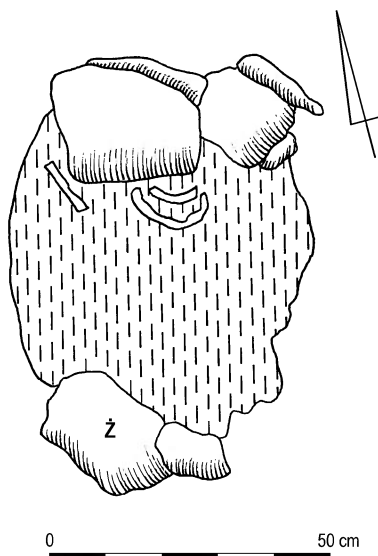

Ryc. 12. Transbór, pow. Mińsk Maz. Profil obiektu 13
Fig. 12. Transbór, distr. Mińsk Maz. Cross-section of feature 13

watego. W części S, ze ścianką pionową, miąższość wynosiła 36 cm, w ciemniejszej, brunatno-czarnej części N, ze ścianką opadającą skośnie w dół – 42 cm. W całym wypełnisku znajdowały się grudki polepy, których nie odnaleziono (Ryc. 10, 11).

Obiekt 13 – jama (zaciemnienie 4). Na głęb. 50 cm odsłonięto kolisty, brunatny zarys o średnicy ok. 80 cm. Nieckowata w profilu jama osiągała miąższość 15 cm. W spągu leżały 3 kamienie (Ryc. 10, 12).

Obiekt 14 – jama gospodarcza (?) (skupisko skorup i kamieni 3; skupisko skorup A3; skupisko skorup nr 3 nr inw. 624¹⁰ i 644).

Ryc. 13. Transbór, pow. Mińsk Maz. Plan obiektu 14.
Ż – Fig. 13. Transbór, distr. Mińsk Maz. Plan of feature 14.
Ż – kamień żarnowy / quern stone

Na głęb. 35 cm natrafiono na zbliżony do owalnego ciemny zarys o wym. ok. 55×75 cm i miąższości 12 cm. Na skraju N znajdowało się kilka przepalonych kamieni, obok nich ułamki ceramiki, zaś na skraju S kamień żarnowy, a pod nim pęknięty rozcieracz (Ryc. 13).

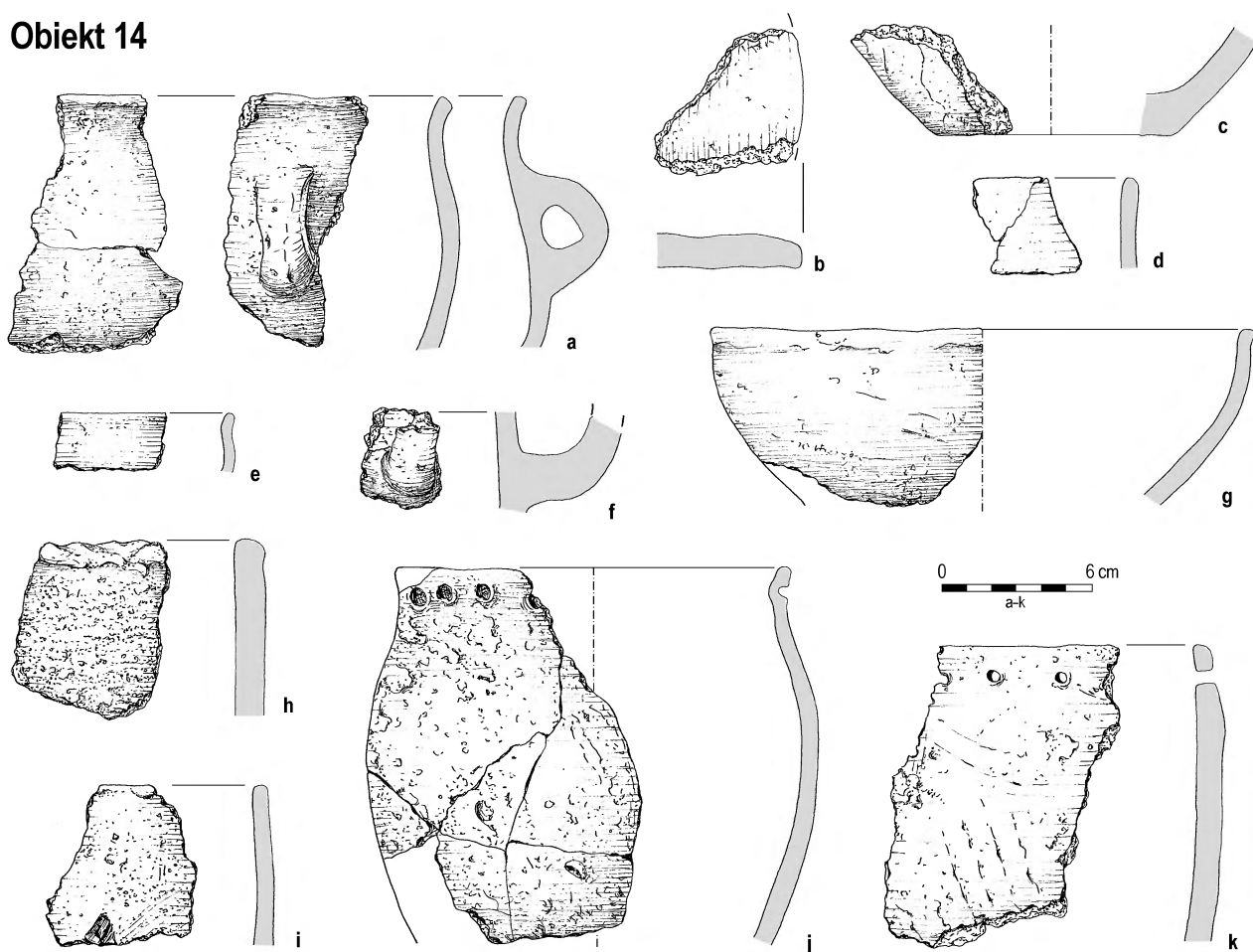
Kultura łużycka: 1) Kilkanaście fr-tów (dwa znalezione luźno¹¹) niesymetrycznego naczynia esowatego z dwoma uchami (zachowane ucho było osadzone na czop) w górnej części brzuśca. Powierzchnia zewn. lekko chropowata i skośnie przecierana miotłą roślinną, brązowo-czarna, wewn. niestarannie równana, brązowo-szara. Domieszka gruboziarnista (Ryc. 14:14a). 2) Część rekonstruowanego rysunkowo naczynia esowatego. Pod krawędzią niestaranny rząd dołków wykonanych zaostrozonym narzędziem, na ścianie wewnętrznej utworzyły się niewielkie wypukłości po wypchniętej glinie. Powierzchnia zewn. chropowata, na wydłogi skośnie przecierana z kilkoma przypadkowymi zagłębieniami, szaroceglasta, wewn. gładzona, miejscami nierówna, ceglato-brązowa. Wys. zachowana 15 cm; średn. wylewu ok. 16 cm (Ryc. 14:14j). 3) Fr-t naczynia jajowatego z otworkami pod krawędzią. Powierzchnia zewn. chropowata, poniżej otworków obmazywana w różnych kierunkach, ceglato-szara, wewn. starannie gładzona, szaro-brązowa. Nr 644 (Ryc. 14:14k). 4) Fr-t naczynia jajowatego zdobionego dołkami palcowymi (zachowany jeden). Powierzchnia zewn. lekko chropowata i skośnie przecierana, szara, wewn. gładzona, brązowo-szara (Ryc. 14:14i). 5) Mały fr-t wylewu lekko chropowatego naczynia jajowatego. Powierzchnia zewn. ceglato-szara, wewn. gładzona, szara. 6) Część rekonstruowanej miski półkulistej z nieznacznym wgłębieniem pod krawędzią. Obie powierzchnie wyrównywane skośnymi pociągnięciami gładzika, gładzone, zewn. szarobrunatna, wewn. szorstka, brunatna. Obfita domieszka średnio- i gruboziarnista. Średn. wylewu 22 cm. Nr 643 (Ryc. 14:14g). 7) 3 fr-ty miski półkulistej z niewielkim wgłębieniem pod krawędzią. Obie powierzchnie czarno-brązowe, wygładzone, zewn. staranniejsze, lśniąca (Ryc. 14:14e). 8) 3 fr-ty obustronnie wygładzonego naczynia z cylindryczną szyjką. Powierzchnia zewn. brązowa, wewn. czarna (Ryc. 14:14d). 9) Obustronnie wygładzony ułamek naczynia wazowatego (?) o szyjce przechodzącej łagodnie w zaokrąglony brzusiec. Powierzchnia zewn. czarna, lśniąca, wewn. szaro-brązowa. Domieszka gruboziarnista. Nr 624. 10) Fr-t placaka-talerza z niestarannie uformowanym brzegiem, miejscami ściętionym lub płasko ściętym. Obie strony gładzone, wierzchnia brązowa, spodnia brązowo-szara. Średn. ok. 17 cm; grub. 1–1,2 cm (Ryc. 14:14b). 11) 3 niewielkie fr-ty kubka (?) z masywnym, wałeczkowatym uchem. Powierzchnia zewn. lekko chropowata, ceglato-szara, wewn. gładzona, niezbyt równa, ceglata. Obfita domieszka gruboziarnista (Ryc. 14:14f). 12) Nieduży fr-t dna naczynia obustronnie lekko spękanego wokół ziaren gruboziarnistej domieszki. Powierzchnie gładzone, zewn. staranniejsze, brązowo-szara, wewn. brunatna. Średn. dna ok. 9,5 cm (Ryc. 14:14c). 13) 2 fr-ty lekko chropowatego naczynia, w tym przydenny. Obie powierzchnie szaro-ceglaste, wewn. gładzona i lekko przecierana miotłą roślinną, z zagłębieniami po wypalonych szczątkach organicznych.

Wczesna epoka żelaza: 1) Ułamek chropowatego naczynia workowatego z wygniatą krawędzią. Powierzchnia zewn. szaro-brązowa, wewn. gładzona, czarna. Nr 624 (Ryc. 14:14h). 2) Fr-t dna naczynia o spodzie szorstkim, szaro-brązowym i gładzonym, brunatno-czarnym wnętrzu. Domieszka gruboziarnista.

¹⁰ Według R.M. nr 624 nosiło ok. 30 ułamków ceramiki o powierzchniach brunatnych lub szarych i fragment przykrawędny z ornamentem palcowym przy wylewie (por. ryc. 14:14i).

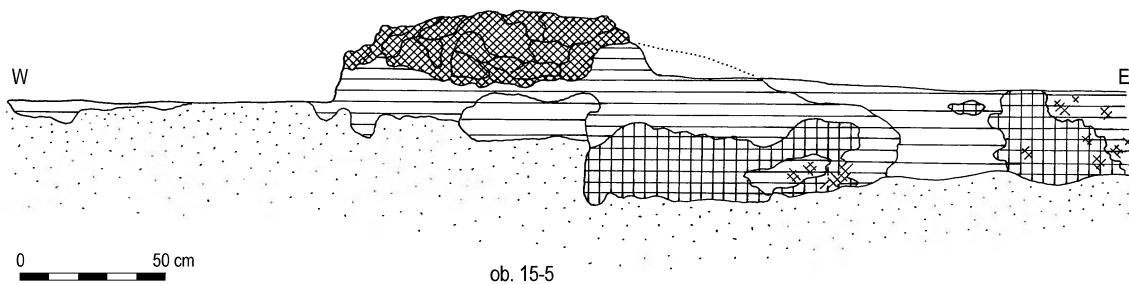
¹¹ Ułamek z uchem zebrano z ziemi na odcinku II/2 (R.M.).

Obiekt 14

Ryc. 14. Transbór, pow. Mińsk Maz. Obiekt 14. Ceramika

Fig. 14. Transbór, distr. Mińsk Maz. Obiekt 14. Pottery

Ryc. 15. Transbór, pow. Mińsk Maz. Profil W-E obiektu 15-5

Fig. 15. Transbór, distr. Mińsk Maz. Cross-section W-E of feature 15-5

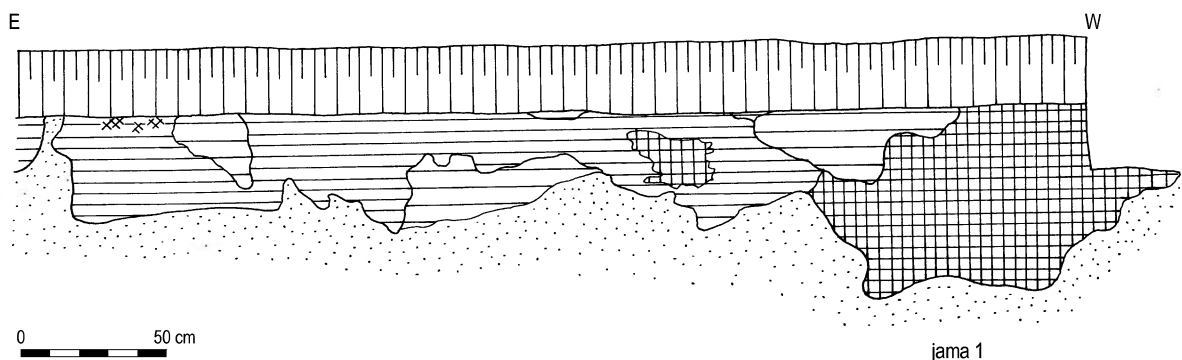
3) 16 ułamków ceramiki: 4 wygładzone, w tym jeden grubościenny o powierzchni zewn. czarnej; 12 chropowaconych, w tym 3 grubościenne (jeden z nr 624), 3 silnie chropowacone, większość ze śladami przecierania miotłą roślinną – na kilku zadrapania od cienkich łodyżek lub gałązek.

Kultura wielbarska: 1) Przepalony fr-t drobno, ostro chropowaconego naczynia o powierzchniach szarobrazowych.

Obiekt 15 – pozostałości zabudowy, silnie zniszczone, miejscami niedokopane (*chata*). Pod humusem, na głęb. 25 cm, ukazały się zaciemnienia z rozproszonymi skupiskami polepy. Niżej, na głęb. 48 cm, w żółtym piasku stał się widoczny rozległy, nieregularny zarys o wym. maks. ok. 7×6,5 m. Tworzyły go b. ciemnobrą-

zowe (na rysunku brunatne) smugi o szerokości 1,3–1,5 m, otaczające wychodnie żółtego piasku. W części E tego zarysu, w obrębie brunatnych smug ciągnęły się ciemniejsze, czarnobrunatne pasy z licznymi, drobnymi grudkami polepy. Pasy te w przybliżeniu układały się w trapez i ciągnęły się ku S, tworząc wydłużony, owalny zarys – jamę 1¹². Od E z jamą 1 łączył się kolejny ciemnobrunatny pas, prawie równoległy do boku S trapezu (Ryc. 10).

¹² W zeszycie II, 30 VIII 46 r. jako jamę 1 określono opisywane tu podłużne zaciemnienie. Tymczasem w zeszycie I, pod datą 2 IX 46 r. czytamy, że jama 1 pokrywała olbrzymią część terenu kopanego. Są to ślady osady. Występuje na kilku pasach i odcinkach. Zatem po kilku dniach badań określenie jama 1 przeniesiono na wszystkie odsłonięte w tym rejonie zarysy.

Ryc. 16. Transbór, pow. Mińsk Maz. Profil W-E obiektu 15 (jamy 1)
Fig. 16. Transbór, Mińsk Maz. Cross-section W-E of feature 15 ('pit 1')

Trapezowaty zarys o wym. ok. 2,5–4,2×4,3 m był zorientowany dłuższym bokiem w przybliżeniu zgodnie z osią W-E. W jego boku W, gdzie wypełnisko było jaśniejsze, odkryto obiekt 15-1 (*skupisko polepy* 3), a w boku N – obiekty 15-2 i 15-3 (odpowiednio *skupisko skorup* 2 i *skupisko polepy* 4). Narożnik NW miał w profilu dość płaskie dno na głęb. 80 cm (Ryc. 15). Wewnątrz i na zewnątrz trapezowatego zarysu już na głęb. 20 cm ukazały się rozmieszczone przypadkowo ciemne, koliste plamki o średn. 6–8 cm, które były widoczne jeszcze na głęb. 55 cm.

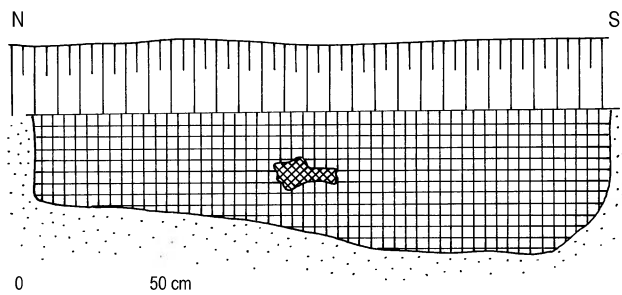
Jama 1 o wym. ok. 0,9×2,3 m była wydłużona po osi N-S. W profilu poprzecznym miała kształt nieckowaty z nierównym dnem i miąższość ok. 60 cm (Ryc. 16). W cięciu podłużnym była zbliżona do trapezowatej ze ścianką N pionową, a S zaokrągloną i dnem opadającym ku południowi. Miąższość w części N wynosiła 30 cm, w S – 50 cm (Ryc. 17)¹³. Najciemniejsza ziemia w spągu była wyraźnie wilgotniejsza niż pozostała.

Do boku N trapezowatego zarysu przytykało brunatne, zbliżone do trójkątnego zaciemnienie o wym. ok. 3,4×4 m. Na skraju N znajdował się obiekt 15-4 (*skupisko skorup* 1), a na skraju SW obiekt 15-5 (*skupisko polepy* 1). Z trójkątnym zarysem wiąże się najprawdopodobniej ok. 20 kolistych plamek o średn. 6–8 cm, ustawionych w silnie wydłużony owal o wym. ok. 1,2×6,2 m, sięgający do obiektu 14.

Na plan nie zostały naniesione obiekty 15-6 i 15-7 (odpowiednio *skupisko polepy* 2 i *skupisko* 4, *koło pieca*), których lokalizacji nie udało się ustalić.

Z narożnika NW trapezowatego zarysu pochodzi jednostronnie przepalony ułamek naczynia o zachowanej powierzchni wygładzonej, brązowszarej. Nr 641.

Obiekt 15-1 (*skupisko polepy* 3, *palenisko*). W brązowym piasku, na głęb. ok. 30 cm, odsłonięto warstwę polepy o zarysie nieregularnym, wym. 20×25 cm i grubości ok. 15 cm. Od strony W tworzyła gładką ściankę.

Ryc. 17. Transbór, pow. Mińsk Maz. Profil N-S obiektu 15 (jamy 1)
Fig. 17. Transbór, distr. Mińsk Maz. Cross-section N-S of feature 15 ('pit 1')

Kultura łużycka: 1) 2 fr-ty miski z częścią przykrawędnią zachyloną do wewnątrz i lekko podciętą partią przydenną. Obie powierzchnie dość starannie gładzone, miejscami nierówne, zewn. brunatnoszara, wewn. ze smugami po zagładzaniu, brązowo-czarna. Domieszka miejscami obfita. W przełomie kamyk o wym. 0,5×0,9 cm (Ryc. 18:15-1a). 2) Lekko wydodrębnione dno i 4 niewielkie fr-ty naczynia wazowatego (?) zdobionego parami (?) guzków. Obie powierzchnie gładzone, zewn. brązowa, staranniej, wewn. szara, lekko szorstka. Spód szorstki z negatywami po odcisniętych szczątkach organicznych, m.in. łożkach. Średn. dna ok. 12,5 cm (Ryc. 18:15-1c.d). 3) Niewielki fr-t dna naczynia o spodzie nierównym, szorstkim, brązowym, z negatywami po odcisniętych szczątkach roślinnych. Wnętrze starannie wygładzone, czarne, splekane wokół ziaren domieszki. 4) 4 fr-ty naczynia chropowatego o powierzchni zewn. brązowszarej, wewn. gładzonej, szaro-brązowej. W domieszcze liczne ziarenka miki. 5) Około 80 czarnych lub ceglanych grudek polepy konstrukcyjnej różnej wielkości, dwie silnie przepalone. Większość bryłek przynajmniej o jednej ścianie płaskiej, na części znajdowały się równoległe do siebie, wyraźne negatywy po odcisniętej słomie lub trzcinie; ok. 10 grudek z wklęsłą ścianką w wyniku odcisnięcia słupków o średn. ok. 6–7 cm, a wyjątkowo palika o średn. 2 cm. Kilka bryłek miało wklęsłe sąsiadujące ze sobą ścianki, a w innych zachowały się dołki po zaostzonych palikach o średn. do 1 cm oddalone od siebie o 1,5 cm.

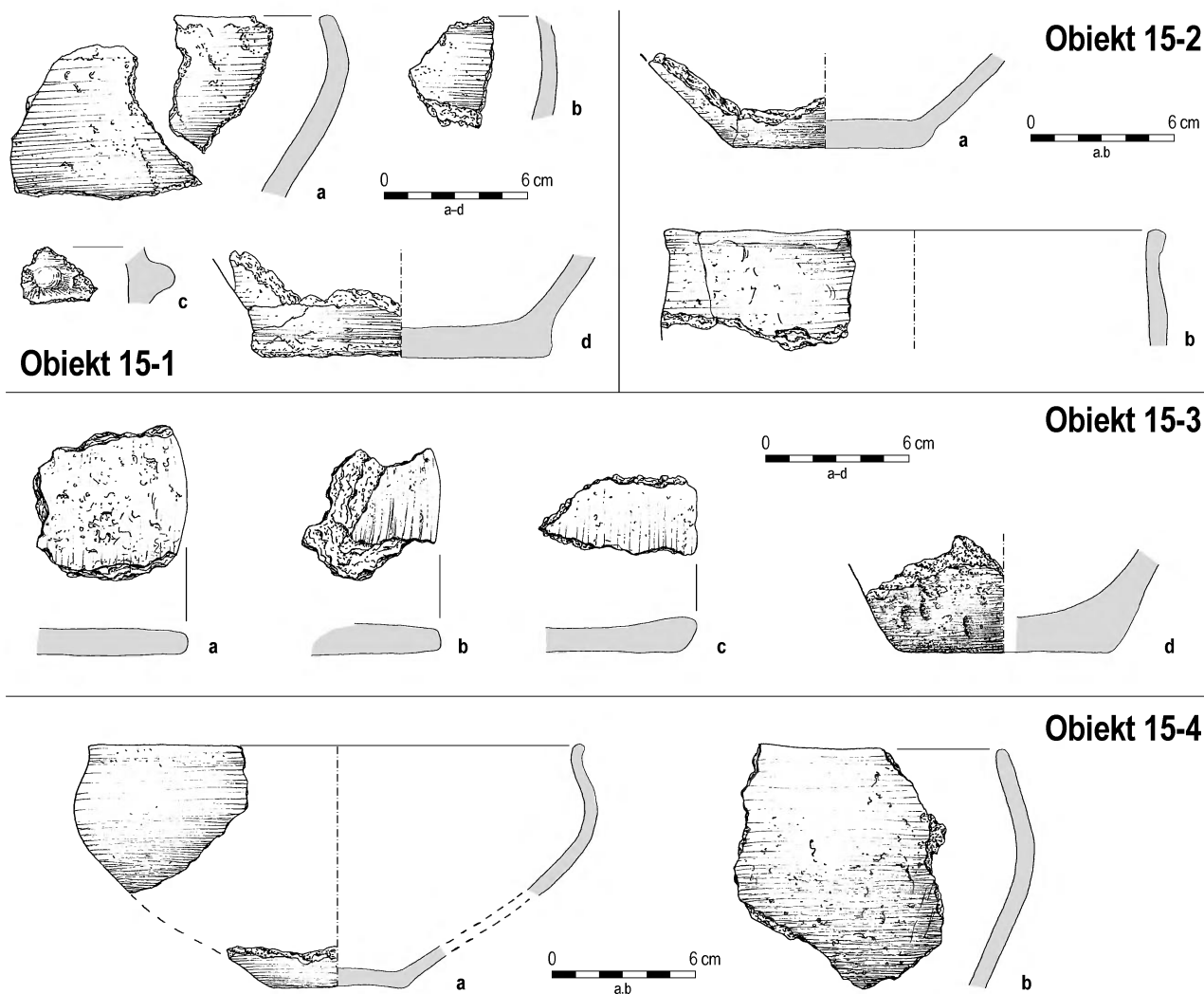
Wczesna epoka żelaza: 1) Fr-t naczynia z szyjką podkreśloną uskokiem. Obie powierzchnie starannie wygładzone, lśniąco-czarne (Ryc. 18:15-1b). 2) 10 ułamków ceramiki: 1 gładzony, 4 chropowate i 5 zniszczonych.

Obiekt 15-2 (*skupisko skorup* 2 nr inw. 625). Na głęb. 59 cm znajdowały się *zupełnie rozniesione skorupy, bez kości*.¹⁴

Kultura łużycka: 1) Fr-t naczynia z wcięciem pod pogrubioną krawędzią. Powierzchnia zewn. wyrównana ze śladami przecierania miotłką roślinną, brązowszara, wewn. gładzona, ciemnoszara. Średn. wylewu ok. 21 cm (Ryc. 18:15-2b). 2) Fr-t dna naczynia z częścią ścianki. Obie powierzchnie ceglasto-szare, zewn.

¹³ Zgodnie z dziennikiem w profilu jamy 1 były 2 ułamki klosza i drobne kawałeczki polepy, według R.M. 6 ułamków chropowatego klosza (?). Między podłużnym i poprzecznym profilem jamy 1 zauważono istotną niezgodność. W miejscu skrzyżowania profilu podłużnego i poprzecznego występuje różnica w miąższości przekraczająca 20 cm.

¹⁴ Ceramika z obiektów 15-2 i 15-4 została przemieszana i jest w dalszej części opracowania opisana razem. Według R.M. z obiektu 15-2 pochodziło ok. 40 fragmentów ceramiki w większości chropowatej oraz jeden z ułamków naczynia (Ryc. 18:15-2b), nr. inw. 625. Drugi ułamek znaleziono w obiekcie 15-4 lub luźno.

Ryc. 18. Transbór, pow. Mińsk Maz. Obiekty 15-1, 15-2, 15-3, 15-4. Ceramika
Fig. 18. Transbór, distr. Mińsk Maz. Features 15-1, 15-2, 15-3, 15-4. Pottery

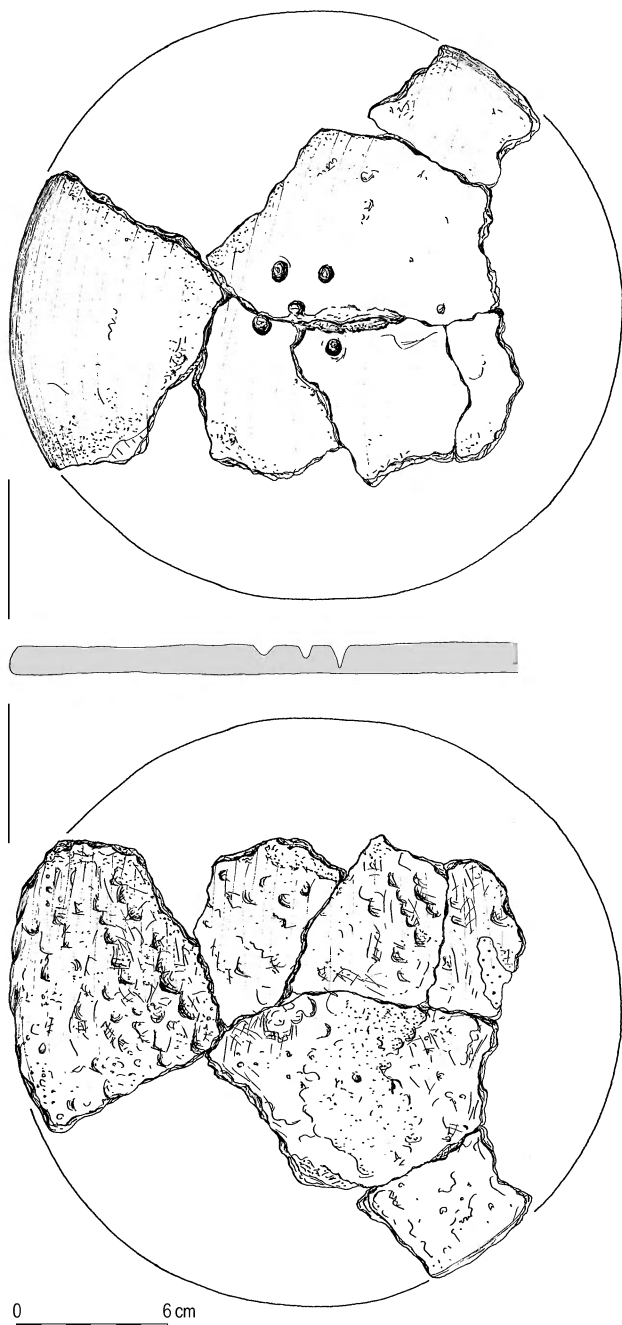
wyrównana, wewn. gładzona. Spód nierówny z zagłębieniami po odcisniętych szczątkach roślinnych. W dnie liczna domieszka średnio- i gruboziarnistego różowego tłucznia. Średn. dna ok. 8 cm (Ryc. 18:15-2a).

Obiekt 15-3 (*polepa 4; skupisko polepy 4*). Na głęb. ok. 50 cm odkryto zagłębienie o miąższości 30 cm, w którym były rozrzucone kawałki polepy i fragmenty placek-talerza. Kultura łużycka: **1**) Częściowo zachowany placek-talerz ze skośnie ściętym, lekko wygniatym brzegiem. Obie strony brązowo-szare, na wierzchniej odcisnięta plecionka. Spód wygładzony, na środku 5 niestarannych dołków wykonanych zaostrzonym narzędziem (jeden prawie przekłuty na wylot). Domieszka obfita. Średn. 24 cm. Nr 619 (Ryc. 19). **2**) 2 fr-ty placek-talerza z pogrubionym, skośnym brzegiem. Obie strony nierówne, bardzo starannie wygładzone, spodnia brązowo-szara, wierzchnia brązowa. Domieszka gruboziarnista (Ryc. 18:15-3c). **3**) Fr-t placek-talerza z zaokrąglonym brzegiem. Obie strony brązowo-szare, nierówne, gładzone, wierzchnia mniej starannie (Ryc. 18:15-3a). **4**) Fr-t placek-talerza z lekko skośnym brzegiem. Strona spodnia starannie wygładzona, brązowa, wierzchnia wyrównana, brązowa (Ryc. 18:15-3b). **5**) Fr-t przepalonego dna naczynia z częścią ścianki. W spodzie i tuż nad dnem zagłębienia po wypalonych szczątkach organicznych. Powierzchnia zewn.

lekko chropowata, wewn. szorstka. Domieszka obfita. Średn. dna ok. 9 cm (Ryc. 18:15-3d). **6**) Około 25 grudek polepy konstrukcyjnej, w tym kilka dużych, barwy ceglastej, sporadycznie szarej; większość ścianek spłaszczona z negatywami po odcisniętych, równoległych do siebie palikach o średn. 0,4–3,2 cm; kilka przepalonych.

Obiekt 15-4 (*skupisko skorup 1, nr inv. 626*). Na 2. sztychu natrafiono na *zaciemnienie* [...] i *skupisko skorup różnego typu* [...] oraz 2 *zęby zwierzęce*¹⁵. Kultura łużycka: **1**) Fr-t miski o części przykrawędnej zachylonej do wewnątrz. Obie powierzchnie ze śladami przecierania miotłką roślinną, brązowo-czarne, zewn. górą gładzona, niżej chropowata, wewn. gładzona (Ryc. 18:15-4b). **2**) Zrekonstruowana miska o esowatym profilu. Obie powierzchnie szarobrązowe, zewn. starannie wygładzona, wewn. gładzona, w dolnej części lekko przepalona. Wys. ok. 10 cm; średn.: dna 5,4 cm, wylewu ok. 21 cm (Ryc. 18:15-4a). **3**) 2 fr-ty dolnej części naczynia, zdobionego nieregularnie rozmieszczonymi dołkami paznokciowymi. Powierzchnia zewn. lekko chropowata, brązowo-ceglasta, wewn. wygładzona, czarna.

¹⁵ Według R.M. z obiektu 15-4 ma pochodzić ok. 80 fragmentów ceramiki, w tym kilkanaście gładzonych, a reszta chropowata.

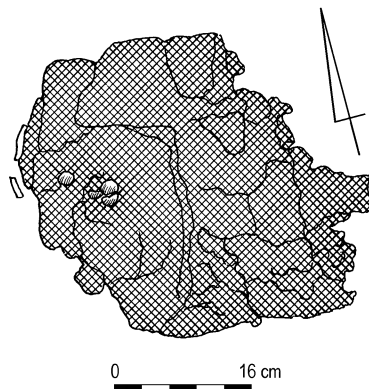

Ryc. 19. Transbór, pow. Mińsk Maz. Obiekt 15-3. Ceramika
Fig. 19. Transbór, distr. Mińsk Maz. Feature 15-3. Pottery

Nowożytność: **1)** 8 fr-tów ceramiki toczonej, w tym 4 przykrawędne.

Materiały nieokreślone: **1)** 5 fr-tów niespalonych kości zwierzęcych: 1 żuchwy i 4 zębów. **2)** Konkrecja krzemienia narzutowego o wyświeconej powierzchni. Jeden koniec odbity. Długość 7 cm, szer. 5,8 cm, grub. 1,5–3 cm.

Obiekt 15-5 – naziemny piec z kopułą glinianą (*skupisko polepy 1; nr inv. 615, 632*). Na głęb. 20 cm ukazało się skupisko polepy o zarysie zbliżonym do równoległoboku, którego skośne boki mierzyły ok. 42 cm, a pozostałe ok. 26 i 32 cm (Ryc. 20). W części SW, gdzie polepa była mocno uszkodzona, znajdowało się kilka pokruszonych, silnie przepalonych kamieni, a na skraju W kilka ułamków ceramiki. Nieliczne ułamki naczyń zebrano także

Ryc. 20. Transbór, pow. Mińsk Maz. Plan obiektu 15-5 na głęb. 20 cm
Fig. 20. Transbór, distr. Mińsk Maz. Plan of feature 15-5 at depth 20 cm

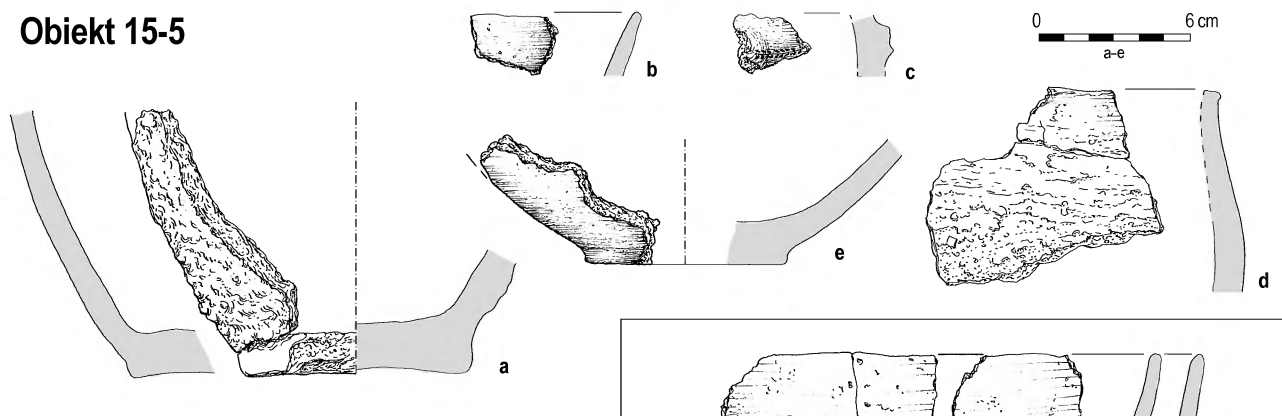
podczas odczyszczania polepy z ciemnej ziemi. Na głęb. 48 cm polepa miała nadal zarys czworokątny i mierzyła ok. 1×1 m (Ryc. 10). W profilu przypominała kształtem niski, rozłożysty grzyb o grubości w części środkowej do ok. 25 cm (Ryc. 15). W czasie eksploracji polepa nie łuszczyła się i tworzyła nieregularne bryły. Znalaziono przy tym drobne fragmenty ceramiki i nieliczne węgle drzewne. Poniżej polepy znajdowała się warstewka ciemnobrunatnej ziemi o nierównym dnie i miąższości ok. 15 cm, przerywana przez jaśniejszy piasek. Pod skrajem E pieca zaczynało się ciemnobrunatne zagłębienie o długości 1,1 m, w dolnej części brunatnoczarne (Ryc. 15). W profilu było ono zbliżone do trójkątnego i miało dość równe dno. Ścianka W była pionowa i tu miąższość osiągała ok. 55 cm. Kraniec E, z grudkami polepy w spągu, był zaokrąglony, a jego grubość wynosiła ok. 30 cm. Między jamą a narożnikiem NW wcześniej opisywanego trapezowatego zarysu zaznaczała się jaśniejsza warstwa o miąższości ok. 30 cm. Według R.M. z obiektu 15-5 pochodziło kilkanaście fragmentów polepy i kilka ułamków naczyń chropowatych.

Kultura łużycka: **1)** 3 fr-ty zwężonego górną naczynia o profilu zbliżonym do esowatego. Obie powierzchnie brązowo-czarne, zewn. poniżej brzegu niestarannie poziomo zagładzana, niżej silnie chropowata roztworem gliny zawierającym grube ziarna tłuczni, wewn. gładzona. Nr 632 (Ryc. 21:15-5d). **2)** Część niesymetrycznego, niestarannie wykonanego naczynia o jajowatym brzusku z wyodrębnionym, wklęsłym dnem. Powierzchnie brązowe, zewn. wokół dna wyrównana, wyżej chropowata i przecierana miotłką roślinną, wewn. nierówna, słabo gładzona. Spód szorstki, z licznymi negatywami po odcisniętych szczątkach organicznych i ziarenkach piasku. Domieszka gruboziarnista. Wys. zachowana 10,5 cm; średn. dna 9 cm. Nr 615 (Ryc. 21:15-5a). **3)** 9 niewielkich grudek polepy barwy ceglastej lub szarej, w tym kilka konstrukcyjnych o ściankach płaskich lub wklęsłych.

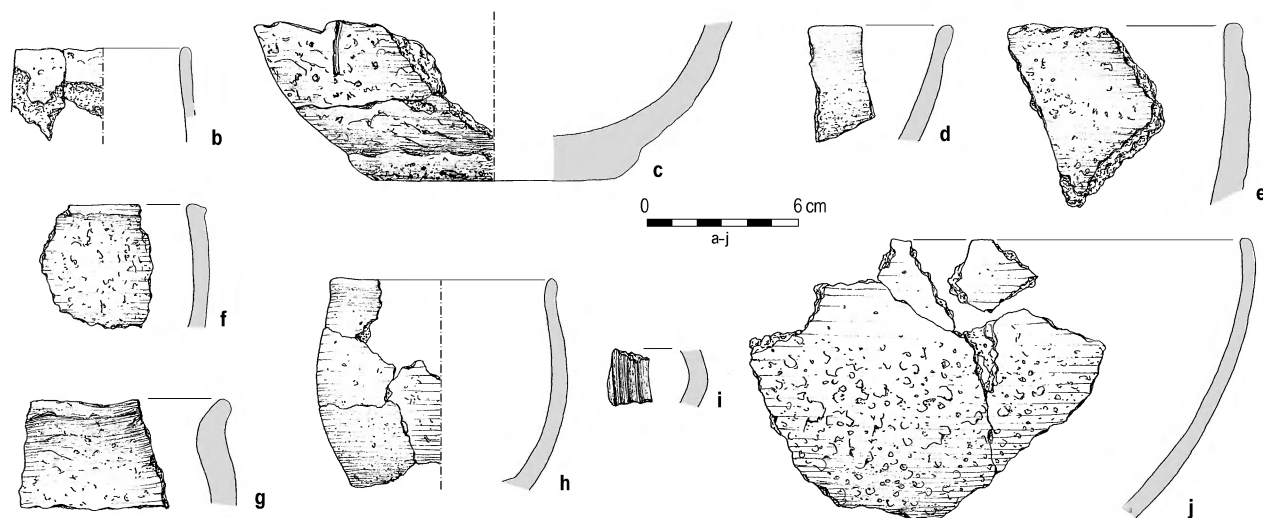
Wczesna epoka żelaza: **1)** Fr-t obustronnie wygładzonej stożkowatej miski o powierzchni zewn. brązowszarej, wewn. szarej (Ryc. 21:15-5b). **2)** Fr-t płaskiego dna naczynia. Spód szorstki z negatywami po odcisniętych szczątkach organicznych i ziarenkach piasku, szarobrunatny, wewnątrz zniszczone. **3)** 14 ułamków ceramiki: 3 gładzone; 11 chropowatych (jeden z nr 632), w tym 4 grubościennne.

Kultura grobów kloszowych: **1)** Fr-t kubka lub dzbanka, zdobionego ornamentem „jodełkowym” złożonym z poziomej linii rytej i rzędów drobnych nakłuć z obu jej stron. Powierzchnia zewn. starannie wygładzona, brązowa, wewn. gładzona, szarobrazowa (Ryc. 21:15-5c).

Obiekt 15-5

Obiekt 15-6

Ryc. 21. Transbór, pow. Mińsk Maz. Obiekty 15-5 i 15-6. Ceramika
Fig. 21. Transbór, distr. Mińsk Maz. Features 15-5 and 15-6. Pottery

W pobliżu skupiska polepy nr I i luźne – polepa I, nr inw. 631¹⁶. Kultura Łużycka: 1) Fr-t płacka-talerza o obu stronach brązowoszarych, zniszczonych. Bardzo liczna, gruboziarnista domieszka. Grub. 1,4 cm. 2) 15 grudek polepy barwy ceglastej lub szarej, w większości konstrukcyjnej o ściankach płaskich; dwie bryłki większe: jedna z negatywami po odcisniętych równoległych do siebie palikach, druga z jedną ścianką wklęsłą, gładką, do której z boku przylega zagłębienie po odcisniętym paliku. Wczesna epoka żelaza: 1) Fr-t dolnej części naczynia z wyodrębnionym dnem. Powierzchnia zewn. starannie wygładzona, brunatno-szara, wewn. gładzona, szara. Spód szorstki. Domieszka gruboziarnista. Średn. dna ok. 8 cm. Nr 631 (Ryc. 21:15-5e). 2) 2 fr-ty zapewne jednego naczynia o powierzchni zewn. wyrównanej, ceglastoszarej, wewn. gładzonej, nierównej, brązowo-szarej. 3) 18 ułamków ceramiki: 6 gładzonych, w tym jeden obustronnie czarny; 6 chropowaconych (na jednym nr 631), w tym jeden grubościenny; 6 zniszczonych.

Obiekt 15-6 (skupisko polepy 2; nr inw. 623; 637 9 fragm. chropowatych; 638 2 fragm.; 639 11 fragm.). Lokalizacja nieznana. Na głęb. ok. 20 cm odkryto kilkanaście rozrzuconych, niezbyt dużych kawałków polepy. Polepa, przemieszana z ciemną, przepaloną ziemią, sięgała do głęb. 28 cm. W jednej grudce zauważono odcisk drewna, układający się zgodnie z osią N-S. Kultura Łużycka: 1) Rekonstruowane lekko esowate naczynie.

Obie powierzchnie gładzone, zewn. nierówna, ceglastoszara, wewn. ceglastoszara. Domieszka gruboziarnista. Wys. zachowana 8,2 cm; średn. wylewu ok. 9 cm (Ryc. 21:15-6h). 2) Część stożkowej szyjki naczynia o obu powierzchniach ceglastoszarych, zewn. nierównej, zagładzanej, wewn. gładzonej. Średn. wylewu ok. 7 cm (Ryc. 21:15-6b). 3) Fr-t lekko chropowaconego naczynia jajowatego z pogrubioną, skośnie ściętą krawędzią. Obie powierzchnie szarobrązowe, wewn. wygładzona. Nr 639 (Ryc. 21:15-6f). 4) Część miski (ułamki przykrawędne znaleziono luźno na odcinku II/2) z krawędzią lekko zachyloną do wewnątrz. Powierzchnia zewn. górą dość starannie gładzona, niżej silnie chropowacowana roztworem gliny zawierającym grube ziarna tłuczni, ceglastoszara, wewn. gładzona, brązowo-szara. Obfita domieszka średnio- i gruboziarnista. Nr 637 (Ryc. 21:15-6j). 5) 2 fr-ty wysokiej, stożkowej szyjki dużego naczynia wazowatego, przechodzącej łagodnie w zaokrąglony brzusek. Brzeg (nie zachowany) wychyłony na zewnątrz. Obie powierzchnie gładzone, zewn. staranniejsze, szaroceglaste, wewn. czarna (nr 638).

Wczesna epoka żelaza: 1) Fr-t chropowaconego naczynia jajowatego z lekko wydzielonym, prostym, wygniatym brzegiem. Powierzchnia zewn. brązowo-szara, wewn. gładzona, szara. Nr

¹⁶ Numer 631 nosiło 18 fragmentów różnych naczyń w większości chropowaconych lub szorstkich, ułamek gładki, ułamek przykrawędny gładkiej, cylindrycznej szyjki oraz fragment przydenny (R.M.).

637 (Ryc. 21:15-6e). 2) 2 fr-ty niesymetrycznej miski półkulistej. Obie powierzchnie szarobrazowe, zewn. dość starannie gładzona, nierówna, wewn. wygładzona (Ryc. 21:15-6a). 3) Fr-t obustronnie gładzonej miski półkulistej z nieznacznym wgłębieniem pod krawędzią. Powierzchnia zewn. brązowa, wewn. szaro-brązowa (Ryc. 21:15-6d). 4) Fr-t dolnej części naczynia chropowatego. Powierzchnia zewn. ceglasto-szara z negatywem po odcisniętej łożyszce, wewn. gładzona, szara. Średn. dna ok. 10 cm. Nr 637 (Ryc. 21:15-6c). 5) 15 ułamków ceramiki: 5 gładzonych, w tym jeden niewielki, przykrawędny i jeden grubościenny (na dwóch nr 623 i 639); 9 chropowatych, w tym 3 grubościenne; 1 zniszczony. Okres wpływów rzymskich: 1) Fr-t naczynia z rozchyloną krawędzią. Obie powierzchnie brązowo-czarne, zewn. chropowata, wewn. niestaranie wyrównywana (Ryc. 21:15-6g). Nowożytność: 1) 2 fr-ty ceramiki toczonej: ucha i przydenny. Materiały nieokreślone: 1) Fr-t ucha, zdobiony pionowymi żłobkami. Pow. wyświecona, czarna (Ryc. 21:15-6i). 2) Około 70 grudek polepy barwy ceglastej lub szarej, w tym kilkanaście większych; dużo ułamków konstrukcyjnych o ściankach spłaszczonych, kilka z odciskami palików o średn. ok. 0,5 cm, dwie z negatywami po palikach o średn. 3 i 3,5 cm; nieliczne przepalone.

Obiekt 15-7 (*skupisko 4, koło pieca*). Lokalizacja nieznana. Za-

wierało *placek i różne kości zwierzęce*. R.M. wymienia *Fragmenty kości, mocno przepalonych*.

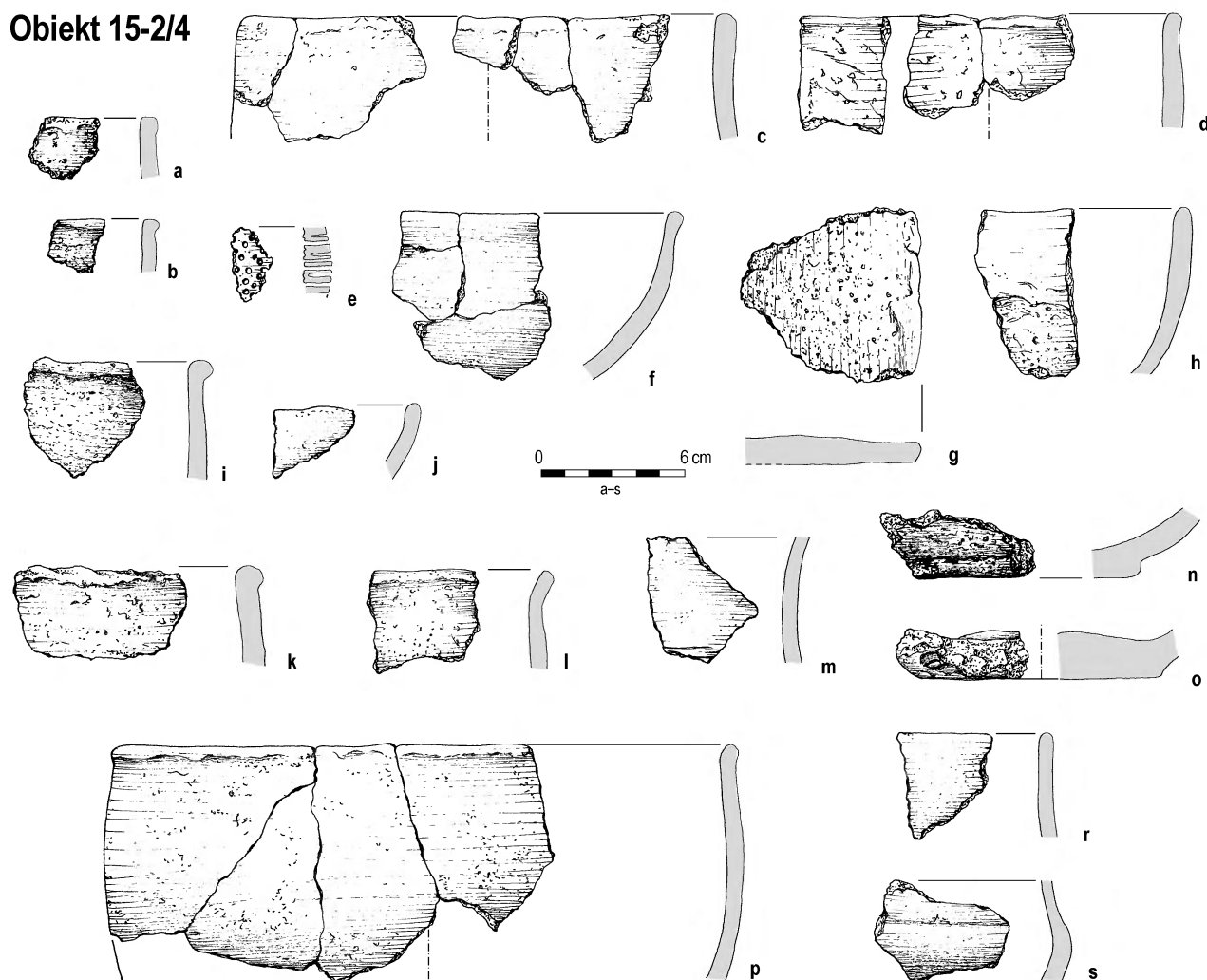
Wczesna epoka żelaza: 1) 10 fr-tów grubościennego naczynia chropowatego. Powierzchnia zewn. ceglasto-brązowa, wewn. gładzona, szara.

Materiały nieokreślone: 1) Około 100 fr-tów niespalonych kości bydłych, w tym 6 ułamków zębów trzonowych i 16 przed-trzonowych, kilkanaście fr-tów kości biodrowej i kilka kości długich.

Przemieszane materiały z obiektów 15-2 i 15-4.

Kultura łużycka: 1) Fr-t chropowatego naczynia workowatego z pogrubionym brzegiem. Powierzchnia zewn. szara, wewn. wygładzona, czarna (Ryc. 22:15-2/4b). 2) Fr-t chropowatego naczynia workowatego (?) o powierzchni zewn. brązowej, wewn. wygładzonej, szarej (Ryc. 22:15-2/4a). 3) Fr-t naczynia workowatego z pogrubionym brzegiem. Powierzchnia zewn. lekko chropowata, brązowa, wewn. gładzona, brązowo-szara (Ryc. 22:15-2/4i). 4) Fr-t naczynia workowatego z wylewem skośnie załamanym na zewnątrz. Obie powierzchnie brązowe, zewn. lekko chropowata i przecierana miotłą roślinną, wewn. gładzona (Ryc. 22:15-2/4l). 5) Rekonstruowana górna część naczynia lekko esowatego (ułamki także z obiektów 14 i 15-1). Powierzchnia

Obiekt 15-2/4

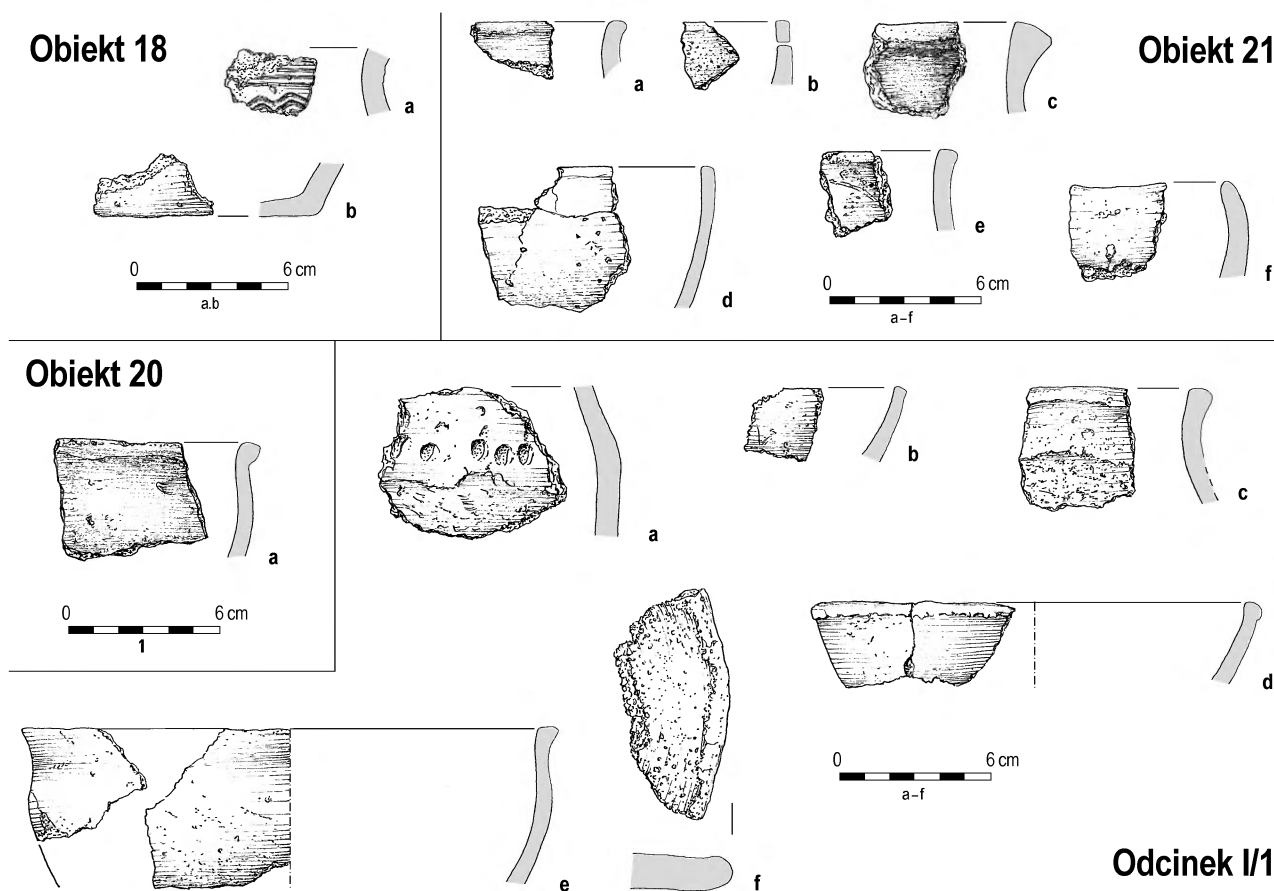
Ryc. 22. Transbór, pow. Mińsk Maz. Obiekty 15-2 i 15-4 – materiał przemieszany. Ceramika

Fig. 22. Transbór, distr. Mińsk Maz. Features 15-2 and 15-4 – mixed finds. Pottery

zewn. lekko chropowata i przecierana miotłą roślinną, szaro-ceglasta, wewn. niestarannie równana, ceglata. Domieszka gruboziarnista. Średn. wylewu 16 cm (Ryc. 22:15-2/4d). **6)** Częściowo zachowana górna partia naczynia lekko esowatego (ułamki także z obiektu 15-6). Powierzchnia zewn. gładzona, brązowo-szara, wewn. wygładzona, czarna. Średn. wylewu ok. 26 cm (Ryc. 22:15-2/4p). **7)** 2 fr-ty naczynia esowatego. Powierzchnia zewn. wyrównana, brązowo-czarna, wewn. zniszczona. **8)** Fr-t naczynia esowatego. Powierzchnia zewn. górą słabo gładzona, niżej chropowata, brązowoszara, wewn. gładzona, szara. **9)** Częściowo zachowana stożkowata, niesymetryczna szyjka naczynia (ułamki także z obiektu 15-5). Powierzchnia zewn. wygładzona, brązowo-czarna, wewn. gładzona, niezbyt równa, czarna. Średn. wylewu ok. 21 cm (Ryc. 22:15-2/4c). **10)** 2 fr-ty naczynia ze stożkową szyjką. Powierzchnia zewn. wygładzona, brązowo-szara, wewn. gładzona, miejscami szorstka, czarno-brązowa (Ryc. 22:15-2/4r). **11)** Fr-t naczynia zdobionego u nasady szyjki poziomymi, płytko rytymi liniami. Obie powierzchnie wygładzone, zewn. brązowa, wewn. szara (Ryc. 22:15-2/4m). **12)** 2 fr-ty miski półkulistej (jeden z warstwy osady, por. Materiały bez metryki). Powierzchnia zewn. pod krawędzią wygładzona, niżej chropowata, ceglasto-czarna, wewn. wygładzona, nierówna, czarna (Ryc. 22:15-2/4h). **13)** Fr-t dna naczynia z dołkiem palcowym. Powierzchnia zewn. wyrównana, szara, spód szorstki, wewnątrz starannie wygładzone, ceglaste (Ryc. 22:15-2/4o). **14)** 2 fr-ty placka-talerza ze ściętym, skośnie ściętym brzegiem (jeden z obiektu 15-5). Obie strony brązowe, gładzone, obecnie zniszczone. Bardzo obfita domieszka gruboziarnista (Ryc. 22:15-2/4g). **15)** Drobną fr-t placka-talerza z brzegiem

zagładzonym skośnie do góry. Obie strony szarocglaste, spodnia gładzona, wierzchnia wyrównana, szorstka. Grub. 0,9–1,1 cm. **16)** Fr-t naczynia sitowatego z gęsto i nieregularnie rozmieszczonymi otworkami (kilka „ślepych”). Powierzchnia zewn. gładzona, brązowa, wewn. nierówna, szara (Ryc. 22:15-2/4e).

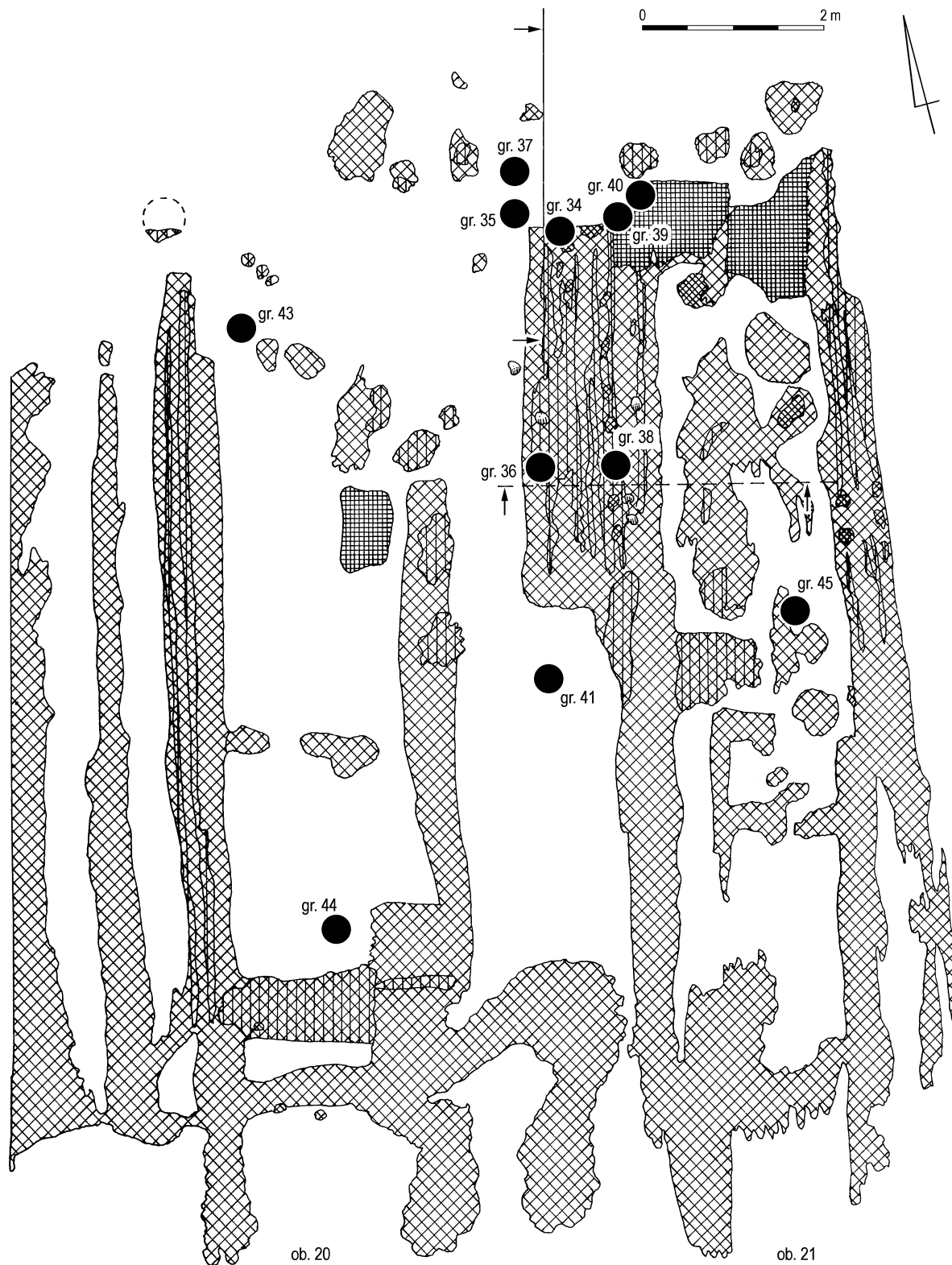
Wczesna epoka żelaza: **1)** Fr-t chropowatego naczynia jajowatego z pogrubioną, wygniatą krawędzią. Powierzchnia zewn. szaro-brązowa, wewn. gładzona, nierówna, czarna (Ryc. 22:15-2/4k). **2)** 7 fr-tów naczynia z szyjką podkreśloną uskokiem (ułamki także z obiektów 15-5 i 15-6). Powierzchnia zewn. starannie wygładzona, czarna, miejscami ceglata, wewn. gładzona, czarno-brązowa (Ryc. 22:15-2/4s). **3)** 5 drobnych fr-tów kubka lub dzbanka z łagodnie załamanym brzuścem. Ucho wyprowadzone z krawędzi, równe z wylewem. Obie powierzchnie wygładzone, czarne. **4)** Fr-t miski półkulistej o obu powierzchniach wygładzonych, zewn. brązowo-czarnej, wewn. czarnej (Ryc. 22:15-2/4j). **5)** Część miski półkulistej z wgłębieniem pod krawędzią (także z obiektu 15-6 – nr 623). Powierzchnia zewn. wygładzona, brązowa, wewn. gładzona, brązowoszara (Ryc. 22:15-2/4f). **6)** Fr-t wyodrębnionego dna naczynia chropowatego. Powierzchnia zewn. ceglato-brązowa, wewn. gładzona, szara (Ryc. 22:15-2/4n). **7)** 13 fr-tów lekko chropowatego naczynia (jeden z obiektu 15-5 – nr 631). Powierzchnia zewn. przecierana miotłą roślinną, brązowa, wewn. gładzona, czarna, miejscami brązowa. **8)** 2 fr-ty przydenne zapewne jednego naczynia z wyodrębnionym dnem. Powierzchnia zewn. wyrównana, brązowa, wewn. wygładzona, czarna. **9)** Fr-t naczynia zdobionego nieregularnie rozmieszczonymi dołkami palcowymi z wyraźnymi negatywami

Ryc. 23. Transbór, pow. Mińsk Maz. Obiekty 18, 20, 21 i odcinek I/1. Ceramika
Fig. 23. Transbór, distr. Mińsk Maz. Features 18, 20, 21 and section I/1. Pottery

paznokcia. Powierzchnia zewn. wyrównana, brunatnoszara, wewn. starannie wygładzona, czarna. 10) Fr-t naczynia zdobionego rzędem (?) płytkich dołków palcowych z wyraźnymi negatywami paznokcia. Obie powierzchnie gładzone, zewn. słabo, ceglasta, wewn. czarna. 11) Fr-t łagodnie załamanego brzuśca naczynia obustronnie wygładzonego. Powierzchnia zewn. brunatna, wewn. szarobrazowa. 12) 79 ułamków ceramiki: 9 gładzo-

nych, w tym dwa obustronnie czarne i jeden lekko przepalony; 6 o powierzchniach zewn. wyrównanych; 50 chropowaconych, w tym ponad połowa grubo – roztworem gliny zawierającym bardzo grube ziarna tłucznia (na jednym ułamku nr 622; por. naczynie z odcinka II), 3 obmazywane rzadkim roztworem gliny palcami lub miotłą roślinną, 3 lekko chropowaczone, 3 grubościennie; 14 zniszczonych, w tym 2 lekko przepalone.

Ryc. 24. Transbór, pow. Mińsk Maz. Plan obiektów 20 i 21 na głęb. 30 cm, wraz z pobliskimi grobami
Fig. 24. Transbór, distr. Mińsk Maz. Plan of features 20 and 21 at depth 30 cm. Location of some graves is marked

Materiały nieokreślone: 1) 7 niewielkich grudek polepy, w tym dwa ułamki konstrukcyjne, jednostronnie spłaszczone, z negatywami odcisniętego drewna; część lekko przepalona.

Obiekt 16 – palenisko z konstrukcją kamienną, położone wyżej od grobów 5A, 5B i 5C. Zabytków brak (*przykrycie potrójnego grobu 5* – A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 257, ryc. 3).

Obiekt 17 – dół posłupowy (*zwęglona plama*). Na 2. sztychu zauważono ciemny, kolisty zarys o średn. 40 cm z nielicznymi grudkami polepy (nie odnaleziono).

Obiekt 18 – palenisko z konstrukcją kamienną (*skupisko kamieni 1*), w którym znaleziono *kawałki skorup i maleńkie kawałeczki polepy*. Z metryczką palenisko 6 (2) była wyłącznie ceramika. Wątpliwe, aby tak zróżnicowana chronologicznie ceramika stanowiła zespół (*palenisko 6* – A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 285).

Kultura trzciniecka: 1) Fr-t naczynia o esowatym profilu, zdobionego żłobkami poziomymi i liniami falistymi. Obie powierzchnie gładzone, zewn. szara, wewn. szarobrazowa (Ryc. 23:18a).

Wczesna epoka żelaza: 1) Fr-t lekko podciętej dolnej części naczynia. Obie powierzchnie brązowe, wygładzone, zewn. staranniejsze (Ryc. 23:18b). 2) 5 ułamków ceramiki: 4 chropowate (w tym 1 grubościenny), 1 zniszczony.

Nowożytność: 1) Część naczynia miniaturowego ze śladami brązowej (?) polewy.

Obiekt 19 (*skupisko kamieni*). Na głęb. 34 cm odsłonięto grupę kamieni, a na S od niej, w odległości 26 i 40 cm, dwa mniejsze nagromadzenia kamyków. Zebrano *małe skorupki i parę węgielków*.

Wczesna epoka żelaza: 1) 2 ułamki ceramiki: wygładzony i chropowaty.

Obiekt 20 – pozostałości zabudowy (*chata II*). Na głęb. 30 cm zadokumentowano szaro-czarny, prostokątny zarys zorientowany dłuższą osią zgodnie z kierunkiem NE-SW. Zaciemnienia były dobrze czytelne w wyżej położonej, północnej części odcinka a zacierały się ku południowi, w dół stoku, tworząc nieregularne rozmycia. Dwie ściany: S oraz W, mająca intensywnie czarne, twarde wypełnisko, sięgały *do znacznej głębokości*. W północnej części ściany E zaznaczały się dwie czarne plamy, oddalone od siebie o ok. 50 cm, a przy narożniku SE regularny, kwadratowy zarys o boku długości ok. 1 m. Na krańcu N, gdzie nie stwierdzo-

no ciągłego zarysu ściany, oraz w części środkowej budynku, były widoczne owalne lub nieregularne zaciemnienia. Wewnątrz, przy północnym krańcu ściany E zachowała się prostokątna warstwa *gliny* o wym. ok. 60×90 cm. Na północ od ściany W znajdował się kolisty dół posłupowy (?) o średn. 50 cm, a niżej, na poziomie jej spągu, na głęb. 48 cm, leżały kamienie, w tym jeden duży. Maksymalne wym. ok. 3,1×8,4 m, szer. zarysów ścian ok. 50–70 cm. W wypełniskach ścian natrafiano na węgle drzewne i polepę (Ryc. 24).

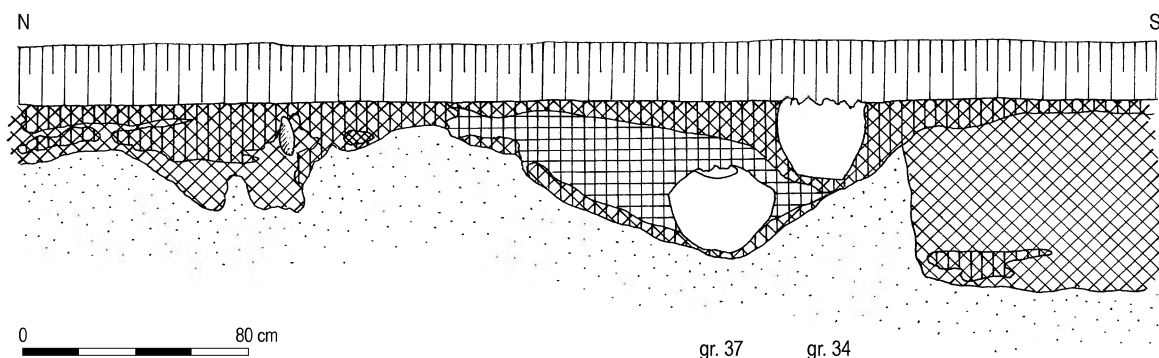
Z *dolnych warstw chaty*, z pasów 3–4 pochodzą pojedyncze ułamki ceramiki.

Kultura przeworska: 1) Fr-t kubka z pogrubioną krawędzią. Obie powierzchnie nierówne, zewn. wygładzona, brązowo-czarna, wewn. gładzona, szorstka, szara (Ryc. 23:20a).

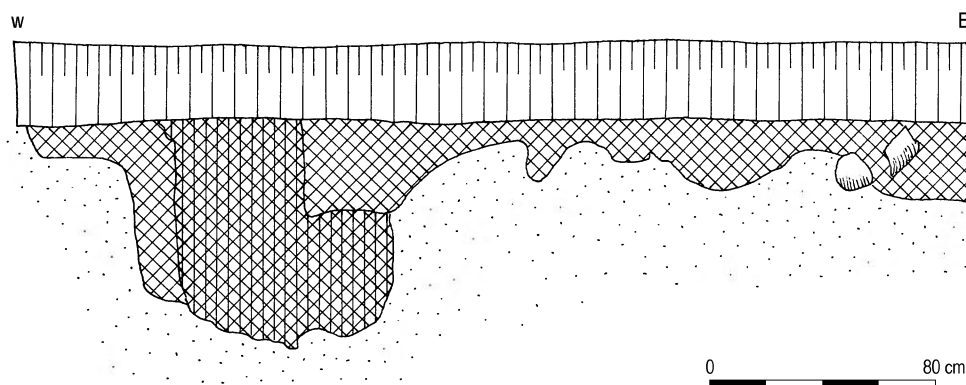
Nowożytność: 1) Fr-t kafla (?) garnkowego.

Obiekt 21 – pozostałości zabudowy (*chata I*). Na głęb. 30 cm (lub 40 cm w części S, gdzie kontury stopniowo zanikały w ciemnej ziemi pokrywającej powierzchnię wykopu) zadokumentowano szaro-czarny, prostokątny zarys zorientowany dłuższą osią zgodnie z kierunkiem NE-SW. W przybliżeniu w połowie ściany W widoczny był kwadratowy zarys o boku o długości ok. 1 m, od którego odchodziła krótka ścianka poprzeczna, dzieląca domostwo na dwa pomieszczenia. Wydaje się, że analogiczny kwadratowy zarys mógł znajdować się w narożniku SW budynku. Wewnątrz budynku zarejestrowano skupiska polepy i mniej lub bardziej regularne zaciemnienia. Na skraju N, gdzie nie było ciągłego zarysu ściany, leżała warstwa *gliny* o grubości ok. 10 cm, górą czerwona, niżej czarna, o wym. maks. 1,6×2,2 m, w części E bardziej pokruszona. Na południe od niej, wzdłuż ściany domostwa ziemia była czarna, silnie zwęglona. Na północ od *klepiska* znajdowały się zbliżone do kolistych i nieregularne zaciemnienia o średn. ok. 40 cm i większe (dołki posłupowe?). Przy *stłupie* pierwszym od zachodu, na głęb. 30 cm, leżały dwa duże kamienie, a kolejne zalegały niżej, na głęb. 47 cm, tuż przy końcu ściany. Uchwycona w profilu część ściany miała kształt trapezowaty i miąższość nieco ponad 70 cm (Ryc. 25)¹⁷. W profilu W-E jej przekrój był również zbliżony do trapezowatego, z dnem zaokrąglonym, a miąższość sięgała ok. 80 cm. Intensywnie czarne

¹⁷ Na rysunku opisanym *odc. V pas 5 i 6 profil wraz z grobami* podano, że cięcie profilowe N-S wykonano w odległości 8 m od zachodniej granicy odcinka, co wypada na granicy pasów 4 i 5. Faktycznie profil narysowano ok. 2 m dalej w kierunku zachodnim, tam gdzie zostały znalezione, uwzględnione na rysunku groby 34 i 37.

Ryc. 25. Transbór, pow. Mińsk Maz. Profil N-S obiektu 21
Fig. 25. Transbór, distr. Mińsk Maz. Cross-section N-S of feature 21

Ryc. 26. Transbór, pow. Mińsk Maz. Profil W-E obiektu 21
Fig. 26. Transbór, distr. Mińsk Maz. Cross-section W-E of feature 21

Ryc. 27. Transbór, pow. Mińsk Maz. Grób 38 uszkodzony przez obiekt 21
Fig. 27. Transbór, distr. Mińsk Maz. Grave 38, disturbed by feature 21

wypełnisko przypominało kształtem literę L (Ryc. 26, 27). W wypełniskach obu dłuższych ścian leżały znaczne ilości polepy, najczęściej w części północnej ściany W. Maksymalna szerokość ok. 3,5 m w części S i 4,1 m w części N, długość 10,7 m, szer. zarysów ścian ok. 50–150 cm (Ryc. 24).

Kultura trzciniecka: 1) Fr-t naczynia o esowatym profilu z silnie pogrubioną, skośnie ściętą na zewnątrz krawędzią. Obie powierzchnie brunatnoszare, gładzone, wewn. starannie. Domieszka gruboziarnista (Ryc. 23:21c).

Kultura łużycka: 1) Fr-t chropowatego naczynia jajowatego z otworkami pod krawędzią. Obie powierzchnie szare, wewn. gładzona (Ryc. 23:21b). 2) Fr-t górnej części naczynia esowatego (krawędź nie zachowana). Powierzchnia zewn. pod wylewem słabo gładzona, niżej chropowata, czarno-brązowa, wewn. szorstka, brązowoszara.

Wczesna epoka żelaza: 1) Fr-t rozchylonej szyjki naczynia o obu powierzchniach gładzonych, szarych (Ryc. 23:21a). 2) Fr-t rozchylonej szyjki naczynia o obu powierzchniach gładzonych, zewn. brązowo-szarej, wewn. czarnej (Ryc. 23:21e). 3) Fr-t miski półkulistej obustronnie dość starannie gładzonej. Powierzchnia zewn. brunatnoszara, wewn. szara. Domieszka gruboziarnista (Ryc. 23:21d). 4) Drobną fr-t naczynia z szyjką podkreśloną uskokiem. Obie powierzchnie czarne, zewn. starannie wygładzona, wewn. gładzona. 5) 3 fr-ty naczynia chropowatego o powierzchni zewn. brązowej, wewn. gładzonej, szarej. 6) 7 fr-tów silnie chropowatego naczynia grubościennego. Powierzchnia

zewn. ceglastoszara, wewn. gładzona, szara. 7) 2 fr-ty naczynia grubościennego, w tym 1 przydenny. Powierzchnia zewn. nad dnem wyrównana i słabo gładzona, wyżej chropowata rzadkim roztworem gliny, ceglato-szara. Powierzchnia wewn. starannie wygładzona, brunatnoszara. 8) 19 ułamków ceramiki: 6 gładzonych, w tym dwa obustronnie czarne (1 cienkościenny); 11 chropowatych, w tym 2 grubościennych i 1 z bardzo grubą domieszką; 2 zniszczone.

Kultura wielbarska: 1) Fr-t garnka jajowatego o powierzchni zewn. pod krawędzią wygładzonej, niżej chropowatej, brązowo-czarnej, wewn. nierównej, zagładzanej, czarnej (Ryc. 23:21f). 2) Drobną fr-t naczynia, zdobionego zygzakiem z pojedynczych, płytkich żłobków. Powierzchnia zewn. gładzona, brunatna, wewn. starannie wygładzona, szaro-brązowa.

Okres wpływów rzymskich: 1) Przepalony fr-t przydenny dużego naczynia grubościennego. Obie powierzchnie szare, zewn. chropowata, w pasie nad dnem zagładzona i przecierana miotłką z traw (zachowane odciski żdźbeł), wewn. spękana. Jeden przełom płaski w miejscu odłączenia od sąsiedniego płata gliny.

Nowożytność: 1) 4 fr-ty ceramiki toczzonej.

Materiały nieokreślone: 1) Około 30 niewielkich grudek polepy barwy ceglastej i szarej, w tym konstrukcyjne miejscami spłaszczone lub lekko wklęsłe, z zagłębieniami po odcisniętych palikach; niektóre grudki lekko przepalone. 2) Około 25 drobnych węglików drzewnych.

Obiekt 22 – palenisko o wym. odczytanych z planu 1,5×1 m. Zabytków brak (jama o wym. 0,75×0,50 m, w którą został wkopany grób jamowy 83 – A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 268, 284, tabl. XXVII).

Obiekt 23 – nagromadzenie kamieni (*skupisko kamieni*) w obrębie ciemnych plam osady, na głęb. 33 cm.

Obiekt 24 – grupa kamieni i fragmenty ceramiki (nie odnaleziono) odkryte na głęb. 31 cm (*skupisko kamieni 1, odc. 9 pas 9*; wg pomiarów z dziennika obiekt leży na pasie 7).

Obiekt 25 – palenisko (?) (*skupisko skorup*). Na głęb. 38 cm ukazała się b. ciemna plama osady ze śladami zwęglenia, zawierająca nieliczne ułamki ceramiki (brak).

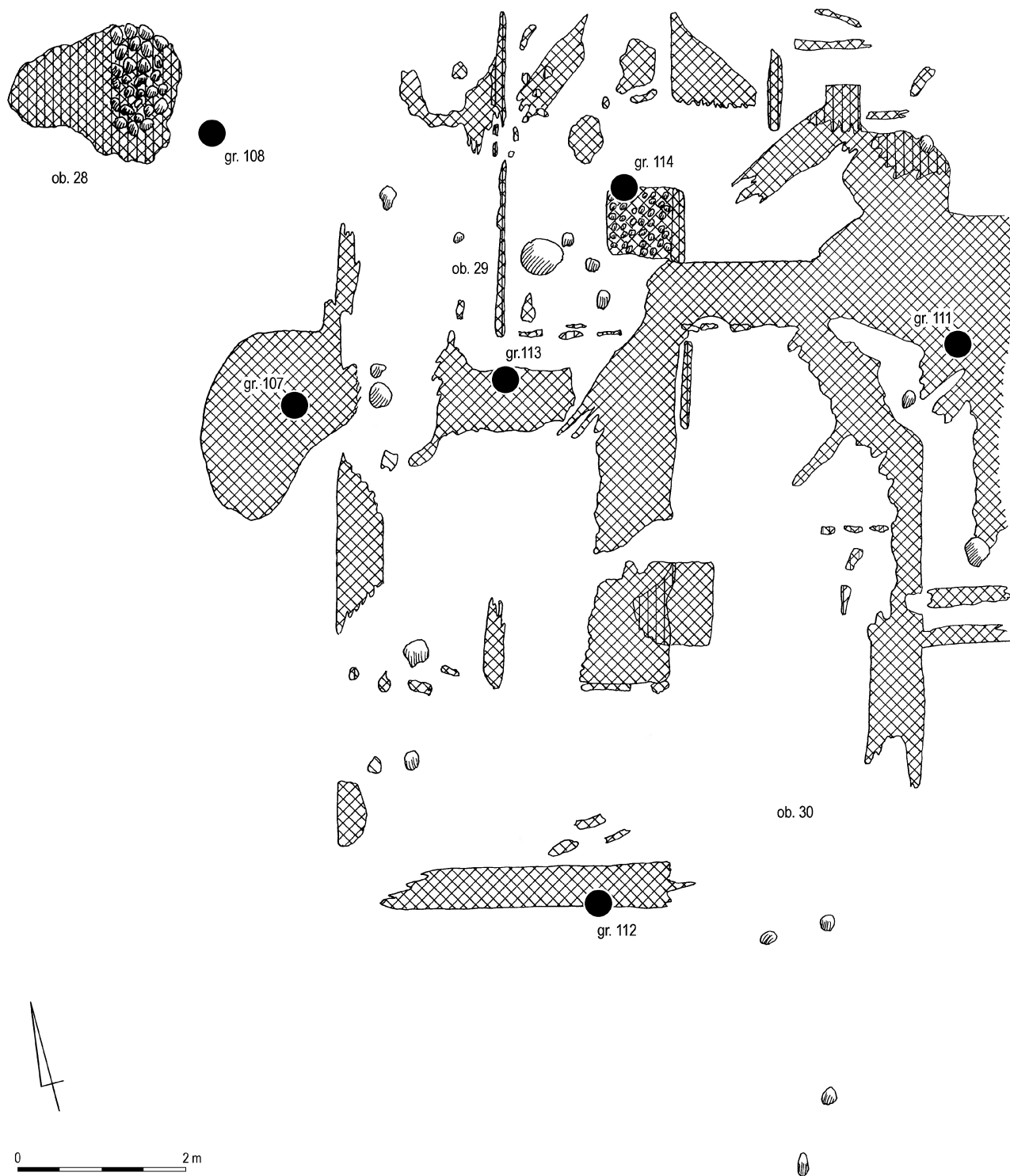
Obiekt 26 – palenisko bez konstrukcji kamiennej. Według R.M. znaleziono tu fragment ceramiki chropowatej, którego brak

(*jama* – A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 284, ryc. 17, tabl. XXVII).

Obiekt 27 – palenisko z konstrukcją kamienną. Węgla z paleniska zsunęły się na dno dołu, w którym umieszczono grób 99. Między kamieniami były *kości i parę skorup*, których nie odnaleziono (A. Kietlińska 1955, rys. 3; *palenisko 13* – A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 286, tabl. XXVII).

Obiekt 28 – palenisko z konstrukcją kamienną (*palenisko 18* – A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 273, 287, ryc. 21 – zaznaczony na lewo od grobu 108 *najciemniejszy piasek* to w rzeczywistości skraj S paleniska, tabl. XXVII – na planie zarys paleniska inny niż w dokumentacji rysunkowej) (Ryc. 28).

Obiekty 29 i 30 – pozostałości zabudowy. Na nieznaną głębokości zadokumentowano skomplikowany układ zaciemnień,

Ryc. 28. Transbór, pow. Mińsk Maz. Plan obiektów 28, 29 i 30. Zaznaczono lokalizację grobów
Fig. 28. Transbór, distr. Mińsk Maz. Plan of features 28, 29 and 30; location of neighbouring graves is marked

zajmujących obszar o wym. ok. 8×11 m, zorientowanych dłuższymi osiami zgodnie z kierunkiem NE-SW¹⁸. Ku południowi zarysy zanikały w jednolitej ciemnej ziemi. Położony w części N obiekt 29 (A. Kietlińska 1955, s. 153: *prostokątne drewniane ogrodzenie grobu 114* – A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 283, tabl. XXVII – odbiegające od rysunku połowego) tworzyły intensywnie czarne smugi o szerokości 10–15 cm. Układały się one w niekompletny, czworokątny zarys o wym. maksymalnych 3,4×3,8 m, z dużym kamieniem i trzema mniejszymi ułożonymi po łuku w narożniku SW. Dobrze widoczny był kontur ściany W, a ściany E i S zachowały się w postaci kilku odcinków. Południową część tego prostokąta dzieliło czarne pasmo o długości ok. 0,8 m, do którego od strony W przylegało czworoboczne palenisko kamiennie (A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 288 – opis *paleniska 22*). Pasma to miało swoją kontynuację dalej w kierunku południowym, gdzie rysowało się na odcinku o długości 1 m. Trzy krótkie, analogiczne zarysy widoczne na SE od niego są pozostałościami prostopadłej doń ściany (szerokość tego pomieszczenia wynosiła zatem ok. 2,5 m). Podobne czarne smugi zarejestrowano też poza narożnikiem NE zarysu z paleniskiem, ale nie sposób dopatrzeć się tutaj logicznego układu. Na opisane zarysy nałożyły się szaro-czarne, miejscami ciągłe pasma o szerokości ok. 50–90 cm (obiekt 30). Układały się one w dwa przylegające do siebie prostokąty o maksymalnych wym. ok. 3,5×6,4 m, przy czym zarys E był otwarty ku południowi. Jego narożnik NW „przeciął” ścianki obiektu 29. W połowie długości wspólnego boku obu pomieszczeń z obiektu 30 wyraźnie zaznaczyła się część regularnego, kwadratowego zaciemnienia o boku długości ok. 1 m. Połowa analogicznego kwadratowego zarysu znajdowała się w odległości 5,5 m na północ, wewnątrz obiektu 29. Zabytków brak (Ryc. 28).

Obiekt 31 (*skupisko skorup*). Materiału nie odnaleziono.

Obiekt 32 – palenisko z konstrukcją kamienną, które zniszczyło strop grobu 109 (A. Kietlińska 1955, rys. 10 z omyłkowo podanym numerem grobu 97; 1968, ryc. 6; *palenisko 20* – A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 288, tabl. XXVII).

Obiekt 33 – palenisko z konstrukcją kamienną, założone nad grobem 116 (*palenisko 24* – A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 288, ryc. 22, tabl. XXVII).

Materiały znalezione luźno

W opisach pominięto ceramikę kultury grobów kłosowych, nieliczne ułamki naczyń nowożytnych i nieokreślone kulturowo fragmenty niecharakterystyczne.

Odcinek I

Kultura łużycka: **1)** 3 fr-ty miski półkulistej z wgłębieniem pod krawędzią. Powierzchnia zewn. w górnej części gładzona – widoczne smugi po pociąganiu gładzikiem, niżej lekko chropowata, ceglasto-brązowo-szara, wewn. gładzona, szarobrunatna. Domieszka średnio- i gruboziarnista. Średn. wylewu ok. 21,5 cm (Ryc. 23:I/1e). **2)** Fr-t placza-talerza o obu stronach ceglastoszarych, nierównych. Lekko pogrubiony i podniesiony do góry brzeg oraz spód gładzone, wierzch szorstki. Obfita domieszka średnio- i gruboziarnista. Średn. 21 cm. Nr 627 (Ryc. 23:I/1f). **3)** Około 20 fr-tów chropowatego naczynia jajowatego z otworkami pod krawędzią. Obie powierzchnie plamiste, brązowo-ceglasto-szare, wewn. gładzona. Obfita domieszka gruboziarnista (Ryc. 29:I/2c). **4)** Fr-t chropowatego naczynia jajowatego, słabo gładzonego

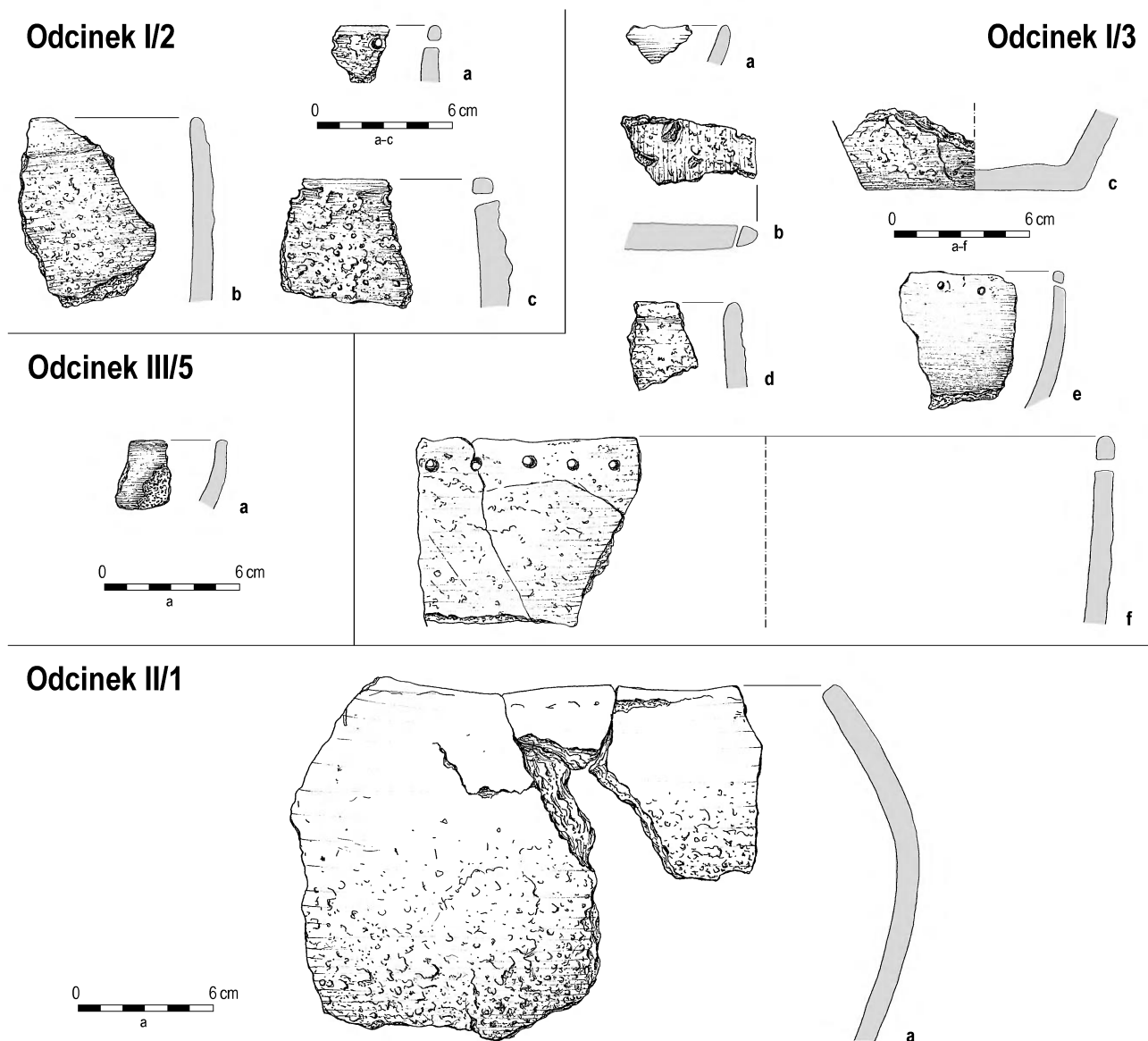
pod krawędzią. Obie powierzchnie brązowoszare, wewn. nierówna, wygładzona, spękana wokół grubych ziaren domieszki (Ryc. 29:I/2b). **5)** 12 fr-tów naczynia esowatego (?) z otworkami pod krawędzią. Obie powierzchnie ceglasto-szare, zewn. chropowata, wewn. dość starannie gładzona (Ryc. 29:I/2a). **6)** Drobnny ułamek naczynia obustronnie starannie wygładzonego. Powierzchnia zewn. czarna, połyskliwa, wewn. jasnobrunatna. Wczesna epoka żelaza: **1)** Fr-t miski półkulistej z pogrubioną krawędzią. Powierzchnia zewn. dość starannie gładzona, nierówna, szarobrunatna, wewn. gładzona, szorstka, ceglastoszara. Średn. wylewu 18 cm (Ryc. 23:I/1d). **2)** Fr-t miski półkulistej o obu powierzchniach wygładzonych, zewn. brązowoszarej, wewn. szarobrunatnej (Ryc. 23:I/1b). **3)** Fr-t rozchylonej szyjki naczynia o powierzchni zewn. wyrównanej, brązowej, wewn. gładzonej, szarej (Ryc. 23:I/1c). **4)** 4 fr-ty naczynia zdobionego na załomie niestarannymi dołkami palcowymi. Powierzchnia zewn. ceglato-brązowa, nad załomem gładzona, niżej lekko chropowata, wewn. nierówna, gładzona, czarna. Domieszka średnio- i gruboziarnista, miejscami liczna (Ryc. 23:I/1a). **5)** 2 fr-ty naczynia grubościennego chropowatego rzadkim roztworem gliny zawierającym nieliczne grube ziarna tłuczni. Powierzchnia zewn. ceglato-szara, ze smugami po przetarciu miotłą roślinną, wewn. gładzona, lekko przepalona. Nr 627. Materiały nieokreślone: **1)** Niewielka ceglastoszara grudka polepy z zagłębieniem wykonanym palcem.

Fragmenty ceramiki określone jako *Grób 12. nr inw. 543. 49 fragm. naczyń*.¹⁹

Kultura łużycka: **1)** 12 fr-tów naczynia workowatego z otworkami pod krawędzią. Obie powierzchnie szaro-brązowe, zewn. chropowata i przecierana miotłą roślinną, wewn. gładzona; 6 ułamków lekko przepalonych. Średn. wylewu ok. 31 cm. Nr 543 (Ryc. 29:I/3f; A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, tabl. III:16). **2)** Fr-t naczynia workowatego z dziurkami pod krawędzią (śląd otwórka widoczny w jednym z przełomów). Powierzchnia zewn. chropowata roztworem gliny zawierającym grube ziarna tłuczni, brązowoszara, wewn. gładzona, szara (Ryc. 29:I/3d). **3)** Fr-t miski półkulistej z otworkami pod płasko ściętą krawędzią. Obie powierzchnie starannie wygładzone, zewn. brunatnoszara, wewn. brązowoszara. Nr 543 (Ryc. 29:I/3e; A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, tabl. III:15). **4)** Fr-t placza-talerza z otworkami i dołkami palcowymi. Strona wierzchnia lekko chropowata, brązowoszara, spód starannie wygładzona, ceglato-brązowa (Ryc. 29:I/3b). **5)** 3 fr-ty łagodnie załamanego brzośca naczynia wazowatego (?). Obie powierzchnie brązowo-czarne, gładzone, zewn. poniżej wydętości lekko chropowata; dwa ułamki lekko przepalone. Nr 543.

¹⁸ Zarysy te urywały się na pasie 7 i północnej granicy odcinka XII. O wynikach badań pasów 7-8 nic nie wiadomo, natomiast pasy 9-10 były *jałowe*. Zgodnie z dziennikiem na przylegającym od północy odcinku XI/3-4 podobnych zaciemnień nie stwierdzono.

¹⁹ Na dnie kloza z grobu 12 znajdowały się wg dziennika 2 kamienie, na nich kości i parę fragmentów ceramiki (por. A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 258, ryc. 5, tabl. III:7.8.14-17). Tymczasem, zgodnie z metryczką, mamy kilkadziesiąt ułamków. Niejasne pozostają okoliczności odkrycia grobu. Na cytowanej ryc. 5 widnieją dwuwarstwowy bruk kamienny mający nakrywać grób 12. Jednak nie jest on wspomniany w opisie grobu ani w artykule ani w dzienniku. W publikacji czytamy najpierw, że kloz był ustawiony na jednym kamieniu, a później wymieniane są dwa lub trzy, czyli *bruk* (por. A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 258, 281, tabl. XXVI). Przedstawione niekonsekwencje utrudniają interpretację znaleziska.

Ryc. 29. Transbór, pow. Mińsk Maz. Odcinki I/2, I/3, II/1 i III/5. Ceramika
Fig. 29. Transbór, distr. Mińsk Maz. Sections I/2, I/3, II/1 and III/5. Pottery

Wczesna epoka żelaza: **1)** Fr-t obustronnie gładzonej miski półkulistej o powierzchni zewn. szarej, wewn. odbarwionej, lekko przepalony (Ryc. 29:I/3a). **2)** 4 fr-ty naczynia chropowatego, w tym dna z częścią ścianki. Powierzchnia zewn. brązowo-szara, wewn. czarna, gładzona i przecierana miotką roślinną. W spodzie negatywy po odcisniętych drobnych szczątkach organicznych. Średn. dna ok. 10 cm (Ryc. 29:I/3c). **3)** 3 drobne, obustronnie gładzone ułamki wylewów różnych naczyń, dwa o powierzchniach czarnych. **4)** Mały fr-t dna naczynia o spodzie szorstkim, szarobrązowym, wewnątrz wygładzonym, czarnym. Grub. dna 1,6 cm.

Kultura przeworska (?): **1)** Fr-t naczynia zdobionego płytkimi, pionowymi (?) żłobkami. Obie powierzchnie gładzone, brązowe.

Kultura wielbarska (?): **1)** Fr-t wylewu garnka jajowatego z płasko ściętą krawędzią. Obie powierzchnie niestarannie zagładzane, czarno-brązowe, wewn. nierówna.

Odcinek II

Wczesna epoka żelaza: **1)** Fr-t naczynia ze stożkową szyjką i ścienionym, wychylonym na zewnątrz brzegiem. Powierz-

chnia czarna, gładka. Średn. wylewu 8 cm. Nr 640 (opis wg rysunku R.M.; nie odnaleziono).

Materiały nieokreślone: **1)** Gładzik kamienny o $\varnothing$ 6,5×5,5 cm (R.M.; nie odnaleziono).

Przechylone w stronę Pn. i zupełnie zgniecione naczynie odkryte w odległości kilkunastu centymetrów na Pn. od grobu 3, na głęb. 48 cm.

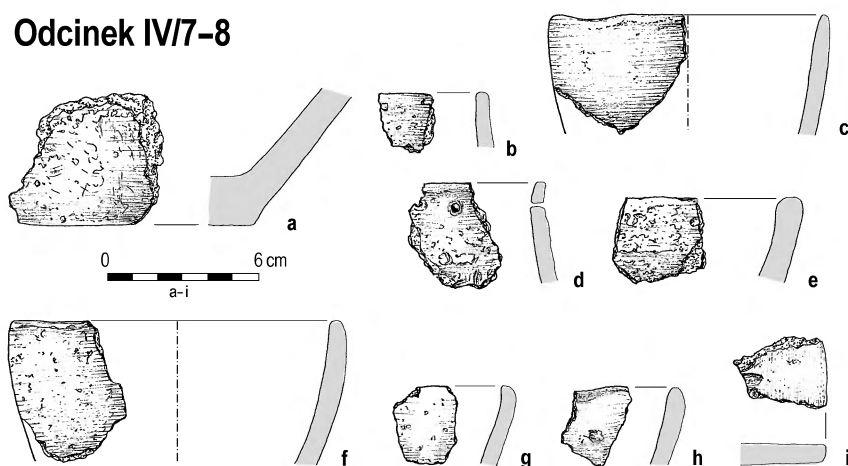
Kultura wielbarska: **1)** 8 fr-tów garnka jajowatego. Obie powierzchnie czarno-brązowe, zewn. w pasie pod wylewem gładzona, niżej chropowata, wewn. niestarannie zagładzana. Nr 622 (Ryc. 29:II/1a).

Odcinek III

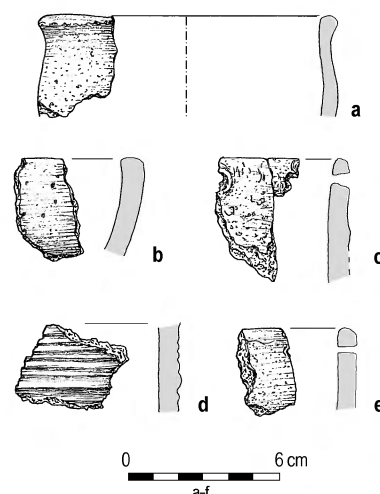
Neolit – epoka brązu (?): **1)** Sierp krzemienny, nr inw. 634 (nie odnaleziono).

Wczesna epoka żelaza: **1)** Fr-t miski półkulistej obustronnie wygładzonej, ceglastej. Nr 633 (Ryc. 29:III/5a). **2)** 2 fr-ty zapewne jednego naczynia o powierzchni zewn. lekko chropowatej i przecieranej miotką roślinną, czarno-brązowej. Powierzchnia wewn. gładzona, nierówna, czarna. Nr 633.

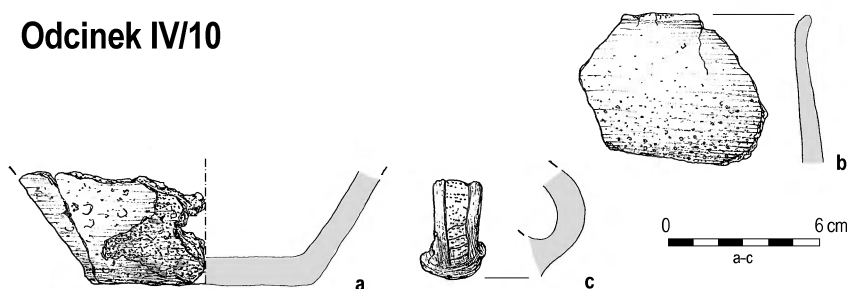
Odcinek IV/7-8

Odcinek IV/9

Odcinek IV/10

Ryc. 30. Transbór, pow. Mińsk Maz. Odcinki IV/7-8, IV/9 i IV/10. Ceramika

Fig. 30. Transbór, distr. Mińsk Maz. Sections IV/7-8, IV/9 and IV/10. Pottery

W pobliżu grobu 22

Materiały nieokreślone: **1)** Nieforemna bryła żuźla żelazisteo o wym. 12,6×10,5×7,6 cm.

Odcinek IV

Kultura trzciniecka: **1)** Fr-t naczynia zdobionego poziomą listwą i żłobkami. Obie powierzchnie brązowe, gładzone, lekko szorstkie (Ryc. 30:IV/9d).

Kultura łużycka: **1)** Fr-t zdobionego dołkami palcowymi naczynia workowatego z otworkami pod wychyloną na zewnątrz brzegiem. Powierzchnia zewn. górą wyrównana, niżej chropowata, brązowa, wewn. gładzona, szara (Ryc. 30:IV/7-8d). **2)** Fr-t naczynia obustronnie wyrównanego, czarnobrzowego. Obfita domieszka gruboziarnista (Ryc. 30:IV/7-8b). **3)** Około 20 fr-tów naczynia z otworkami (śląd w jednym z przełomów), chropowatego roztworem gliny zawierającym grube tłucze. Powierzchnia zewn. szaro-brunatna, wewn. dość starannie gładzona, brązowo-szara. **4)** Fr-t naczynia o powierzchni zewn. w górnej części wygładzonej, niżej chropowatej, szarobrunatnej, wewn. brunatnej, starannie gładzonej. **5)** 3 fr-ty lekko chropowatej miski półkulistej. Powierzchnia zewn. brązowo-szara, wewn. wygładzona, czarna. Średn. wylewu ok. 13 cm (Ryc. 30:IV/7-8f). **6)** Fr-t miski półkulistej obustronnie wygładzonej, brązowo-szarej. Średn. wylewu ok. 11 cm (Ryc. 30:IV/7-8c). **7)** Fr-t chropowatej miski półkulistej. Obie powierzchnie jasnobrązowe, wewn. niestarannie równana (Ryc. 30:IV/7-8e). **8)** 2 fr-ty miski z krawędzią na części obwodu lekko zachyloną do wewnątrz. Obie powierzchnie wygładzone, szaro-brunatne (Ryc. 30:IV/7-8g,h). **9)** Fr-t placka-talerza zdobionego dołkami palcowymi. Obie strony wygładzone, brunatne (Ryc. 30:IV/7-8i). **10)** Około 20 fr-tów silnie chropowatego naczynia workowatego z otworkami pod lekko wychyloną na zewnątrz partią przykrawędnią. Obie powierzchnie brązowo-szare, wewn. gładzona, miejscami starannie. W glinie użytej do chropowacenia obfity gruby tłuczeń (Ryc. 30:IV/9c). **11)** 2 fr-ty zwężonego w górnej części naczynia workowatego z otworkami pod krawędzią. Obie powierzchnie czarno-brązowe, zewn. górą słabo, niżej silnie chropowata, wewn. gładzona. W glinie użytej do chropowacenia liczny gruby tłuczeń (Ryc. 30:IV/9f). **12)** Fr-t naczynia workowatego z otworkami pod skośnie zagłębioną krawędzią. Powierzchnia zewn. lekko chropowata, szarobrzowa, wewn. gładzona, brązowo-czarna (Ryc. 30:IV/9e). **13)** Fr-t naczynia esowatego z pogrubioną krawędzią. Powierzchnia zewn. lekko chropowata i skośnie przecierana miotłą roślinną, brązowo-szara, wewn. gładzona, czarna. Średn. wylewu ok. 12 cm (Ryc. 30:IV/9a). **14)** Fr-t miski półkulistej z pogrubioną, płaską krawędzią. Obie powierzchnie czarnobrzowe, gładzone, zewn. starannie (Ryc. 30:IV/9b). **15)** Mały fr-t placka-talerza z otworkami i dołkami palcowymi. Strona wierzchnia lekko chropowata, szarobrunatna, spodnia wygładzona, brązowa. Grub. 1 cm. **16)** Niewielki fr-t placka-talerza. Strona wierzchnia chropowata, szarobrunatna, spodnia starannie wygładzona, brunatna. Grub. 1,2 cm. **17)** Niewielki fr-t naczynia o powierzchni zewn. wyświeconej, czarnej, wewn. wygładzonej, brązowej. Wczesna epoka żelaza: **1)** Mały fr-t naczynia zdobionego dołkami paznokciowymi. Powierzchnia zewn. brązowa, słabo gładzona, wewn. starannie wygładzona, czarna. **2)** Niewielki fr-t naczynia z rzędem płytkich dołków palcowych. Obie powierzchnie gładzone, zewn. ceglastoszara, wewn. szarobrzowa. **3)** Fr-t dolnej części naczynia o obu powierzchniach jasnobrązowych, zewn. nad dnem wyrównanej, wyżej chropowatej, wewn. wygładzonej (Ryc. 30:IV/7-8a). **4)** 5 przepalonych, zdeformowa-

tego z otworkami pod lekko wychyloną na zewnątrz partią przykrawędnią. Obie powierzchnie brązowo-szare, wewn. gładzona, miejscami starannie. W glinie użytej do chropowacenia obfity gruby tłuczeń (Ryc. 30:IV/9c). **11)** 2 fr-ty zwężonego w górnej części naczynia workowatego z otworkami pod krawędzią. Obie powierzchnie czarno-brązowe, zewn. górą słabo, niżej silnie chropowata, wewn. gładzona. W glinie użytej do chropowacenia liczny gruby tłuczeń (Ryc. 30:IV/9f). **12)** Fr-t naczynia workowatego z otworkami pod skośnie zagłębioną krawędzią. Powierzchnia zewn. lekko chropowata, szarobrzowa, wewn. gładzona, brązowo-czarna (Ryc. 30:IV/9e). **13)** Fr-t naczynia esowatego z pogrubioną krawędzią. Powierzchnia zewn. lekko chropowata i skośnie przecierana miotłą roślinną, brązowo-szara, wewn. gładzona, czarna. Średn. wylewu ok. 12 cm (Ryc. 30:IV/9a). **14)** Fr-t miski półkulistej z pogrubioną, płaską krawędzią. Obie powierzchnie czarnobrzowe, gładzone, zewn. starannie (Ryc. 30:IV/9b). **15)** Mały fr-t placka-talerza z otworkami i dołkami palcowymi. Strona wierzchnia lekko chropowata, szarobrunatna, spodnia wygładzona, brązowa. Grub. 1 cm. **16)** Niewielki fr-t placka-talerza. Strona wierzchnia chropowata, szarobrunatna, spodnia starannie wygładzona, brunatna. Grub. 1,2 cm. **17)** Niewielki fr-t naczynia o powierzchni zewn. wyświeconej, czarnej, wewn. wygładzonej, brązowej. Wczesna epoka żelaza: **1)** Mały fr-t naczynia zdobionego dołkami paznokciowymi. Powierzchnia zewn. brązowa, słabo gładzona, wewn. starannie wygładzona, czarna. **2)** Niewielki fr-t naczynia z rzędem płytkich dołków palcowych. Obie powierzchnie gładzone, zewn. ceglastoszara, wewn. szarobrzowa. **3)** Fr-t dolnej części naczynia o obu powierzchniach jasnobrązowych, zewn. nad dnem wyrównanej, wyżej chropowatej, wewn. wygładzonej (Ryc. 30:IV/7-8a). **4)** 5 przepalonych, zdeformowa-

ných fr-tów naczynia workowatego z brzegiem wychylonym na zewnątrz. Powierzchnia zewn. górą gładzona, niżej chropowata, przebarwiona, wewn. gładzona, brązowoszara. Nr 635 (Ryc. 30:IV/10b). 5) Dno i dwa fr-ty naczynia chropowatego. Obie powierzchnie szaro-brązowe, wewn. gładzona, miejscami także czarna. Średn. dna ok. 9 cm. Nr 635 (Ryc. 30:IV/10a). 6) 2 fr-ty dna naczynia z niewielką częścią ścianki. Spód i powierzchnia zewn. wygładzone, brązowo-szare, wewnątrz szorstkie, brunatne. Obfita domieszka gruboziarnista. Grub. dna 2,2 cm. 7) 2 fr-ty wyodrębnionego dna naczynia chropowatego z niewielką częścią ścianki. Szorstki spód i powierzchnia zewn. brązowo-szare, wewn. gładzona, szara. Grub. dna 2 cm. 8) Fr-t lekko wyodrębnionego dna naczynia. Powierzchnia zewn. brązowa, tuż nad dnem wyrównana, spód szorstki. Wnętrze gładzone, spękane, szarobrązowe. Obfita domieszka gruboziarnista. Średn. dna ok. 9 cm; grub. 1,2 cm. 9) 3 fr-ty obmazywanego palcami naczynia o powierzchni zewn. spieczonej, wewn. gładzonej, czarnej. 10) 10 fr-tów den, w tym cztery podcięte.

Kultura przeworska: 1) Część taśmowego ucha zdobionego niestarannym wzorem złożonym z wąskich żłobków i rzędów na-

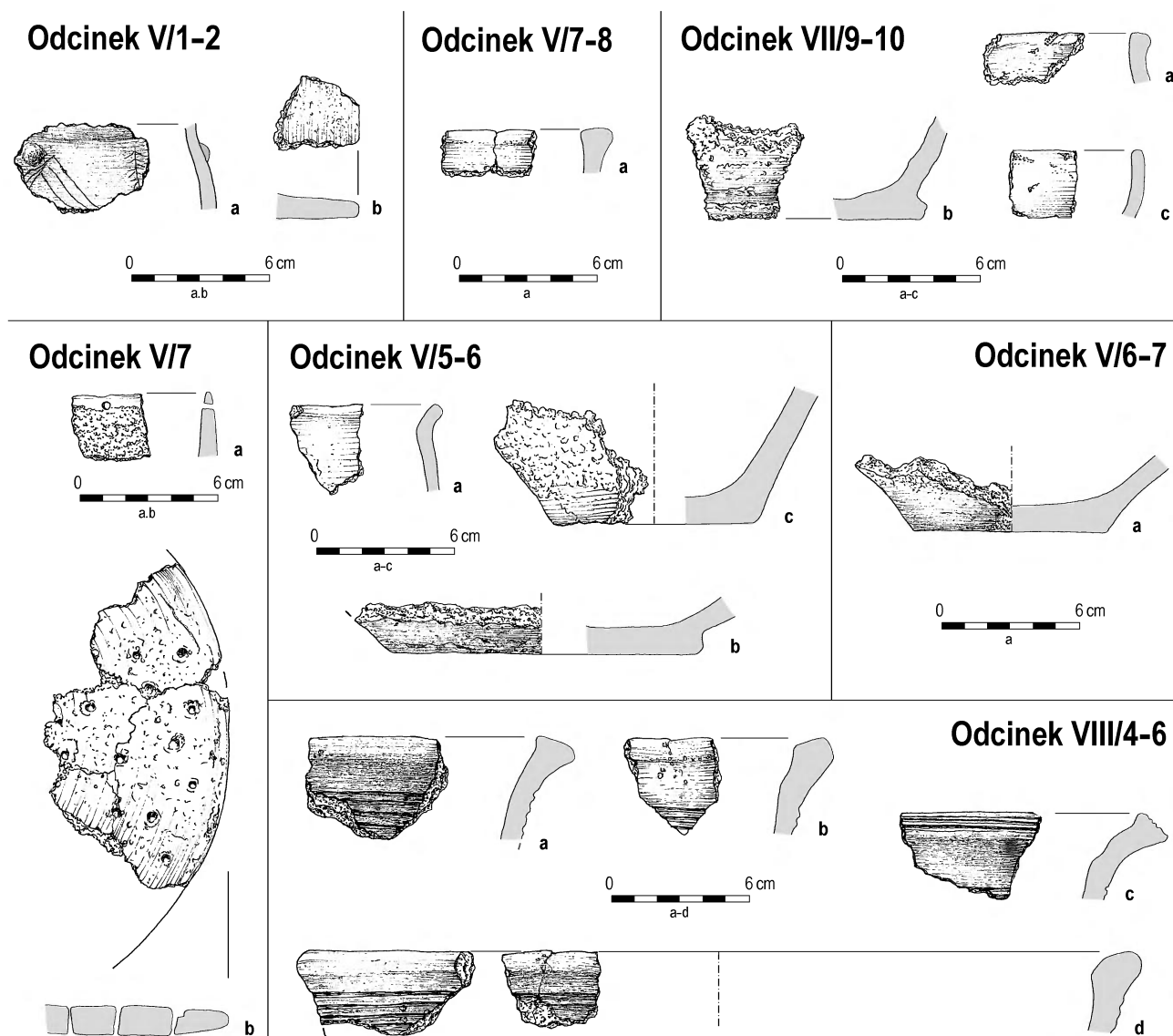
kłuć. Powierzchnia wygładzona, brązowoszara (Ryc. 30:IV/10c).

Okres wpływów rzymskich: 1) Drobny ułamek wylewu naczynia o obu powierzchniach nierównych, gładzonych, czarno-brązowych. 2) Fr-t naczynia o obu powierzchniach czarnych, zewn. lekko chropowatej i przecieranej miotłką roślinną, wewn. wygładzonej.

Materiały nieokreślone: 1) Część rozcieracza ze skały metamorficznej z dwoma powierzchniami pracującymi – jedną prostą, drugą skośną. Ścianka zewn. porowata. Pęknięty, lekko spękany, z ubytkami. Powierzchnia pęknięcia nowożytnie szlifowana. Średn. ok. 11 cm; wys. 5,3–6,7 cm. Nr 621. 2) Około 145 grudek polepy barwy ceglastej lub czarnej, w większości konstrukcyjnej o niektórych ściankach płaskich lub wklęsłych lub z negatywami odcisniętych palików i gałązek, część lekko przepalona.

Odcinek V

Kultura łużycka: 1) Fr-t naczynia z szyjką podkreśloną uskokiem. Na brzuscu guzki (zachowany jeden) i ornament z wąskich, płytkich żłobków – „jodełka” i grupy po trzy żłobki nachylone w przeciwne strony. Obie powierzchnie brązowe, wygładzone,

Ryc. 31. Transbór, pow. Mińsk Maz. Odcinki V/1-2, V/5-6, V/6-7, V/7, V/7-8, VII/9-10, VIII/4-6. Ceramika

Fig. 31. Transbór, distr. Mińsk Maz. Sections V/1-2, V/5-6, V/6-7, V/7, V/7-8, VII/9-10, VIII/4-6. Pottery

zewn. staranniej (Ryc. 31:V/1–2a). 2) Fr-t płacka-talerza z prosto ściętym brzegiem. Obie strony brunatne, spodnia wygładzona, górna wyrównana, szorstka (Ryc. 31:V/1–2b). 3) Fr-t naczynia workowatego z wylewem skośnie załamany na zewnątrz. Powierzchnia zewn. pod wylewem gładzona, niżej chropowacona, szarobrązowa, wewn. zagładzana, czarna (Ryc. 31:V/5–6a). 4) Fr-t naczynia workowatego z otworkami pod silnie ścięoną krawędzią. Obie powierzchnie szare, zewn. przy samym brzegu gładzona, niżej silnie chropowacona, wewn. dość starannie gładzona (Ryc. 31:V/7a). 5) Fr-t płacka-talerza z nieregularnie rozmieszczonymi niestarannymi otworkami. Obie strony brunatno-szare, wierzchnia lekko chropowacona, spodnia nierówna, wygładzona. Obfita domieszka gruboziarnista. Średn. 25 cm (Ryc. 31:V/7b).

Wczesna epoka żelaza: 1) 3 fr-ty dolnej części dużego naczynia z wyodrębnionym dnem. Powierzchnia zewn. tuż nad dnem wyrównana i przecierana miotłką roślinną, czerwono-brązowa, wewn. wygładzona, ciemnoszara. Obfita domieszka gruboziarnista. Średn. dna ok. 13,5 cm (Ryc. 31:V/5–6b). 2) Fr-t lekko podciętej dolnej części naczynia. Obie powierzchnie czerwono-brązowe, zewn. nad dnem gładzona, wyżej chropowacona, wewn. gładzona, lekko spękana wokół ziaren domieszki. Średn. dna ok. 8,5 cm (Ryc. 31:V/6–7a). 3) Mały fr-t naczynia zdobionego dołkami paznokciowymi. Powierzchnia zewn. lekko chropowacona, brązowoszara, wewn. wygładzona, szara.

Kultura przeworska: 1) Fr-t naczynia z pogrubioną, lekko facetowaną krawędzią. Obie powierzchnie gładzone, brązowe

(Ryc. 31:V/7–8a).

Kultura wielbarska: 1) Niewielki fr-t dna z częścią ścianki. Powierzchnia zewn. chropowacona, w pasie nad dnem słabo zagładzana, wewn. czarna, gładzona. Średn. dna ok. 9 cm (Ryc. 31:V/5–6c).

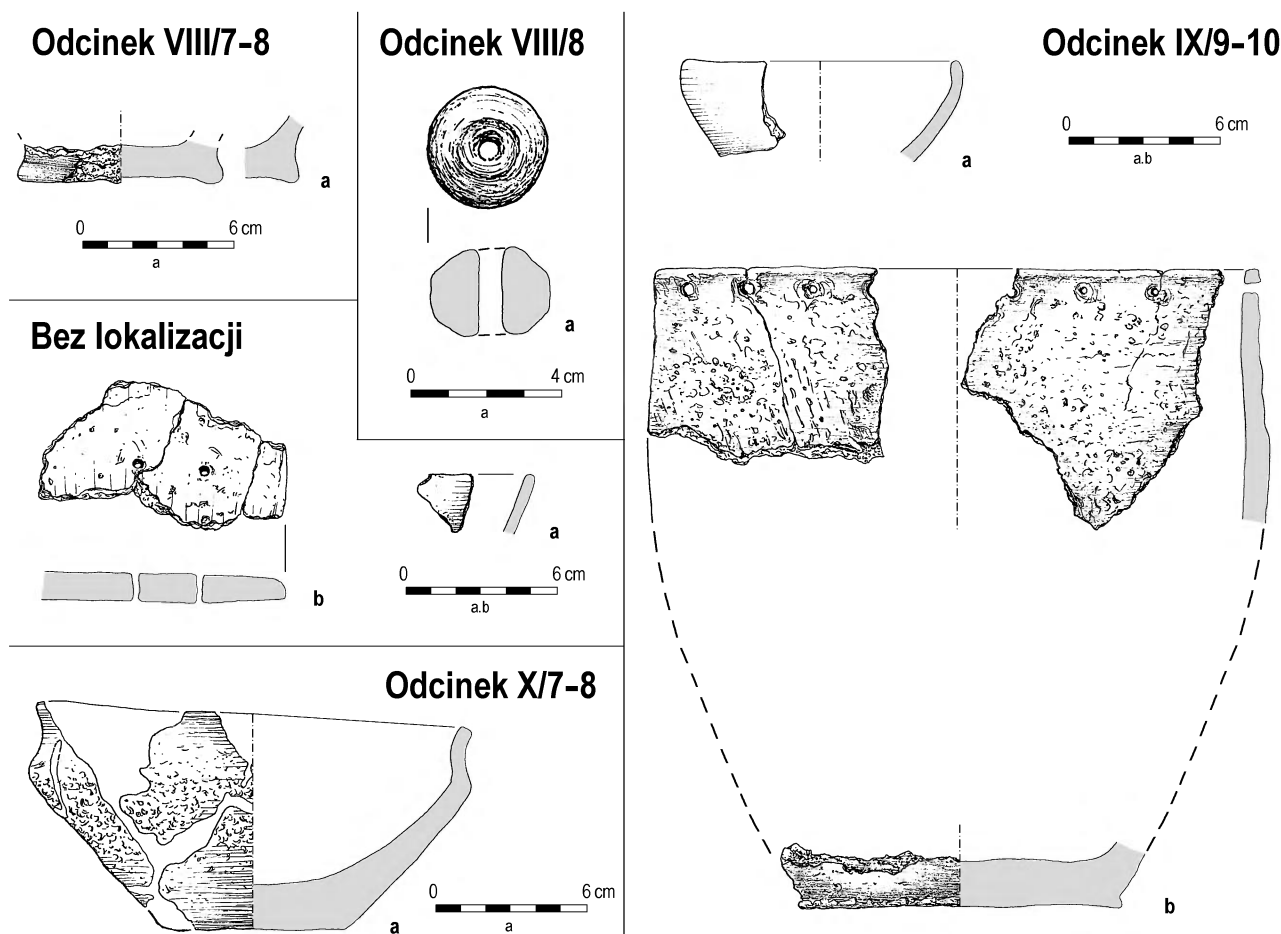
Materiały nieokreślone: 1) Około 30 niewielkich grudek polepy i okruchy barwy ceglastej; większość konstrukcyjna o niektórych ściankach płaskich lub lekko wklęsłych; na kilku bryłkach zachowane są negatywy palików o średn. ok. 0,8 cm i 2–2,5 cm. 2) Gładzik kamienny, płaskokulisty o $\varnothing 5,5 \times 5$ cm (R.M.; nie odnaleziono).

Odcinek VII

Wczesna epoka żelaza: 1) Fr-t miski półkulistej o powierzchni zewn. wygładzonej, brunatnej, wewn. gładzonej, brązowej (Ryc. 31:VII/9–10c). 2) Fr-t lekko rozchylonej szyjki naczynia o obu powierzchniach dość starannie gładzonych, zewn. brązowej, wewn. szarej. Domieszka gruboziarnista (Ryc. 31:VII/9–10a).

Schyłek okresu wpływów rzymskich / początki okresu wędrówek ludów: 1) Fr-t silnie wyodrębnionego dna naczynia obtaczanego. Powierzchnia zewn. chropowacona i poziomo przecierana miotłką roślinną, szarobrązowa, wewn. zagładzana, czarna (Ryc. 31:VII/9–10b).

Materiały nieokreślone: 1) 5 niespalonych zębów bydłych. 2) Niewielka, przepalona grudka polepy konstrukcyjnej o przekroju trójkątnym.

Ryc. 32. Transbór, pow. Mińsk Maz. Odcinki VIII/7–8, VIII/8, IX/9–10, X/7–8 i bez lokalizacji. Ceramika

Fig. 32. Transbór, distr. Mińsk Maz. Sections VIII/7–8, VIII/8, IX/9–10, X/7–8 and stray finds. Pottery

Odcinek VIII

Neolit – epoka brązu: **1)** Odłupek z krzemienia narzutowego. Powierzchnia eoliczna. Dług. 2,1 cm; szer. 1,7 cm; grub. 0,6 cm. Kultura trzciniecka: **1)** 2 ułamki (mniejszy z obiektu 10) dużego naczynia o esowatym profilu, zdobionego poniżej brzegu poziomymi żłobkami. Brzeg pogrubiony i facetowany. Obie powierzchnie gładzone, zewn. brązowoszara, wewn. szara. Obfita domieszka gruboziarnista. Średn. wylewu ok. 37 cm (Ryc. 31:VIII/4–6d). **2)** 2 fr-ty naczynia o esowatym profilu, zdobionego w górnej części poziomymi żłobkami. Brzeg pogrubiony, skośnie ścięty na zewnątrz i od środka facetowany. Obie powierzchnie gładzone, zewn. brązowo-szara, wewn. szarobrązowa. Domieszka gruboziarnista (Ryc. 31:VIII/4–6a). **3)** Ułamek naczynia o esowatym profilu, zdobionego w górnej części poziomymi żłobkami. Brzeg pogrubiony i facetowany, ze śladami działania ognia. Obie powierzchnie wygładzone, zewn. brązowa, wewn. szara. Domieszka gruboziarnista (Ryc. 31:VIII/4–6b). **4)** Fr-t miski zdobionej trzema żłobkami na płaskim brzegu i poziomymi w górnej części. Brzeg pogrubiony i skośnie ścięty na zewnątrz. Ścianka wewnętrzna poniżej brzegu facetowana. Obie powierzchnie szarobrązowe, zewn. wygładzona, wewn. gładzona, ze śladami przepalenia. Obfita domieszka gruboziarnista (Ryc. 31:VIII/4–6c). **5)** Niewielki ułamek naczynia z dwoma listwami. Obie powierzchnie gładzone, zewn. brązowoszara, wewn. szara, spękana. Domieszka gruboziarnista. **6)** Obustronnie gładzony fr-t naczynia o powierzchni zewn. czerwawobrunatnej, wewn. czerwawej. Obfita,

bardzo gruba domieszka. **7)** 2 fr-ty ceramiki o powierzchniach jasnoceglastych, gładzonych, częściowo startych. Obfita domieszka gruboziarnista.

Kultura łużycka: **1)** Dwustożkowy przęślik gliniany ze spłaszczonym załosem. Powierzchnia gładzona, nierówna, brązowa. Średn. 3,2 cm; średn. otworu 0,6 cm; grub. 2,3 cm (Ryc. 32:VIII/8a). **2)** Dno naczynia wyodrębnione w stopkę. Obie powierzchnie wygładzone, brązowo-czarne. Średn. dna 8,3 cm (Ryc. 32:VIII/7–8a). **3)** Odlepiona od naczynia listewka o przekroju trapezowatym, gładzona, czerwawobrązowa. Dług. listewki 3,4 cm.

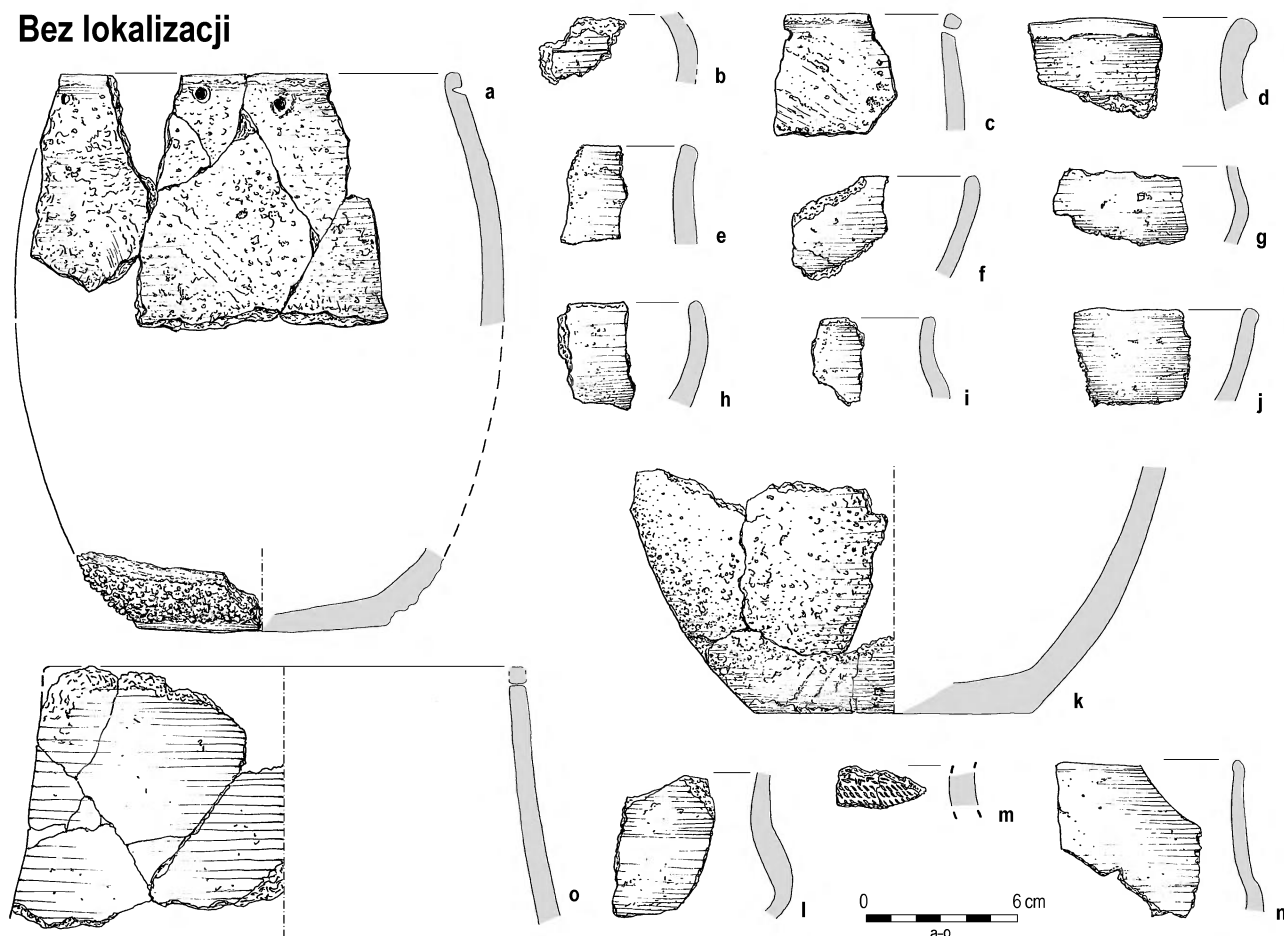
Materiały nieokreślone: **1)** Niespalony trzonowy ząb bydły (jeden korzeń odłamany).

Odcinek IX

Z warstwy osady, na 10 m przy ścianie W wykopu (inne materiały z warstwy osady, por. Bez lokalizacji).

Kultura łużycka: **1)** Rekonstruowane rysunkowo naczynie workowate z otworkami pod lekko wychyloną na zewnątrz partią przykrawędnią. Obie powierzchnie brązowo-szare, zewn. chropowata i obmazywana roztworem gliny z obfitą, grubą domieszką, tuż nad dnem wyrównana, wewn. gładzona. Wys. ok. 25 cm; średn.: dna ok. 13 cm, wylewu ok. 24 cm (Ryc. 32:IX/9–10b). **2)** Fr-t obustronnie czarnej, starannie wygładzonej miski z partią przykrawędnią zachyloną do wewnątrz. Średn. wylewu ok. 11 cm (Ryc. 32:IX/9–10a).

Bez lokalizacji

Ryc. 33. Transbór, pow. Mińsk Maz. Bez lokalizacji. Ceramika

Fig. 33. Transbór, distr. Mińsk Maz. Stray finds. Pottery

Odcinek X: *palenisko*²⁰.

Wczesna epoka żelaza: 1) 4 ułamki ceramiki – 1 gładzony, 3 chropowacone.

Kultura wielbarska: 1) Niesymetryczna miska z dwustożkowato załamany brzuścem. Obie powierzchnie czarno-brązowe, zewn. chropowata, na szyjce i w pasie nad dnem zagładzona, wewn. gładzona. Miejscami lekko przepalona. Wys. ok. 9 cm; średn.: dna 7,5×8 cm, wylewu ok. 17 cm (Ryc. 32:X/7–8a).

Bez lokalizacji: z warstwy osady

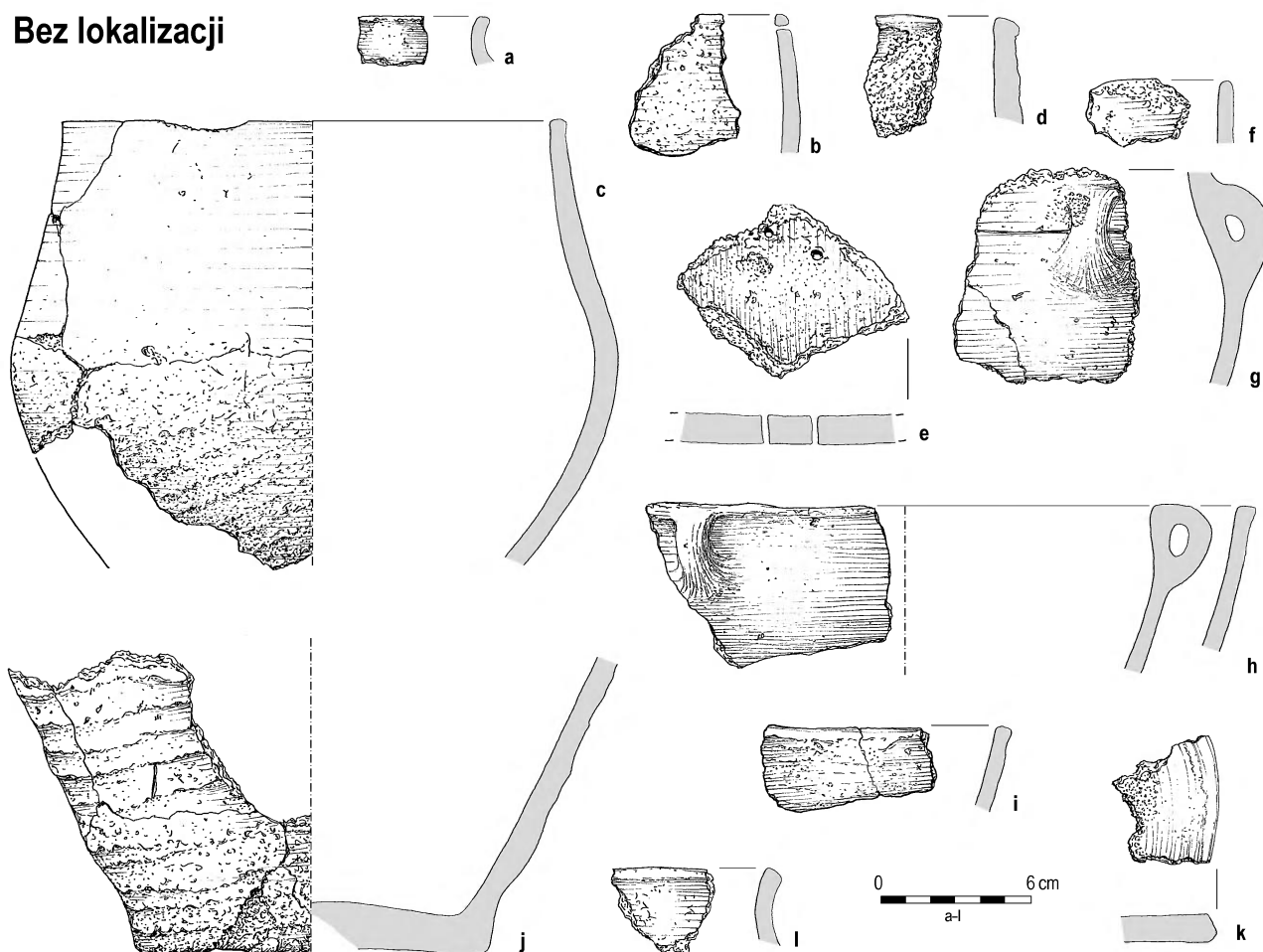
Kultura łużycka: 1) Część placaka-talerza z nieregularnie rozmieszczonymi otworkami. Brzeg lekko ścieniony, zagładzony skośnie ku górze. Strona spodnia starannie wygładzona, brązowa, wierzchnia przy brzegu gładzona, dalej lekko chropowata, brązowoszara. Obfita domieszka gruboziarnista (Ryc. 32b). 2) Rekonstruowana rysunkowo naczynie jajowate z prostym, lekko wydzielonym brzegiem, a poniżej rzędem otworków lub dołków wykonanych zaostrzonym narzędziem. Powierzchnia zewn. chropowata roztworem gliny zawierającym grube ziarna tłucznia i przecierana miotłą roślinną, brązowo-szara, wewn. gładzona, czarna. Spód gładzony, lekko wypukły. Domieszka gruboziarnista. Wys. ok. 22 cm; średn.: wylewu 16 cm, brzuśca 19,5 cm, dna 10 cm (Ryc. 33a). 3) Fr-t naczynia workowatego z otworkami pod pogrubionym, wychylonym na zewnątrz brzegiem. Powierzchnia zewn. skośnie przecierana rzadkim roztworem gliny, zawierającym grube ziarna tłucznia, ceglasto-szara, wewn. dość starannie gładzona,

brązowa; lekko przepalony (Ryc. 33c). 4) Rekonstruowana rysunkowo dolna część naczynia. Obie powierzchnie ceglasto-szare, zewn. nad dnem gładzona, wyżej silnie chropowata roztworem gliny, zawierającym liczne, grube ziarna tłucznia, wewn. wygładzona. Spód szorstki z zagłębieniami po szczątkach roślinnych. Wys. zachowana 10 cm; średn. dna 11 cm (Ryc. 33k). 5) 3 fr-ty naczynia chropowatego rzadkim roztworem gliny, zawierającym grube ziarna tłucznia. Powierzchnia zewn. ze śladami przecierania miotłą roślinną, brązowoszara, wewn. dość starannie gładzona, ceglasto-szara.

Wczesna epoka żelaza: 1) 2 fr-ty obustronnie czarnej, gładzonej miski stożkowej (Ryc. 32a). 2) 3 fr-ty naczynia lekko chropowatego i przecieranego miotłą roślinną. Powierzchnia zewn. brązowo-ceglasta, wewn. wygładzona, czarna. 3) 3 fr-ty dolnej części naczynia z wyodrębnionym dnem. Powierzchnia zewn. wyrównana, szorstka, ceglasta, wewn. wygładzona, czarna. 4) Dno naczynia o powierzchni wewn. nierównej, ceglasto-szarej. Spód płaski, szorstki, brązowo-szary, z odciskami szczątków roślinnych. W domieszce niektóre ziarna bardzo grube. Grub. dna 0,9 cm.

²⁰ Na odcinku X/7–8 odkryto paleniska 16 i 17 (A. Kietlińska, R. Miłkaszewska 1963, s. 286–287, ryc. 30, 31, tabl. XXVII). Według publikacji w palenisku 17 nie było materiału zabytkowego, a *parę skorup klozowych* pochodziło z części N paleniska 16. Tymczasem na roboczym rysunku tego obiektu skorupy o niewiadomej chronologii naniesiono przy narożniku NW, poza ciemnym wypełniskiem.

Bez lokalizacji

Ryc. 34. Transbór, pow. Mińsk Maz. Bez lokalizacji. Ceramika

Fig. 34. Transbór, distr. Mińsk Maz. Stray finds. Pottery

Bez lokalizacji: zebrane z powierzchni

Kultura trzciniecka: 1) Fr-t naczynia o esowatym profilu, zdobionego poziomymi rzędami odcisków stempelka. W górnej części odciski krzyżują się tworząc krataczkę. Obie powierzchnie gładzone, zewn. brązowa, wewn. przepalona (Ryc. 33m). 2) Fr-t naczynia zdobionego dookołą (?) listwą plastyczną o przekroju trójkątnym. Obie powierzchnie gładzone, zewn. szorstka, brązowa, wewn. ceglata, spękana wokół ziaren grubego tłucznia.

Kultura łużycka: 1) Część stożkowej szyjki naczynia z małymi otworkami pod krawędzią. Powierzchnia zewn. wygładzona, brunatno-szara, wewn. gładzona, ceglato-brązowa. Średn. wylewu ok. 19 cm (Ryc. 33o). 2) 8 drobnych fr-tów naczynia, zdobionego na brzusku płytko rytymi, poziomymi i skośnymi żłobkami. Ślad po dolnym zaczepie ucha poniżej wydętości. Powierzchnia zewn. górą gładzona, poniżej załomu chropowata, brązowo-czarna, wewn. gładzona, szarobrązowa (Ryc. 33b). 3) Fr-t naczynia z szyjką lekko wyodrębnioną od zaokrąglonego brzuska. Obie powierzchnie czarne, zewn. starannie wygładzona, lśniąca, wewn. gładzona, nierówna (Ryc. 33l). 4) Fr-t obustronnie wygładzonego naczynia o szyjce przechodzącej płynnie w zaokrąglony brzusek. Powierzchnia zewn. brązowoczarna, wewn. czarna (Ryc. 33i). 5) Fr-t miski z brzegiem lekko zachylonym do wewnątrz. Powierzchnia zewn. w górnej części gładzona, niżej lekko chropowata, brązowa, wewn. gładzona, szara (Ryc. 33h). 6) Fr-t naczynia chropowatego z widocznym w przełomie śladem otworka, wykonanego zaostrzonym narzędziem. Powierzchnia zewn. szaro-brunatna, wewn. gładzona, brunatna. 7) 2 fr-ty naczynia chropowatego i przecieranego miotłą roślinną. Powierzchnia zewn. szarobrnatna, wewn. nierówna, gładzona, brunatna. Liczna, bardzo gruba domieszka. 8) Fr-t naczynia o powierzchni zewn. starannie wygładzonej, lśniącej, czarnej, wewn. gładzonej, ceglato-szarej.

Wczesna epoka żelaza: 1) Fr-t naczynia ze stożkową szyjką podkreśloną uskokiem. Obie powierzchnie brunatno-szare, wygładzone, zewn. starannie (Ryc. 33n). 2) Fr-t rozchylonej szyjki naczynia o obu powierzchniach brunatno-szarych, wyrównanych, szorstkich (Ryc. 33d). 3) Fr-t lekko rozchylonej szyjki naczynia o powierzchni zewn. zniszczonej, wewn. gładzonej, brązowej (Ryc. 33e). 4) Fr-t miski półkulistej o obu powierzchniach wygładzonych, zewn. brunatno-czarnej, wewn. czarnej (Ryc. 33f). 5) Fr-t miski półkulistej z nieznacznym wgłębieniem pod krawędzią. Obie powierzchnie brązowo-szare, gładzone, zewn. starannie (Ryc. 33j). 6) Fr-t łagodnie załamanego brzuska naczynia. Obie powierzchnie wygładzone, zewn. starannie, brunatnoczarna, wewn. szara (Ryc. 33g). 7) Fr-t rozchylonej szyjki naczynia o obu powierzchniach gładzonych, szorstkich, zewn. brązowej, wewn. szarej (Ryc. 34a). 8) 2 fr-ty obustronnie gładzonego naczynia o powierzchni zewn. brązowoszarej, wewn. szarej. 9) 3 fr-ty lekko chropowatego naczynia o powierzchni zewn. brązowoszarej, wewn. gładzonej, szarej.

Materiały nieokreślone: 1) Około 20 niewielkich grudek polepy konstrukcyjnej barwy ceglastej, wyjątkowo czarnej, niektóre o ściankach płaskich lub lekko wklęsłych; w trzech bryłkach dołki po palikach o średn. 0,6–0,7 cm, 1–1,3 cm, 1,2–1,6 cm, oddalone od siebie o ok. 2,5 cm.

Bez metryki

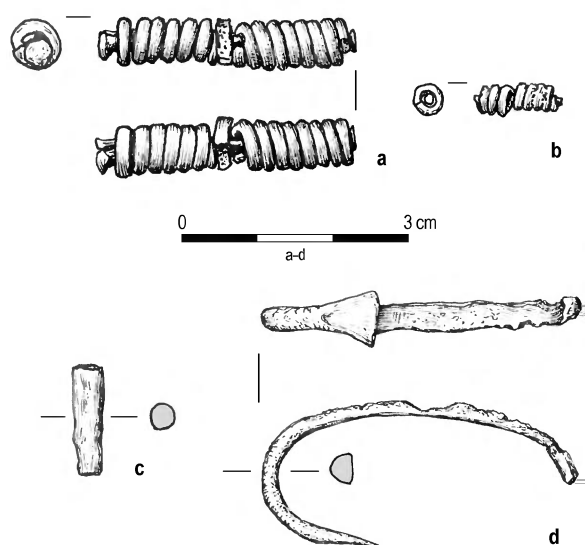
Kultura trzciniecka: 1) Fr-t naczynia o esowatym profilu z pogrubioną, skośnie ściętą na zewnątrz krawędzią. Powierzchnia zewn. gładzona, brunatna, wewn. lekko przepalona, szorstka.

Kultura łużycka: 1) Fr-t silnie chropowatego naczynia workowatego z pogrubioną, skośnie zagładzoną krawędzią. Powierzchnia zewn. brązowo-szara, wewn. dość starannie gła-

dzona, szara (Ryc. 34d). 2) Fr-t naczynia jajowatego z otworkami pod krawędzią. Powierzchnia zewn. lekko chropowata, brązowoszara, wewn. gładzona, czarna (Ryc. 34b). 3) Rekonstruowana rysunkowo dolna część naczynia obmazywanego palcami. Dno lekko wklęsłe z negatywami po odcisniętych szczątkach roślinnych. Powierzchnia zewn. ceglato-szara, wewn. gładzona, szorstka, szarobrnatna. Obfita domieszka średnio- i gruboziarnista. Wys. zachowana 11,5 cm; średn. dna 14 cm (Ryc. 34j). 4) Częściowo zachowane naczynie zbliżone do dwustojkowego, rekonstruowane rysunkowo. Powierzchnia zewn. nad załosem gładzona, niżej chropowata i przecierana miotłą roślinną, brunatno-czarna, wewn. wygładzona, ciemnoszara. Wys. zachowana 17,8 cm; średn.: brzuska ok. 24,5 cm, wylewu ok. 20 cm (Ryc. 34c). 5) 2 fr-ty naczynia wazowatego z uszkami umieszczonymi na przejściu szyjki w brzusek, podkreślonym rytą linią dookoła. Obie powierzchnie dość starannie gładzone, zewn. szaro-brązowa, wewn. czarna (Ryc. 34f,g). 6) Lekko przepalony fr-t rozchylonej szyjki naczynia. Obie powierzchnie dość starannie gładzone, zewn. czarna, wewn. brązowo-czarna (Ryc. 34l). 7) Fr-t miski stożkowej o obu powierzchniach brązowo-szarych, zewn. obmazywanej palcami, wewn. gładzonej (Ryc. 34i). 8) Fr-t placza talerza z lekko pogrubionym, skośnie zagładzonym brzegiem. Obie strony brązowocglaste, wierzchnia przy brzegu gładzona, dalej szorstka, spódnia gładzona (Ryc. 34k). 9) 2 fr-ty placza-talerza z nieregularnie rozmieszczonymi otworkami. Obie strony brązowocglaste, wierzchnia szorstka, spódnia starannie wygładzona (Ryc. 34e). 10) Nieduży fr-t placza-talerza z otworkiem przekłutym zaostrzonym narzędziem. Obie strony ceglato-czarne, wierzchnia szorstka, spódnia gładzona. Grub. 1,5 cm. 11) 2 fr-ty naczynia o obu powierzchniach czarnych, zewn. górą gładzoną, niżej chropowatą, wewn. gładzoną.

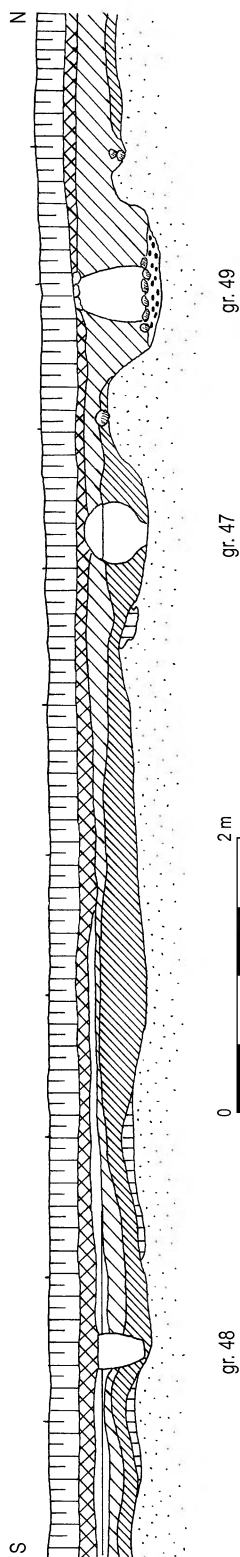
Wczesna epoka żelaza: 1) Fr-t miski stożkowej z nieznacznym wgłębieniem pod krawędzią i niewielkim uszkiem wyprowadzonym z brzegu. Obie powierzchnie szaro-brunatne, gładzone, wewn. starannie. Średn. wylewu ok. 21 cm (Ryc. 34h). 2) 8 ułamków ceramiki gładzonej, w tym dwa czarne. 3) 22 ułamki ceramiki chropowatej, w tym trzy lekko. 4) 3 zniszczone ułamki ceramiki.

Kultura przeworska: 1) Uszkodzone żelazne okucie pochwy

Ryc. 35. Transbór, pow. Mińsk Maz. Bez lokalizacji. Brąz (a), brąz/żelazo (?) (b), żelazo (c,d)

Fig. 35. Transbór, distr. Mińsk Maz. Stray finds. Bronze (a), bronze/iron (?) (b), iron (c,d)

Ryc. 36. Transbór, pow. Mińsk Maz. Część zachodniego profilu wykopu. Odcinek VII/9
Fig. 36. Transbór, distr. Mińsk Maz. Part of western cross-section of the trench in section VII/9

miecza – ryfka, z prętą o przekroju płasko-wypukłym. Zachowany koniec rozklepany w trójkąt. Wym. ok. 2×4,3 cm (Ryc. 35d). Kultura wielbarska: 1) Brązowa, jednostronnie naprawiana sprężynka zdeformowanej zapinki. Ośka obustronnie rozklepana. Igła i cięciwa odłamane. Sprężynka naprawiana przez wbicie klina między zwoje i ośkę. Patyna zielona. Dług. 3,5 cm (Ryc. 35a). 2) Bryłka stopionego szkła barwy granatowej. Na jednej powierzchni ślady żółtego oczka (?). Z jednej strony nowożytnie przepiłowana. Wym. 2,4×2,1×0,75 cm. Okres wpływów rzymskich: 1) Fr-t brązowej sprężynki za-

pinkii z żelazną (?) ośką. Patyna zielona, na powierzchni wykwiły rdzy (Ryc. 35b). 2) Fr-t pręta brązowego o przekroju kolistym – być może szydła. Dług. 1,4 cm, średn. maks. 0,4 cm (Ryc. 35c). 3) Fr-t blaszki żelaznej wygiętej łukowato. Wym. 0,9×1,5 cm. Materiały nieokreślone: 1) Fr-t rozcieracza ze skały metamorficznej o dwóch przeciwległych powierzchniach pracujących – jednej prostej, drugiej skośnej. Dług. 9,9 cm; grub. 2,5–3,8 cm. 2) Około 40 niewielkich, w większości czarnych grudek polepy konstrukcyjnej o niektórych ściankach płaskich lub lekko wklęsłych; w trzech bryłkach na skutek przylegania do palików o średn. ok. 3–6 cm wklęsłe były dwie sąsiadujące ze sobą ścianki; w trzech bryłkach zachowały się po 2–3 negatywy umieszczonych obok siebie palików o średn. 1–1,5 cm. 3) Węgłe drzewne.

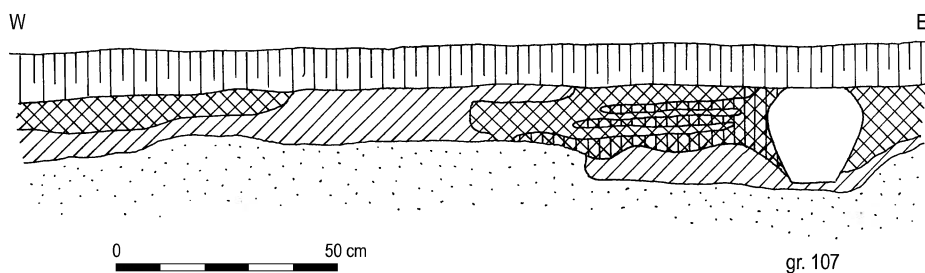
ANALIZA MATERIAŁÓW

Stratygrafia

Wielokulturowe stanowisko w Transborze zajmowało zbocze wysokiej wydmy, położonej tuż nad tarasem zalewowym prawego brzegu Świdra (Ryc. 1; A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 255, ryc. 1). W piaszczystym podłożu często nie udaje się ani uchwycić zarysów obiektów ani wyróżnić nawarstwień. Tymczasem w Transborze, jak wynika z zapisków i rysunków, przynajmniej miejscami czytelne były układy stratygraficzne. Ich obserwacje, co kilkakrotnie zanotowano w dzienniku, bardzo utrudniała suchota podłoża.

A. Kietlińska (1955, s. 148, 155) pisała: *Czysty, jasny piasek podchodzi do głębokości 20–40 cm poniżej powierzchni. Nad nim zalegały warstwy ciemniejsze. Różnica między nimi nie wszędzie jest uchwytana. Stwierdziła, że pierwsza poważna niwelacja terenu nastąpiła tutaj w czasie funkcjonowania osady późniejszej od cmentarzyska, a następne zniszczenia spowodowały nowożytnie prace rolne. W opracowaniu cmentarzyska czytamy: W toku badań okazało się, że w wielu partiach pod humusem współczesnym znajdują się głębsze zaciemnienia będące pozostałościami dawnej powierzchni. Okoliczność ta umożliwiła uchwycenie chronologii względnej niestety tylko w stosunku do trzech grobów (A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 255). Chodzi o pochówki 46, 47 i 49 (A. Kietlińska 1955, s. 148, rys. 1 – tu część profilu wykopu z grobami 47 i 49). W tej samej warstwie co groby 46 i 47 znajdował się również pochówek 48 (Ryc. 36; A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, ryc. 7 – niezgodna z rysunkiem oryginalnym profilu grobu 48)²¹.*

²¹ Analiza źródeł wykazała, że część rysunków nie rejestruje rzeczywistej sytuacji w terenie, a jedynie ją odtwarza. Sądząc z pomiarów zanotowanych w dzienniku żaden z grobów 47–49 nie znajdował się w ścianie wykopu (Ryc. 36), a umieszczono je w odpowiednich nawarstwieńach. Podobnie postąpiono w przypadku innych pochówków: 65 (Ryc. 5), 34 i 37 (Ryc. 25) oraz 107 (Ryc. 37). Niekiedy groby narysowano inaczej niż wynikałoby to z ze stanu ich zachowania w terenie. Zamiast luźno rozrzuconych skorup w zniszczonym grobie 37 (A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 262) widzimy stojące naczynie (Ryc. 25). Także kloz z grobu 107 inaczej wygląda w publikacji (A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, ryc. 20), a inaczej na rysunku połowym (por. ryc. 37).

Ryc. 37. Transbór, pow. Mińsk Maz.
Profil W-E wykopu w odległości 5 m
od północnej granicy odcinka.
Odcinek XII/1-2

Fig. 37. Transbór, distr. Mińsk Maz.
Cross-section W-E of a trench
in section XII/1-2 (5 m from its
northern border)

Dawna kulminacja wydmy zaczynała się na odcinku IV/6 i sięgała do części środkowej odcinka VIII/9-10. Groby 57-59 z odcinka IV zostały zniszczone (por. A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 264), jako że warstwa szarego piasku, w której umieszczono większość pochówków kłoszowych, podchodziła tutaj tuż pod ziemię orną. Wymienione w dzienniku, znalezione w tym rejonie trzy tzw. skupiska: skorup, kamieni oraz skorup i kamieni, uznano za resztki innych zniszczonych pochówków i nie uwzględniono w tym opracowaniu. Dalej ku północy warstwa szarego piasku zagłębiała się, sięgając poniżej 2. sztychu (Ryc. 5; por. A. Kietlińska 1955, rys. 4)²². Na rysunku połowym jest ona nazwana *pasmem piasku o siwym zabarwieniu*. Pod nim, na skraju północnym wykopu, zalegała ciemnoszara warstwa, prawdopodobnie wymieniona na metryczce *szara ziemia wkopana z pn. strony pasa* (na rysunku poziom ten opisano *nie zwęglone, tylko zaciemnione*), w której znaleziono większość ułamków ceramiki kultury trzcinieckiej (Ryc. 31:VIII/4-6a-d).

Równie złożony układ stratygraficzny zadokumentowano na położonym dalej ku południowi odcinku VII (Ryc. 36; kolorystyka oryginalnego rysunku nie przystaje do omawianej wyżej). Czytelne jest tu następstwo dwóch warstw, związanych z czasami użytkowania cmentarzyska. Zakładając, że dolna warstwa z grobami 46-48 odpowiada ciemnoszaremu piaskowi z odcinka VIII, można ją łączyć również z osadnictwem trzcinieckim, a zatem i łużyckim. Nad warstwą z grobem 49, w odległości ok. 6 m od północnej granicy odcinka, narysowano poziom brunatny o grubości do 10 cm, przerwany przez strop grobu 48. Nie można wykluczyć, że tę samą warstwę, stanowiącą przypuszczalnie najpóźniejsze nawarstwienie z czasów użytkowania cmentarzyska, uchwycono również w południowej części profilu z odcinka VIII (Ryc. 5). Na całej długości profilu, pod humusem, czytelne są pozostałości użytkowej warstwy osadniczej późniejszej od cmentarzyska. Warstwa ta na odcinku VIII była grubsza i urywała się na obiekcie 1.

W dzienniku zapisano, że na tymże odcinku VIII, położonym w północnej części przebadanego obszaru, na głęb. 1. sztychu miejscami rysowały się *silniejsze zaciemnienia* o zacierających się granicach. Zniszczeniu lub uszkodzeniu uległy tutaj groby 61, 63 i 69 (A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 265, 266). Do pochówków 63 i 70 dostały się węgle. Dostrzeżono je też w grobie

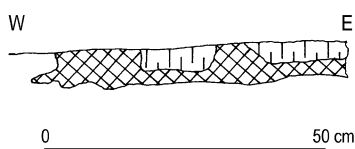
66, którego spąg na głęb. 40 cm znajdował się *powyżej poziomu II warstwy chat*. Ślady zwęglenia odnotowano również w grobie 71, posadowionym być może na starszym obiekcie osadniczym (por. Analiza obiektów). Na 2. sztychu na pasach 7-8 ukazało się *regularne zaciemnienie*, być może obiekt 3, a na pasach 9-10 zaciemnienia przebiegające *skośnie do kierunku pasu*. Miejscami leżały duże fragmenty polepy, a pod nimi niewielka ilość węgla w układzie poziomym. Na głęb. 50 cm, w *warstwie polepy i węgla*, znalazły się fragmenty naczyń ze zniszczonego grobu 60. W profilu wykopu ziemia miała jednolitą ciemną barwę, a tylko miejscami *występowały rowy*.

O stratygrafii pozostałej części stanowiska mamy tylko wyrwykowe dane. Na odcinku I/2, przylegającym od wschodu do odcinka VIII *liczne zaciemnienia* rejestrowano na głęb. 3. sztychu. Na graniczącym zeń od południa odcinku II nad obiektami kultury łużyckiej i grobów kłoszowych stwierdzono ciemną warstwę osadniczą. Fragmenty znalezione obok grobu 3 naczynia kultury wielbarskiej *w górze[...] przemieszane były z dużymi kawałkami węgla*. W grobie 27 odkrytym na E od obiektu 15 miska nakrywająca popielnicę *została zniesiona warstwą czarnej ziemi z polepą*. Dno grobu znajdowało się na głęb. 47 cm, czyli na poziomie planu (Ryc. 10; por. A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 261). Także dalej ku południowi, na odcinku III/1-3, pod humusem zalegała ciemna ziemia z polepą (por. przypis 6 - rysunki 11 i 14), sięgająca przynajmniej 2,5 m od granicy N odcinka do grobu 25, a pod nią warstwa piasku ciemniejszego od calcowego, w który został wkopany pochówek (por. A. Kietlińska 1955, rys. 7). *Pod misą* w grobie 24 również znajdowała się *ziemia b. czarna z polepą*, a niżej *ziemia jaśniejsza*. Osadnictwo młodsze mogło uszkodzić groby 16 i 19 (por. A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 259, 260).

Na zachód od obiektu 15, na odcinku IV, na głęb. 25 cm ziemia była przemieszana. Były widoczne zarysy układające się równolegle do ścian wykopu - *pasy po-*

²² W publikacjach Transboru w zasadzie nie ma informacji o rzeczywistym zabarwieniu nawarstwień. W artykule z 1955 roku pod wymienionym rysunkiem 4 użyto jedynie dwóch określeń: *piasek* i *ciemna ziemia piaszczysta*. Natomiast w opracowaniu cmentarzyska tylko sporadycznie w opisach grobów pojawia się informacja o *szarym* piasku, w którym zostały znalezione, a na rysunkach wyróżnione są jedynie trzy odcienie piasku: *jasny*, *ciemny* i *najciemniejszy* (A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, np. s. 265, ryc. 2 - legenda).

dłużne, przemieszane z polepą. Pasy te b. ciemne wychodziły do góry, a przestrzeń między nimi była wypełniona jaśniejszą ziemią (Ryc. 38). Osadnictwo późniejsze od cmentarzyska zniszczyło groby 56 i 57. Do obu tych obiektów dostały się grudki polepy (por. A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 264). Na głęb. 48 cm, na zachód i północ od obiektu 15 zadokumentowano brunatne plamy, niektóre z polepą, być może pozostałości obiektów lub osadniczej powierzchni użytkowej (Ryc. 10). Ku południowi, na odcinku VII osadnictwo postkloszowe uszkodziło trzy z pięciu grobów odkrytych w części N: 46, 49 i 53. Koło grobu 49 uchwycono ciemne zarysy, być może wspomniane wielokrotnie w notatkach *rowy*, sięgające od ziemi ornej do dna grobu, czyli ok. 80 cm od powierzchni (Ryc. 39). Zaciemnienia o niejasnym charakterze występowały także w części środkowej pasów (Ryc. 40). Na 2. sztychu natrafiano na grupy kamieni i glinę.

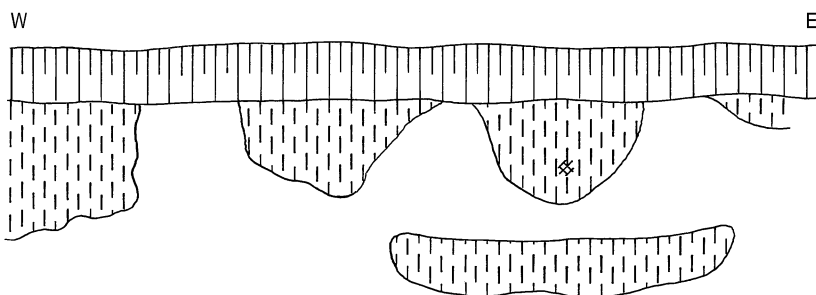
Ryc. 38. Transbór, pow. Mińsk Maz. Profil pasów podłużnych. Odcinek IV/9

Fig. 38. Transbór, distr. Mińsk Maz. Cross-section of 'elongated trenches' in section IV/9

Ryc. 39. Transbór, pow. Mińsk Maz. Uszkodzony grób 49 na tle zaciemnień w ścianie wykopu. Odcinek VII/9

Fig. 39. Transbór, distr. Mińsk Maz. Disturbed grave 49 on the background of dark earth patches in a wall of the trench. Section VII/9

Ryc. 40. Transbór, pow. Mińsk Maz. Profil zaciemnień w odległości 6 m od północnej granicy odcinka. Odcinek VII/9-10

Fig. 40. Transbór, distr. Mińsk Maz. Cross-section of dark earth patches in section VII/9-10 6 m from its northern border

Na południu stanowiska, na odcinku V osadnictwo późniejsze od cmentarzyska zniszczyło grób 29 i uszkodziło górne partie kloszy z grobów 30 i 31, odkrytych na północny zachód od obiektów 20 i 21. Destrukcji uległy pochówki 43 i 44, odsłonięte w obrębie obiektu 20 (Ryc. 24). Ziemia w stropie grobu 43, który ukazał się na poziomie *rowu chaty* (czyli wypełniska ściany) była bardzo czarna i zbita, a niżej w resztkach klosza – jaśniejsza i bardziej sypka. W obrębie wypełniska ściany W obiekcie 21 lub obok znaleziono uszkodzone lub zniszczone pochówki 34-41 (Ryc. 27). Obecność grudek polepy i kawałeczków węgla odnotowano w wypełniskach jam grobów 36 i 40.

W części stanowiska położonej na wschód od drogi również natrafiano na nawarstwienia osadnicze. Na odcinku IX w licznych plamach z warstwy osady odkrywano ułamki ceramiki, a w rowach nieliczne bryłki polepy. [...] W dużej części w ciemnej ziemi znajdował się grób jamowy 86, zawierający niewielką ilość kości, których nie odnaleziono (por. A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 268). W terenie rozważano czy nie była to jama osadnicza, ale problemu nie rozstrzygnięto. Osadnictwo późniejsze od cmentarzyska zniszczyło całkowicie groby 82 i 91. Na położonym dalej ku południowi odcinku X destrukcji uległy groby 98, 101 i 105 (por. A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 271, 272). Warstwę bardzo ciemnej ziemi zadokumentowano w części środkowej odcinka (Ryc. 41).

W kierunku wschodnim, na odcinku XII, gdzie odkryto liczne obiekty pasy 9-10 okazały się *jałowe, osada*

Ryc. 41. Transbór, pow. Mińsk Maz. Ciemna ziemia koło grobu 103. Odcinek X/8

Fig. 41 Transbór, distr. Mińsk Maz. Dark soil close to grave 103. Section X/8

nieczytelna. Ciemna warstwa zaznaczała się w części północno-zachodniej odcinka, koło obiektu 28 i grobu 107 (Ryc. 28, 37; A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 284, ryc. 20 – odbiegająca od rysunku połowego). Na przylegającym od północy odcinku XI przekopano jedynie pasy 3–4, które okazały się puste. Najdalej na południowy wschód, w części wschodniej odcinka XIII/1 widoczne było zaciemnienie rozszerzające się ku północy, czytelne jeszcze na poziomie spągów grobów 120 i 121, tj. głęb. 50–60 cm (por. A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 275, ryc. 23). W zaciemnieniu tym odkryto groby 118 i 119, a w górnej części zniszczonego grobu 118 leżały kawałki węgla drzewnych. Ciemne zarysy sięgały dalej na południe, do 2. pasa. Tutaj w kolistej plamie znajdował się grób 122, a obok rysowały się dwa ciemne, niemal równoległe do siebie pasma (Ryc. 42).

Wydaje się zatem, że wszędzie pod humusem zalegała późniejsza od cmentarzyska ciemna warstwa osadnicza z węglami drzewnymi i polepą (jedynie na odcinku IV/6 została ona zniszczona w czasie nowożytnych prac rolnych). Na odcinku V, na północ od obiektu 21, miała ona nierówny spąg i miąższość 20–100 cm (Ryc. 25; por. przypis 22). W części NE stanowiska, na odcinku IX, bardzo utrudniała wydzielanie obiektów. Nad grobem 79 miała grubość ok. 20–25 cm i dopiero pod nią udało się uchwycić w calcu zarys jamy grobowej (A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, ryc. 10). Jama grobu 88, co naszkicowano w dzienniku, stała się czytelna ok. 15 cm poniżej humusu (por. A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, ryc. 14 – niezgodna ze szkicem). W części NW odcinka XII omawiana warstwa była tak ciemna, że niekiedy stawało się niemożliwe jej oddzielenie. W opisie obiektu 28 (*paleniska 18*) czytamy, że znajdowało się ono w grubej do 50 cm warstwie humusu. Tymczasem na profilu grobu 108, odkrytego w pobliżu paleniska, narysowano humus o połowę cieńszy

(por. A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 287, ryc. 2, gdzie *najciemniejszy piasek* pod humusem to skraj paleniska). Dalej w kierunku południowym (z zachodniej części odcinka XII pochodzi seria profili poprzecznych pasów 1–2, rysowanych z reguły co jeden metr, ale niestety bez opisu) nie wydzielono dokładnie nawarstwień. Między ziemią orną a calcem narysowano warstwę o spągu równym lub nieregularnym i miąższości od kilku do ok. 50 cm, w której znaleziono groby 106–108, ale i późniejszy chronologicznie obiekt 32.

Warstwa szarego/siwego piasku była obecna na całym przebadanym obszarze, a jej grubość na odcinku X, w okolicy obiektu 26 i grobu 102 dochodziła nawet do ok. 70 cm (A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, ryc. 17). Nie ma żadnych informacji czy dawniejsza, ciemnoszara warstwa, uchwycona w profilach wykopów z odcinków VII i VIII, występowała także w innych rejonach stanowiska.

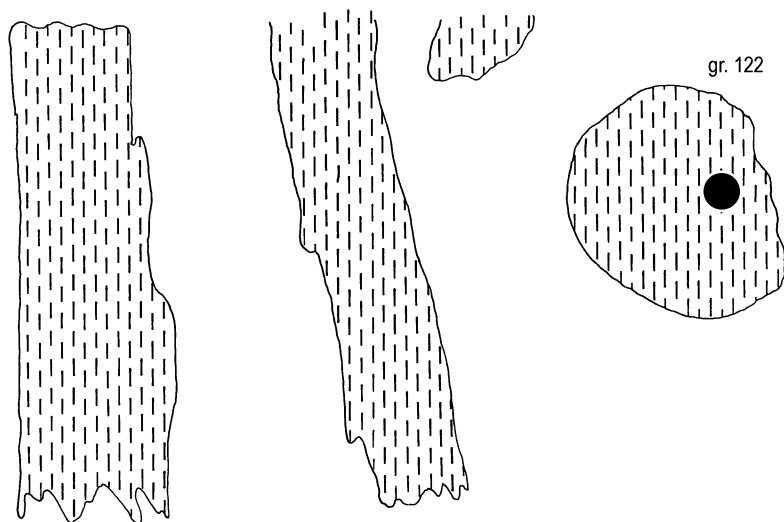
Zniszczenia lub uszkodzenia grobów, do jakich doszło na każdym odcinku, świadczą o intensywności osadnictwa późniejszego od cmentarzyska. Zaburzyło ono pierwotny układ stratygraficzny i spowodowało przemieszczenia materiału zabytkowego. I tak, jak się wydaje zupełnie przypadkowo, do stojącego wylewem ku górze klosza z grobu 12 wpadły dyskusyjne fragmenty naczyń kultury łużyckiej (por. przypis 19). Teoria ta jest tym bardziej prawdopodobna, że wśród ceramiki z klosza znajdują się dwa ułamki z okresu wpływów rzymskich.

Analiza obiektów

Zidentyfikowano 10 obiektów niewątpliwie starszych chronologicznie od cmentarzyska kloszowego (nr 4, 5, 8–10, 12–15, 22), a w 5 z nich znajdowała się ceramika kultury łużyckiej. Sprzed czasów funkcjonowania nekropoli może pochodzić także obiekt 27 – palenisko

wyłożone kamieniami, które istniało na pewno zanim złożono w ziemi grób 99. Teoretycznie mogło ono powstać w czasach użytkowania cmentarzyska, ale jak dotąd z nekropoli kultury grobów kloszowych nie są znane tego typu paleniska współczesne pochówkom. Paleniska kamienne są natomiast powszechne na osadach kultury łużyckiej (por. J. Michalski 1983, tabele 4, 5).

Z osadnictwem wyprzedzającym założenie nekropoli mogą być związane również niektóre obiekty, zinterpretowane jako pochówki. Grób kloszowy 71 został wkopany w obiekt, uznany za jamowy grób 73 (por. A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 266; *grób [71] znajdował się na grobie 73 [...] pod kamieniami stanowiącymi spód grobu 71 [była] jama wypełniona ciemną ziemią i kośćmi*). Według

Ryc. 42. Transbór, pow. Mińsk Maz. Plan zaciemnień koło grobu 122. Odcinek XIII/2
Fig. 42. Transbór, distr. Mińsk Maz. Plan of dark earth patches close to grave 122.
Section XIII/2

dziennika grób 73, położony na północny zachód od grobu 71, to *silnie zaciemniony* zarys zawierający nie-liczne kości (nie odnaleziono) i *bardziej jest prawdopodobne, że gr. 71 został wkopany we wcześniejszą jamę*. Wątpliwości budzi też grób jamowy 113, znaleziony poniżej zarysu ściany obiektu 30 (Ryc. 28; por. A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, s. 274). Publikacja podaje, że średnica grobu wynosiła 1 m, a jego dno znajdowało się na głęb. 70 cm. W dzienniku zapisano: *B. płytka jamka z b. małą ilością kości w złym stanie na gł. 50 cm*, a zatem miąższość obiektu wynosiła 20 cm. Zapewne o tym obiekcie pisała A. Kietlińska (1955, s. 153): *niewielki dołek wewnątrz ogrodzenia, ze zsypaną drobną ilością kości*, a zatem nie grób osobny. Przypuszczalnie starsze od cmentarzyska były położone na północ od obiektu 15 dwa częściowo zadokumentowane zaciemnienia o niejasnym charakterze (Ryc. 10).

Skromne dane o obiektach z pozostałościami spalenizny spowodowały, że w opracowaniu zrezygnowano z wyróżniania palenisk i ognisk (por. J. Michalski 1983, s. 178), pozostając przy terminie palenisko. O budowie paleniska z ceramiką łużycką (obiekt 8) nic nie wiadomo. Dwa pozostałe paleniska – obiekty 22 (bez konstrukcji kamiennnej) i 27 (z warstwą kamieni) – były prostokątne i miały podobne wymiary. Wśród bardzo licznych kamiennych palenisk i ognisk kultury łużyckiej obiekty czworokątne występują sporadycznie (por. J. Michalski 1983, tabele 4, 5).

Kwadratowy zarys, przynajmniej w dolnej, mocno nawęglonej części, miał zagłębiony w ziemi obiekt 9, który mógł pełnić funkcję pieca (por. J. Michalski 1983, s. 177–178). Nie sposób stwierdzić czy obecność ceramiki tak w warstwie spalenizny, jak i w zasypisku wynikała z funkcji obiektu czy skorupy dostały się tam wtórnie po zaprzestaniu użytkowania pieca.

Niektóre jamy miały wypełniska brunatne i zarysy koliste (obiekty 5, 13) lub wyjątkowo nieregularne (obiekt 4). Wypełnisko jedynej owalnej jamy jest opisane jako ciemne (obiekt 14). Pojawiały się one na głęb. 32–35 cm (obiekty 4, 14) lub 46–50 cm (obiekty 5, 13). W profilach miały kształty nieckowate, a ich miąższość wynosiła od 15 (obiekt 13) do 30 cm (obiekt 4). Spągi sięgały od 47 cm (obiekt 14) do ok. 70 cm (obiekt 5) od powierzchni ziemi. W stropach dwóch jam z odcinka I (obiekty 4, 5) zadokumentowano resztki późniejszych palenisk. Materiał ceramiczny pochodzi z dwóch jam: w obiekcie 10 znaleziono także grudki polepy, a w obiekcie 14 – zapewne jamie gospodarczej o nieustalonej funkcji – uszkodzone żarno z rozcieraczem. Nie można wykluczyć, że niektóre jamy (przede wszystkim obiekt 10 o nieczytelnym zarysie, zawierający niejednorodny materiał ceramiczny) były zagłębieniami ciągłej warstwy kulturowej, wypełnianymi naturalne nierówności terenu (por. J. Michalski 1983, s. 136–137, 150).

Jedyny dół posłupowy (obiekt 12) o średnicy 55 cm, miał wypełnisko brunatne, miejscami brunatno-czarne, z licznymi wkładkami polepy, a jego spąg znajdował się na głęb. ponad 80 cm od powierzchni. Obiekt ten może stanowić pozostałość po wkopanym słupie (por. J. Michalski 1983, s. 182).

Zabudowania kultury łużyckiej (obiekt 15) składały się z czworokątnej (trapezowatej) chaty o powierzchni ok. 15 m² z wejściem umieszczonym w węższej, zachodniej ścianie i położonego obok pomieszczenia (?) gospodarczego z piecem (obiekt 15-5). Takie właśnie czworokątne domostwa z wejściem w krótszym boku były najczęściej spotykane w kulturze łużyckiej (A. Niesiołowska-Hoffmann 1963, s. 33–34). Pod względem wielkości chata z Transboru odpowiada bardzo małym budynkom o powierzchni do 18 m² znanym z zachodniej części kultury łużyckiej, których większość datowana jest na epokę brązu, np. z Berlina-Buch, Buku, pow. policki, Gądkowic, pow. milicki, Nieder-Neundorf w Niederschlesischer Oberlausitzkreis, Tarnowskich Gór-Repecka, pow. tarnogórski, Wiciny, pow. żarski (A. Niesiołowska-Hoffmann 1963, tabela 1, poz. 2, 3, 6, 15, 18, 26), oraz Ciepłowa, pow. nowosolski, stan. 3 (J. Lewczuk 2006, s. 117, ryc. 3 – budynek VII). Wymienione obiekty stanowią jedynie analogie formalne do domostwa z Transboru.

Trapezowaty zarys wyznaczają czarnobrunatne pasy biegnące środkiem szerszych, brunatnych smug, będące zapewne śladami po poziomo ułożonych belkach drewnianych. Brak słupów zdaje się świadczyć o zbudowaniu ścian w konstrukcji zrębowej. Uważa się, że zawsze naziemne domostwa zrębowe muszą mieć regularny, prostokątny kształt, względnie zbliżony do kwadratu, narożniki załamane pod kątem prostym lub zaokrąglone, a ślady poziomo leżących belek zachowują się tylko czasami (A. Niesiołowska-Hoffmann 1963, s. 46–47; J. Michalski 1983, s. 144–145, ryc. 20–23). Kształt chaty z obiektu 15 jest niezbyt regularny, narożniki lekko zaokrąglone, a ściany zagłębione na ok. 30 cm licząc od powierzchni planu, narysowanego po zdjęciu warstwy użytkowej domostwa (Ryc. 10, 15–17). Znajdowane tu grudki polepy o niektórych ściankach płaskich lub wklęsłych mogą pochodzić z uszczelniania samego belkowania. Natomiast odciski palików o różnej średnicy, a wyjątkowo słomy lub trzciny, wskazują, że do ocieplenia ścian wzniesionych z leżących na sobie belek mogła być użyta od zewnątrz jakaś plecionka, podobnie jak miało to miejsce na osadzie kultury łużyckiej w Berlinie-Buch (por. K. Moszyński 1967, s. 512–513). Czarnobrunatne wydłużone zaciemnienie sięgające najdalej na południe (*jama 1*) ze względu na regularne profile (Ryc. 16, 17) wydaje się być pozostałością ściany, która zgodnie z dokumentacją urywa się na granicy odcinka. Natomiast czarnobrunatna smuga odchodząca od niej w kierunku wschodnim, prawie równo-

legła do ściany S chaty może być śladem belki, powstałym po zawaleniu się budynku.

Trójkątny, brunatny zarys bez śladów po belkach, przytykający do północnej ściany domostwa, może być pozostałością przybudówki lub pomieszczenia gospodarczego o powierzchni ok. 7 m², wzniesionego w nieokreślonej konstrukcji. W jego narożniku południowo-zachodnim został umieszczony naziemny piec z kopułą glinianą służący m.in. zapewne do ogrzewania domostwa, w obrębie którego nie stwierdzono źródła ognia. Zarejestrowane tu niewielkie dołki posłupowe, układające się w wydłużony owal dochodzący aż do obiektu 14, są zapewne pozostałością lekkiego zadaszenia sięgającego wejścia do chaty. A zatem obiekt 14 z żarnem i rozcieraczem wydaje się związany z jej funkcjonowaniem.

Nie sposób odtworzyć dokładnej konstrukcji i przeznaczenia pieca. Na pewno był nakryty glinianą kopułą i miał gliniane dno. Zachowane stąd nieliczne, drobne grudki polepy konstrukcyjnej miały ścianki płaskie lub wklęsłe, niekiedy z negatywami kilku przylegających do siebie palików, co wskazuje na obecność kopuły skonstruowanej na drewnianym szkielecie. Piec, który jak można przypuszczać używano wielokrotnie, musiał być wyposażony w otwór do wkładania i wyjmowania wsadu, a także usuwania popiołu. Wlot znajdował się od strony chaty, pod wspomnianym zadaszeniem, gdzie stwierdzono trójkątną w profilu jamę przypieczową (Ryc. 10). Nie wydaje się, aby służyła ona do gromadzenia popiołu (por. J. Michalski 1983, s. 183).

Na stanowiskach kultury łużyckiej naziemne piece kopulaste spotykane są bardzo rzadko. Piec z Transboru jest pierwszym tego typu obiektem znalezionym na wschód od Wisły (por. J. Michalski 1983, s. 172 nn.; M. Mogielnicka-Urban 1984, s. 27 nn., mapa 1). Znane dotychczas z Mazowsza piece z datowanych na IV–V okres epoki brązu osad w Gośniewicach Nowych, pow. grójecki (R. Mikłaszewska-Balcer 1966, s. 115–116, 121, ryc. 17a.b), w Ołtarzach-Gołaczach, pow. ostrowski (T. Węgrzynowicz 1972, s. 150–151, ryc. 12; J. Michalski 1983, s. 177–178) i w Warszawie-Targówku, stan. 1 (T. Węgrzynowicz 1962, s. 105–106, ryc. 3) były obiektami zagłębionymi w ziemi, zbliżonymi konstrukcyjnie do drugiego pieca z Transboru (obektu 9).

Podobne rozwiązanie jak w Transborze, polegające na ulokowaniu pieca (zapewne z kopułą glinianą, gdyż zebrano stąd ponad 50 kg polepy konstrukcyjnej) nie w izbie mieszkalnej, ale w przybudówce, stwierdzono we wczesnołużyckiej osadzie z Ciepłowa, stan. 3. Wewnątrz tego bardzo dużego budynku VI, tak jak w omawianym obiekcie 15, natrafiono na skupiska ceramiki (J. Lewczuk 2006, s. 121, ryc. 4).

Wydaje się, że obiekt mieszkalny kultury łużyckiej znajdował się również na odcinku VIII. Na pasach 9–10, na głęb. 2. sztychu, zauważono zaciemnienia z dużymi

fragmentami polepy i węgla, biegnące skośnie w stosunku do ścian wykopu, a zatem podobnie do ścian obiektu 15. Na tej samej głęb. na pasach 7–8 ukazało się regularne zaciemnienie – II poziom chat, położony poniżej spągu grobu 66.

Z osadnictwem późniejszym od cmentarzyska powiązać można paleniska (obiekty 1, 2, 16, 26, 28, 32, 33), na ogół z konstrukcjami kamiennymi. Przepalone kamienie i ślady spalenizny zarejestrowane w stropach jam kultury łużyckiej (obiekty 4, 5) świadczą, że było ich więcej. W obiektach 1 i 2 kamienie leżały na warstwie spalenizny, w obiekcie 16 poniżej. Szczególny był obiekt 1 o długości blisko 2 m i zaledwie ok. 0,5 m szerokości. Te osobliwe wymiary wynikają zapewne z faktu, że w czasie prac terenowych zadokumentowano tylko jego wschodnią część, odsłoniętą na pasie VIII/7. Paleniska ukazywały się na głęb. od 17 (obiekt 16) do 20–30 cm (obiekty 1, 28). Z reguły nie zawierały materiału zabytkowego. Nieliczne kości znaleziono tylko w obiekcie 2. Jedyne palenisko bez konstrukcji kamiennej (obiekt 26) było duże, o średnicy 3 m. Widoczne w nieckowatym wypełnisku (o miąższości 60 cm) warstwy węgla drzewnych wskazują na kilkakrotne jego wykorzystywanie.

Późniejsze od cmentarzyska są także pozostałości zniszczonych przez ogień budynków, zorientowanych dłuższymi osiami zgodnie z kierunkiem NE-SW (obiekty 20, 21, 29, 30, a także najprawdopodobniej 7, którego zarysy układały się analogicznie). Ulokowane tuż obok siebie obiekty 20 i 21 wykazują szereg cech wspólnych: brak zarysów ściany w części północnej, zachowane w podobnych miejscach pozostałości glinianego klepiska, dołki posłupowe przy północnym krańcu obu budynków, przylegające do ścian regularne kwadratowe zarysy o boku długości 1 m. Obiekt 20, najprawdopodobniej jednoczęściowy (nierregularne zaciemnienia zadokumentowane w połowie jego długości raczej nie stanowią pozostałości ściany działowej) miał powierzchnię użytkową ok. 25 m². Sąsiedni, dwuczęściowy budynek był większy, o powierzchni ok. 30 m², z czego na część północną przypadało ok. 16,5 m². Podobny do opisanych był co najmniej dwuczęściowy obiekt 30, w którym dwa pomieszczenia każde o powierzchni użytkowej ok. 17 m², miały wspólną dłuższą ścianę. Ustawione na jednej linii dwa regularne, kwadratowe zarysy o boku 1 m są takie same jak w obiektach 20 i 21: jeden znajduje się przy wspólnej ścianie, drugi wewnątrz obiektu 29. Nie ma wątpliwości, że obiekt 30 jest późniejszy chronologicznie od obiektu 29, którego całkowitych wymiarów nie sposób odtworzyć. Składał się przynajmniej z dwóch czworokątnych pomieszczeń. Izba z kwadratowym paleniskiem zajmowała powierzchnię ok. 14 m².

Na podstawie skromnych danych trudno formułować ostateczne wnioski na temat zastosowanej konstrukcji

kcji budowlanej. Obiekt 7 rysował się w postaci dużej, czarnej plamy, która zapewne była pozostałością warstwy kulturowej chaty. Pozostałe resztki zabudowy zostały zadokumentowane w postaci lepiej lub gorzej czytelnych zarysów, a więc być może po usunięciu warstwy użytkowej, podobnie jak w przypadku zabudowy kultury łużyckiej. O ile jednak na plan naniesiono tylko zarysy chat, to na profilach widoczna jest szaro-czarna warstwa o nierównym spągu (Ryc. 24–26). Szczególny jest L-kształtny przekrój ściany tego budynku, który zdaje się sugerować istnienie podwaliny, a to z kolei wskazuje na zrębową konstrukcję ścian (por. I. Jadczykowa 1983, s. 214). Budowę na zrąb zdaje się potwierdzać również brak słupów. Dwa zaciemnienia w obrębie ściany E obiektu 20 są oddalone od siebie tylko o kilkadziesiąt centymetrów, a zatem nie mogą być śladami łątek. Doły posłupowe, jak wynika z notatek, odkryto poniżej warstwy użytkowej obiektu 7. Nie wiadomo jednak czy winny być związane z tym budynkiem czy znajdującą się w sąsiedztwie zabudową kultury łużyckiej. Czarne, nawęglone podłużne pasma w obrębie zarysów ścian obiektów 20 i 21 to pozostałości poziomo układanych belek. O ile rzeczywiście zastosowano by tutaj zrębową konstrukcję ścian, to długość belek przekraczałyby 8 m. Tymczasem z dotychczasowych badań nad budownictwem ze schyłku starej ery i początków nowej wynika, że długość belek używanych jako sumiki nie wynosiła z zasady więcej niż 5 m (por. I. Jadczykowa 1983, s. 200). Wejścia do tych budynków znajdowały się w północno-wschodniej ścianie szczytowej (w obiekcie 30 nie sposób wysledzić takich szczegółów). Na zewnątrz widoczne są tutaj zaciemnienia, z których przynajmniej kilka można uznać za ślady po słupach okładanych kamieniami. Były one najpewniej związane konstrukcyjnie z budynkami, stanowiąc być może podporę dachu (por. I. Jadczykowa 1983, s. 200, 212). Podłoga była wylepiona gliną. Przy ścianach, niekiedy w narożnikach znajdowały się wspomniane kilkakrotnie kwadratowe zarysy, będące najprawdopodobniej pozostałościami stałych urządzeń wewnętrznych. Znajdowane w wypełniskach ścian obiektów 20 i 21 liczne grudki polepy mogą pochodzić z wylepiania ścian. Zarysy obiektu 29 też zdają się wskazywać na zastosowanie konstrukcji zrębowej.

Rozważano czy tak samo zorientowane w stosunku do osi świata, rozmieszczone wokół pustego placu budynki o podobnych zarysach (obiekty 20, 21 i 30) mogą się wiązać z osadnictwem przeworskim, poświadczonym tutaj od młodszego okresu przedrzymskiego lub wielbarskim, funkcjonującym tu najwcześniej od fazy B₂/C₁. Osady placowe z paleniskami na wolnym powietrzu używanymi w codziennej gospodarce występowały w obu tych kulturach i dzieliły się zwykle na część mieszkalno-gospodarczą i produkcyjną (K. Przewoźna 1971, s. 180–181; W. Bender 1981, s. 305 nn.; A. Michałowski 2003, s. 109, 145 nn.). Na przebadanym w Trans-

borze terenie nie stwierdzono urządzeń produkcyjnych i odpadów, poza bryłą żużla żelazistego z odcinka III. Powierzchnie użytkowe obiektów 20, 21 i 30 (odpowiednio ok. 25 m², 30 m² i 34 m²) odpowiadają standardom obu kultur. Zarówno w kulturze przeworskiej, jak i wielbarskiej preferowano chaty jednoizbowe, a liczbę izb uzależniano od wielkości domu. Nieliczne, różnie datowane, dwuczęściowe domostwa kultury przeworskiej z terenu ziem polskich zdecydowanie różnią się od obiektów z Transboru. Analogii nie stwierdzono również na osadach kultury wielbarskiej. W domostwach przeworskich i wielbarskich wejścia nigdy nie były umieszczane od zimnej, północno-wschodniej strony, jak ma to miejsce w obiektach 20 i 21. Podłogi gliniane były spotykane w domostwach obu kultur, a grubość warstwy gliny wynosiła 5–15 cm. W obu kulturach stosowano konstrukcją zrębową, chociaż dominowały budowle słupowe. W kulturze przeworskiej maksimum występowania budynków zrębowych przypada na późny okres rzymski i początki okresu wędrówek ludów. Podobnych danych dla bardzo słabo rozpoznanych osad wielbarskich brak. Stosowano podwaliny w formie legarów lub wieńca wiązanego w zręby, ale w zasadzie nie wiadomo jak one wyglądały (K. Przewoźna 1971, s. 181–188; K. Godłowski 1981, s. 105; J. Pyrgała 1981, s. 383–385; I. Jadczykowa 1983, s. 190, 192, 194–195, 199 nn., 214). Zabudowa z Transboru jedynie pod pewnymi względami odpowiada standardom z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich. Stwierdzone pewne formalne podobieństwa nie stanowią ścisłych analogii. Zarysy budynków z Transboru, co trzeba jeszcze raz podkreślić, odbiegają od wszystkich znanych mi z publikacji planów starożytnych domostw.

Natomiast w czasach nowożytnych na ziemiach polskich dość rozpowszechnione były chaty wąskofrontowe, do jakich zaliczyć można obiekty 20 i 21. Były one jednak rozleglejsze od transborskich, których szerokość odpowiada przeciętnej szerokości sąsiedków w stodołach. W chatach konstruowano przysunięte do ściany kwadratowe otwarte paleniska lub umieszczane w narożnikach kominki, które spełniały funkcję kuchni i pieca. W chatach kilkuizbowych taki kominek znajdował się w każdym pomieszczeniu. Toteż najprawdopodobniej regularne, kwadratowe zarysy przy ścianach budynków w Transborze to pozostałości takich właśnie urządzeń (por. K. Moszyński 1967, s. 529, 530–531, 560 nn., ryc. 469, 470, 478:1.2, 479). W obiekcie 29, również przy ścianie, znajduje się kwadratowe palenisko analogicznej wielkości, ale wyłożone drobnymi otoczkami (Ryc. 28). Wydaje się zatem, że i to domostwo, chociaż niewątpliwie starsze od pozostałych, trzeba uznać za nowożytne. Osadnictwo to zniszczyło niemal doszczętnie osiedla kultur przeworskiej i wielbarskiej, uszkodziło lub zniszczyło liczne pochówki kloszowe, a nawet część obiektów kultury łużyckiej.

Ściany obiektów mieszkalnych 15 i 21, jak wynika z analizy dokumentacji rysunkowej, były zagłębione w ziemi. Tymczasem panuje opinia, że starożytne budynki zrębowe stawiane na powierzchni ziemi nie pozostawiały często uchwytnych archeologicznych śladów (A. Niesiołowska-Hoffmann 1963, s. 47, przyp. 68; I. Jadczykowa 1983, s. 202; J. Michalski 1983, s. 144), a również i w architekturze ludowej właściwie nie stosowano fundamentów (K. Moszyński 1967, s. 521). Widoczne na planach budynków ciemniejsze pasma układające się w czworokątne kontury są bardzo podobne do zarysów odsłoniętych na innych stanowiskach poniżej warstwy kulturowej domostw, interpretowanych jako ślady podwaliny lub wkopy fundamentowe, np. w budynku IX z osady kultury łużyckiej z Ciepłowa, stan. 3 (J. Lewczuk 2006, s. 117, ryc. 5) lub późnośredniowiecznym obiekcie z osady w Sługocinku, pow. wrzesieński, stan. 13 (T. Makiewicz 2004, s. 162, ryc. 9). Pozostaje oczywiście pytanie czy zagłębienie ścian powstało w wyniku zabiegów celowych, czy było następstwem samoistnego ich osiadania w miękkim, piaszczystym podłożu. Można też rozważać czy gdyby obsypano ziemią podstawę ścian umieszczonych na dawnej powierzchni gruntu, to uchwytnie obecnie ślady nie wyglądałyby tak samo jak w przypadku celowego ich wkopania. Wydaje się jednak, sądząc z dokumentacji, że obiekt 21 miał jakiś rodzaj fundamentu (Ryc. 26).

Niektórych obiektów nie udało się jednoznacznie określić chronologicznie i kulturowo. Są to odkrywane na głęb. 31–38 cm skupiska kamieni lub ceramiki o niejasnym charakterze (obiekty 19, 23, 24, 25, 31), z których nie zachował się materiał zabytkowy. Nie wiadomo także, z którą fazą osadnictwa można by wiązać dołki posłupowe (obiekty 6, 17) oraz przypuszczalną jamę (obiekt 11). Problematiczny jest również obiekt 18, zniszczone palenisko kamienne, z którego pochodzi przypadkowy materiał ceramiczny.

ANALIZA ZABYTEKÓW

Ceramika naczyniowa

Zidentyfikowano 16 ułamków ceramiki kultury trzcinieckiej. Dziewięć z nich pochodzi z odcinka VIII/4–6 – z szarej ziemi wkopanej z pn. strony pasa, po dwa z odcinków IV (z pasa 9 i z obiektu 10) i V (z obiektów 18 i 21), a miejsca znalezienia trzech ułamków nie znamy.

Ceramika ta była starannie wykonana i dobrze wypalona. Obustronnie gładzone skorupy miały barwę brązową lub brunatną, rzadziej szarą. Większość ułamków była zdobiona, a niektóre wylewy misternie facetowane. Gлина zawierała zwykle obfitą domieszką grubego lub bardzo grubego białego tłucznia. Cztery fragmenty były lekko przepalone.

Fragmenty pochodzą z 14 różnych naczyń, głównie z garnków o esowatym profilu czy esowatych (A. Gardawski 1959, s. 94; H. Taras 1995, s. 64). Zbędne jest przytaczanie analogii do najbardziej typowych dla kultury trzcinieckiej form z pogrubioną i skośnie ściętą na zewnątrz krawędzią (Ryc. 23:21c oraz bez metryki). Powszechnie w kulturze trzcinieckiej na Mazowszu, Podlasiu i Polesiu występowały garnki esowate zdobione poziomymi i falistymi żłobkami (Ryc. 23:18a; H. Taras 1995, s. 65). Niejednokrotnie na stanowiskach mazowiecko-podlaskich natrafiano na ułamki garnków esowatych z pogrubionymi i lekko facetowanymi wylewami, podobnymi do znalezionego w Transborze (Ryc. 31:VIII/4–6a). Wymienić tu można osady w Działach Czarnowskich, pow. wołomiński, stan. 3, Warszawie-Nowej Wsi, stan. 5 i Warszawie-Zastowie, stan. 4 (A. Gardawski 1959, tabl. XLIII:16, LII:1, LVIII:16) oraz w Markach, pow. wołomiński, stan. 1 i Bużyskach, pow. siedlecki (H. Taras 1995, tabl. V:8, X:1). Nie znaleziono natomiast wiernych analogii do pięknie facetowanych wylewów dwóch innych garnków (Ryc. 31:VIII/4–6b.d). Szyjkę jednego z naczyń ozdobiono rzędami podłużnych zagłębień (Ryc. 33m). Podobne znajdują się na ułamku z Warszawy-Henrykowa, stan. 1 (H. Taras 1995, tabl. VII:13, por. s. 65).

Z garnka esowatego może także pochodzić znaleziony *lužno z powierzchni* fragment ze spiczastą listwą (por. A. Gardawski 1959, tabl. XLII). Naczynia z mniej lub bardziej wydatnymi wałkami są dość często spotykane na stanowiskach kultury trzcinieckiej. Obecność trójkątnych w przekroju listew, podobnych do umieszczonej na fragmencie z Transboru, odnotowano na osadach: np. w Markach, stan. 1, Biłgoraju, pow. biłgorajski, stan. 3 i Żurawcach, pow. tomaszowski, stan. 2 (H. Taras 1995, tabl. VI:1, XLI:10, LIII:4, LIV:13.15).

Fragment z listwą i poziomymi żłobkami (Ryc. 30: IV/9d) może być częścią garnka o tulipanowatej szyi i krawędzi oraz brzuścu moździerzowatym (A. Gardawski 1959, s. 95), czyli garnka o prawie cylindrycznej szyi (H. Taras 1995, s. 64). Podobne naczynie jest znane z osady w Łajskach, pow. legionowski, stan. 7 (A. Gardawski 1959, tabl. XLIV:6).

Facetowany, zdobiony fragment mocno wychylonego wylewu pochodzi niewątpliwie z miski (Ryc. 31: VIII/4–6c; por. H. Taras 1995, s. 65, zest. VI:B9). Głębokie miski z analogicznie ukształtowanym, ale inaczej zdobionym brzegiem znane są z kopca w Dubecznie, pow. włodawski, stan. 1 i osady w Tarnawatce, pow. tomaszowski, stan. 1 (H. Taras 1995, tabl. XVII:1, XLIII:1). Identycznie zdobioną, ale nie facetowaną krawędź, miała miska z Warszawy-Tomaszewa, stan. 2 (A. Gardawski 1959, tabl. LIV:12).

Niewielki ułamek z dwoma płaskimi listwami, znaleziony na odcinku VIII, może stanowić albo część garnka – podobnie zdobione okazy znane są np. z Dzia-

łów Czarnowskich, stan. 3 i Warszawy-Borkowa, stan. 7 (A. Gardawski 1959, tabl. XLIII:17, XLVI:1) – albo miski. Miski z dwoma listwami znaleziono w Pogorzeli, pow. otwocki, stan. 1 (?) (H. Taras 1995, tabl. III:4) i Wielogolasie, pow. miński (A. Gardawski 1959, tabl. LV:25).

Ceramikę kultury trzcinieckiej, ze względu na staranność wykonania i bogactwo ornamentów, można zaliczyć do fazy klasycznej tej kultury, datowanej ogólnie na II okres epoki brązu (por. H. Taras 1995, s. 90, zest. XII).

Sklasyfikowanie najliczniejszego, ale również bardzo rozdrobnionego materiału ceramicznego kultury łużyckiej napotykało na znaczne trudności. Jedynie pojedyncze naczynia zrekonstruowano rysunkowo. Części materiału nie udało się jednoznacznie zakwalifikować do kultury łużyckiej lub kultury grobów kloszowych.

Najliczniej reprezentowane naczynia chropowate podzielono na kilka typów różniących się ukształtowaniem ścianek. Do form workowatych bez szyjki, z płaskimi lub słabo uwypuklonymi brzuściami (por. U. Kobylńska 2003, s. 9–10, ryc. 3:1) zaliczono fragmenty 16 naczyń. Krawędzie dwóch okazów były pogrubione i zaokrąglone (Ryc. 22:15-2/4b.i). Pięć naczyń miało leciutko rozchyloną część przykrawędną (Ryc. 22:15-2/4a, 30:IV/9c.f, 32:IX/9–10b), trzy inne wychylony na zewnątrz, ścieniony lub pogrubiony brzeg (Ryc. 30:IV/7–8d.IV/10b, 33c), a dwa kolejne wylew skośnie załamany na zewnątrz (Ryc. 22:15-2/4l, 31:V/5–6a). Czasami krawędzie były skośnie zagładzone (np. ryc. 34d), co przypomina sposób opracowania brzegów niektórych placków-talerzy z Transboru. Wylew jednego naczynia został tak silnie ścieniony, że stał się trójkątny w przekroju (Ryc. 31:V/7a). Większość naczyń workowatych, poza okazami z pogrubionym brzegiem lub wylewem skośnie załamanym na zewnątrz, miała dziurki pod krawędzią. Powierzchnie zewnętrzne zwykle chropowateo lekko lub silnie aż po brzeg (Ryc. 8:10a, 22:15-2/4a.i, 31:V/7a, 34d), czasem w różnych kierunkach przecierano miotłką roślinną (Ryc. 29:I/3f, 32:IX/9–10b, 33c). Gлина, którą rozprowadzano na ścianie niejednokrotnie zawierała obfity gruby lub bardzo gruby tłuczeń (Ryc. 29:I/3d, 30:IV/9c.f, 32:IX/9–10b, 33c). Czasem pas pod wylewem opracowywano inaczej niż brzusiec: słabiej chropowateo (Ryc. 30:IV/9f), wyrównywano (Ryc. 30:IV/7–8d), niestarannie zagładzano (Ryc. 21:15/5d) lub gładzono (Ryc. 30:IV/10b, 31:V/5–6a, 38c). Jeden garnek miał wygniatą krawędź (Ryc. 14:14h) i jeden został ozdobiony dołkami palcowymi (Ryc. 30:IV/7–8d). Jedyny zrekonstruowany egzemplarz (Ryc. 32:IX/9–10b) był dość przysadzisty o wysokości zbliżonej do średnicy wylewu (ok. 24 cm) i powierzchni zewnętrznej wyrównanej nad dnem. Możliwa do zmierzenia średnica wylewu innego garnka wynosiła ok. 31 cm (Ryc. 29:I/3f).

Naczynia workowate licznie występują na mazowieckich i podlaskich stanowiskach z V okresu epoki brązu i okresu halsztackiego. Okazy z silnie ścienionym brzegiem, podobnym do znalezionego w Transborze, znane są z IV–V okresu epoki brązu, np. z Drohiczyzna, pow. siemiatycki, stan. „Szubienica” i „Zdunka” (J. Dąbrowski 1961, tabl. I:12, II:4) oraz osad w Mogielnicy, pow. siedlecki, stan. 2 (J. Dąbrowski 1961, tabl. III:5) i Warszawie-Targówku, stan. 1 (T. Węgrzynowicz 1962, tabl. XIX:8). Formom z pogrubionymi brzegami najbardziej odpowiadają naczynia z osady (?) ze Świdrów Małych, pow. otwocki (T. Węgrzynowicz 1969, s. 403, ryc. 8k) i nieokreślonego stanowiska z Warszawy-Marcelina (T. Węgrzynowicz 1969, s. 405, ryc. 9h). Analogię do wyjątkowych garnków z wylewami skośnie załamanymi na zewnątrz może stanowić fragment naczynia z podobnie uformowanym brzegiem z osady w Dołkach, pow. białostocki, stan. 8 (U. Kobylńska 2003, s. 27, ryc. 56:1). Pozostałe garnki o ściankach łagodnie lub ostrzej opadających w kierunku dna, z wychylonymi na zewnątrz brzegami lub rozchyloną nieznacznie partią przykrawędną mają liczne paralele, np. na cmentarzysku w Kobiernem, pow. miński (T. Węgrzynowicz 1969, s. 397, ryc. 4c.h.k, 5a), osadach w Niewiadomej, pow. sokołowski (T. Węgrzynowicz 1969, s. 399, 401, ryc. 6g) i Dołkach, stan. 8 (U. Kobylńska 2003, ryc. 53:1, 58:5.9, 60) oraz na stanowiskach nieokreślonych z Warszawy-Borkowa (T. Węgrzynowicz 1969, s. 405, ryc. 9a) i Węgrowa, pow. *loco* (J. Dąbrowski 1961, tabl. IV:20).

Datowanie fragmentów dwóch naczyń workowatych określono ogólnie na wczesną epokę żelaza. Naczynie z brzegiem wychylonym na zewnątrz (Ryc. 30:IV/10b), na skutek przepalenia i deformacji, straciło większość cech diagnostycznych. Grubościenne fragment z wygniatą krawędzią (Ryc. 14:14h) może należeć tak do kultury łużyckiej jak i kultury grobów kloszowych. W kulturze łużyckiej wygniatanie krawędzi było spotykane już w epoce brązu – w osadzie z Warszawy-Targówka, stan. 1 (T. Węgrzynowicz 1962, s. 108, tabl. XX:1), a także w okresie halsztackim – w Warszawie-Zastowie (T. Węgrzynowicz 1969, s. 407, ryc. 9i) i Gośniewicach Nowych (R. Mikłaszewska-Balcer 1966, s. 120, ryc. 14d.f). W kulturze grobów kloszowych chropowate naczynia z wygniatymi krawędziami były tak powszechne, że przytaczanie analogii jest zbędne. Także workowata forma naczynia jest w tej kulturze pospolita (por. całkowicie schropowate garnki bez szyjki typu IVd, wg T. Węgrzynowicz 1984, s. 5).

Wysegregowano fragmenty 12 naczyń jajowatych o łukowato ukształtowanych ściankach (por. U. Kobylńska 2003, s. 10, ryc. 3:2), z których tylko dwa miały lekko wydzielony, pionowy brzeg (Ryc. 21:15-6e, 33a). Krawędzie pozostałych były na ogół ścienione i zaokrąglone lub rzadziej płaskie (Ryc. 8:9a, 23:21b, 29:I/2c),

wyjątkowo skośnie zagładzone (Ryc. 21:15-6f) lub pogrubione i zaokrąglone (Ryc. 22:15-2/4k). Zwykle schropowacono lekko lub silnie całą powierzchnię naczynia aż po wylew (Ryc. 14:14i, 34b i fragmenty z obiektu 14) roztworem gliny zawierającym gruby tłuczeń (Ryc. 29: I/2b.c, 33a) albo średnioziarnisty, taki sam jak użyty do schudzenia masy ceramicznej. Niekiedy powierzchnię dodatkowo przecierano miotłką roślinną (Ryc. 14:14i, 33a) lub obmazywano w różnych kierunkach palcami (Ryc. 14:14k). Tylko na jednym grubościennym ułamku pas pod krawędzią był słabo gładzony (Ryc. 29:I/2b). Blisko połowa naczyń miała otworki pod krawędzią (Ryc. 14:14k, 23:21b, 29:I/2c, 34b), wyjątkowo nieprzekłute do końca (Ryc. 33a). Brzegi dwóch okazów były wygniatane (21:15-6e, 22:15-2/4k), a jeden garnek ozdobiono dołkami palcowymi (Ryc. 14:14i). Jedyne odtworzone naczynie było niezbyt smukłe, średniej wielkości, o średnicy wylewu ok. 16 cm i wysokości ok. 22 cm (Ryc. 33a).

Naczynia jajowate, w większości z otworkami pod krawędzią, są pospolite na stanowiskach kultury łużyckiej wschodniego Mazowsza i Podlasia, datowanych od IV okresu epoki brązu, kiedy są jeszcze rzadkie, po okres halsztacki (T. Węgrzynowicz 1973, s. 57). Klasyczne formy jajowate z dziurkami wystąpiły m.in. w Grzegorzewie, pow. wołomiński (T. Węgrzynowicz 1969, s. 395, ryc. 3a), Węgrowie i na osadzie w Witankach, pow. węgrowski (T. Węgrzynowicz 1969, s. 407, 409, ryc. 10a.f.h), na cmentarzysku „Bryłowszczyzna” w Warszawie-Grochowie (M. Gądzikiewicz-Woźniak 1961, tabl. II:2, X:18, XI:1, XIX:6) oraz osadach w Warszawie-Targówku, stan. 1 (T. Węgrzynowicz 1962, s. 107, tabl. XIX:5.12) i Kamionce Nadbużnej, pow. ostrowski, stan. 2 (T. Hildt-Węgrzynowicz 1961, s. 189–190, tabl. I:7, V:1). Podobne naczynia bez otworków znaleziono w Drohiczyń, stan. „Szubienica” i „Zdunka” (J. Dąbrowski 1961, tabl. I:17.20, II:2.3) oraz na osadzie w Dołkach, stan. 8 (U. Kobylińska 2003, ryc. 52:7, 53:3, 55:4). Lekko wydzielony prosty brzeg, jak u dwóch okazów z Transboru, mają naczynia jajowate z otworkami pod krawędzią z osady z Warszawy-Targówka, stan. 1 (T. Węgrzynowicz 1962, tabl. XIX:7), cmentarzyska w Maciejowicach, pow. garwoliński (T. Węgrzynowicz 1969, s. 399, ryc. 6b) i stanowiska nieokreślonego w Pierzchałach Kolonii, pow. węgrowski (T. Węgrzynowicz 1969, s. 401, ryc. 6p). Naczynia jajowate z wygniatanym brzegiem, podobnie jak analogicznie zdobiony okaz workowaty, wydatowano ogólnie na wczesną epokę żelaza.

Do form esowatych zaliczono 12 naczyń (7 pochodzi z obiektu 15) o łagodnym profilowaniu i różnym stopniu rozchylenia partii przykrawędnej lub tylko samego brzegu (por. J. Dąbrowski 1961, s. 36, 38; 1997, s. 21, ryc. 19a; T. Węgrzynowicz 1973, s. 55 nn.). Najsilniej profilowane garnki esowate, pochodzące z jednego zespołu (Ryc. 14:14a.j), wykazują cechy szczególne:

jedno ma dwa masywne ucha, a drugie w miejscu dziurki pod krawędzią ma rząd dołków wykonanych podobną techniką jak otworki. Jeden z luźno znalezionych garnków miał pogrubioną i zaokrągloną krawędź (Ryc. 30:IV/9a). Z pięciu naczyń słabo profilowanych (Ryc. 8:9d, 21:15-6h, 22:15-2/4d.p, 29:I/2a) tylko dwa mają dziurki poniżej brzegu. Dwa naczynia były gładzone (Ryc. 21:15-6h, 22:15-2/4p) i dwa miały powierzchnię wyrównaną (Ryc. 30:IV/9a i fragmenty z obiektu 15-2/4). Dwukrotnie stwierdzono słabe gładzenie pasa poniżej brzegu (w obiektach 15-2/4 i 21), a raz jego niestaranie, poziome zagładzanie (Ryc. 21:15-5d). Ostatnie z wymienionych naczyń miało płaski, skośny brzeg i było silnie schropowacone roztworem gliny, zawierającym grubą domieszkę. Średnice wylewów naczyń esowatych wahały się od ok. 12 do 26 cm.

Naczynia esowate o miękkim profilu występują na wschodniomazowieckich i podlaskich stanowiskach kultury łużyckiej z końca epoki brązu i okresu halsztackiego, np. w Chodowie, pow. siedlecki i osadzie w Witankach, stan. 1 (T. Węgrzynowicz 1969, s. 393, 409, ryc. 2i, 10d). Nieliczne były zaopatrzone w otworki poniżej krawędzi, m.in. z Drohiczyń, stan. „Sowa” (T. Węgrzynowicz 1973, s. 35), Bużysk, pow. siedlecki (J. Dąbrowski 1961, tabl. I:7), stanowisku datowanym na V (?) okres epoki brązu (T. Węgrzynowicz 1973, s. 116) czy z Suraz, pow. białostocki o podobnej chronologii (J. Dąbrowski 1997, s. 95, ryc. 67b). Podobne naczynie wystąpiło także na cmentarzysku z okresu halsztackiego D w Woli Kisielskiej, pow. łukowski (T. Węgrzynowicz 1968, s. 326, 329, ryc. 1p). Analogie do naczynia z poziomo zagładzaną partią przykrawędnią (Ryc. 21:15-5d) znaleziono na stanowiskach z okresu halsztackiego: z Warszawy-Zastowa pochodzi fragment z wygniatanym brzegiem (T. Węgrzynowicz 1969, s. 407, ryc. 9i), a ze skupiska ceramiki 1 z osady w Gośniewicach Nowych okaz zdobiony wygniataną listwą (R. Mikłaszewska-Balcer 1966, s. 120, ryc. 14e). Kształt tych naczyń nawiązuje już do form ceramiki kultury grobów kloszowych (por. T. Węgrzynowicz 1984, ryc. 1).

Dołki, podobne do umieszczonych poniżej brzegu garnka esowatego z obiektu 14, wykonano na dwóch innych formach z Transboru: na placku-talerzu (Ryc. 19) i pod wylewem jednego z naczyń jajowatych, na przemian z dziurkami (Ryc. 33a). Naczynia z dołkami poniżej brzegu zostały znalezione na Podlasiu: w osadzie z Mogielnicy, stan. 2, datowanej na IV i początki V okresu epoki brązu (J. Dąbrowski 1961, s. 41, 43, tabl. III:6.11; T. Węgrzynowicz 1973, s. 118) oraz na funkcjonujących od późnej epoki brązu osadach w Drohiczyń, stan. „Kozarówka I” (T. Węgrzynowicz 1978, s. 44–45, ryc. 5e) i Dołkach, stan. 8 (U. Kobylińska 2003, s. 10, 20, ryc. 53:1).

Dwuuchy garnek esowaty z obiektu 14 (Ryc. 14:14a) z charakterystyczną grubą domieszką ma powierzchnię

zewewnętrzną lekko chropowaconą i przecieraną miotełką roślinną, a wewnętrzną niestarannie równaną. Bardzo zbliżone cechy technologiczne wykazuje naczynie z uchem z tego samego obiektu (Ryc. 14:14f) i lekko esowaty garnek z pobliskiego obiektu 15 (Ryc. 22:15-2/4d). Garnek z dwoma uchami nie ma jak dotąd odpowiedników w obrębie wschodniej części kultury łużyckiej. Dwuuche garnki jajowate lub beczułkowate, znajdowane na wschód od Wisły – na Ziemi Chełmińskiej, w pobliżu ujścia Wisły i na Pojezierzu Mazurskim – mają ucha umieszczone przy krawędzi (por. J. Dąbrowski 1997, s. 22, 98, mapa 9). Najbliższe analogie do naczyń z Transboru, znaleziono w materiale ceramicznym grupy śląskiej kultury łużyckiej, zarówno na Śląsku środkowym (B. Gediga 1967, s. 114, ryc. 14h, 15b, k, 37h, 43e), jak i Wyżynie Głubczyckiej, m.in. w Kietrze (M. Gedl 1962, s. 30, tabl. IX:1, X:7, XV:11, XXIV:3, XXXII:11, XXXIII:13; 1982, s. 17, tabl. V:8, XXV:3, LII:5). Na Śląsku środkowym dwuuche dość mocno profilowane garnki esowate występują od IV okresu epoki brązu. Liczne są również w zespołach z późnej epoki brązu, ale mają wówczas słabiej wychylony wylew, mniejsze ucha i często są zdobione. Na Wyżynie Głubczyckiej spotykane są w V okresie epoki brązu, ale także i w okresie halsztackim. Współczesne im dwuuche garnki z terenów południowej Wielkopolski i zachodniej Małopolski, zwłaszcza podgrupy kępińskiej grupy górnośląsko-małopolskiej, miały wydzieloną gładzoną szyjką lub były to nieduże, przysadziste formy chropowacone na całej powierzchni (por. M. Gedl 1962, s. 34; J. Miśkiewicz 1968, s. 137 nn. – naczynia jajowate odmian 3 i 4; Z. Kaszewski 1975, s. 138–139, 145, 150, tabl. VI:7). Tylko jeden dwuuchy garnek z szyjką odkryto na terenie międzyrzecza Pilicy i środkowej Wisły. Chociaż na obszarach położonych między Śląskiem a wschodnim Mazowszem nie stwierdzono dwuuchych garnków esowatych to wskazany kierunek oddziaływań wydaje się właściwy. W późnym okresie halsztackim bowiem także niektóre inne formy naczyń przenikały na Mazowsze do inwentarzy grobów łużycko-pomorskich z obszaru grupy śląskiej poprzez zasiedlone przez grupę górnośląsko-małopolską obszary Wielkopolski i Polski środkowej (M. Andrzejowska 2005, s. 134). Zapewne nie przypadkiem wyjątkowy garnek o proveniencji zachodniej znalazł się w grobie kloszowym ze Stodzewa, pow. garwoliński, stan. 3 (M. Andrzejowska 2003, s. 138, 140–141, ryc. 11d–f; 2005, s. 134–135), położonym naprzeciwko Transboru po drugiej stronie Świdra.

Z dwóch garnków z wgłębieniem pod pogrubioną krawędzią jeden okaz o powierzchni górą słabo gładzonej, a niżej chropowaczonej ma baniasty brzusec (Ryc. 8:8a). Brzusec drugiego, o powierzchni wyrównanej i przecieranej, jest słabo wysklepiony (Ryc. 18:15-2b). Stylistycznie nawiązują one do łużyckiej ceramiki halsztackiej ze skupiska 3 z osady w Gośniewicach Nowych

(R. Mikłaszewska-Balcer 1966, s. 114, 119, 120, ryc. 14d.f).

Dużą grupę naczyń – 31 sztuk – stanowiły miski. Z 13 misek półkulistych w kształcie płytszego lub głębszego wycinka kuli, jedynie 6 uznano za charakterystyczne dla kultury łużyckiej (Ryc. 22:15-2/4h, 29:I/3e, 30:IV/7–8c.e.f.IV/9b). Miski były na ogół obustronnie gładzone (Ryc. 22:15-2/4j, 23:21d, 29:I/3e, 30:IV/7–8c, 31:VII/9–10c, 33f), a niekiedy pomimo gładzenia powierzchnia zewnętrzna lub wewnętrzna pozostawała nierówna (Ryc. 21:15-6a, 22:15-2/4h). Dwie były na zewnątrz chropowacone (Ryc. 30:IV/7–8e.f), trzecia górą wygładzona, a chropowacona niżej (Ryc. 22:15-2/4h). Jedna z misek miała pionowo uformowaną partię przykrawędną, wydzielającą się (trudno stwierdzić czy celowo) od dolnej części ścianki (Ryc. 29:III/5a). Brzegi były na ogół zaokrąglone, czasem pogrubione (Ryc. 23:I/1d, 30:IV/7–8e), rzadziej płasko ścięte (Ryc. 23:I/1b, 29:I/3e). Poniżej brzegu jednej z misek umieszczono małe dziurki (Ryc. 29:I/3e). Średnice wylewów wynosiły od ok. 11 do 18 cm. Z 3 misek stożkowatych o ściankach prostych jedynie okaz o powierzchni zewnętrznej obmazywanej i płasko ściętym brzegu uznano za charakterystyczny dla kultury łużyckiej (Ryc. 34i). Dwóch pozostałych, obustronnie wygładzonych, nie określono kulturowo (Ryc. 21:15-5b, 35a). W górnej części kilku misek widoczne były poziome ślady po modelowaniu krawędzi palcami (Ryc. 21:15-5b, 34i).

Bardzo popularne w kulturze łużyckiej miski półkuliste i stożkowe, zaliczane do odmian C i D wg T. Węgrzynowicz (1973, s. 37, 58, ryc. 13), występowały w grupie wschodniomazowiecko-podlaskiej od IV okresu epoki brązu po okres halsztacki (por. także J. Dąbrowski 1961, s. 37, 40). Analogiczne formy, z reguły całkowicie gładzone, typów I i II, odmiany d wg T. Węgrzynowicz (1984, s. 8, 10, ryc. 3) były równie pospolite w kulturze grobów kloszowych.

Sześć misek półkulistych miało wgłębienie pod krawędzią: niewielkie (Ryc. 14:14e.g, 21:15-6d, 33j) lub wyraźne (Ryc. 22:15-2/4f, 23:I/1e). Charakterystyczne dla kultury łużyckiej wydają się być dwa okazy z obiektu 14 i jeden z odcinka I/1. Na dwóch z nich widoczne są ślady pociągania gładzikiem. Omawiane miski należą do odmiany B wg T. Węgrzynowicz (1973, s. 37, 58, ryc. 13d), rozpowszechnionej w pełni w okresie halsztackim. Analogie do nich znajdujemy na cmentarzysku w Warszawie-Miedzeszynie (R. Mikłaszewska-Balcer 1964, ryc. 4c, 8b, 9b) i w osadzie w Gośniewicach Nowych (R. Mikłaszewska-Balcer 1966, s. 120, ryc. 14b). Zbliżone okazy występują także dość licznie na cmentarzyskach kloszowych, m.in. w Transborze (A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, np. tabl. X:14, XX:11).

Nieznaczne wgłębienie pod krawędzią miała również miska stożkowata z uszkiem wyprowadzonym z krawędzi (Ryc. 34h). Nie udało się jednoznacznie określić

jej przynależności kulturowej. Jedyna miska z uchem z grupy wschodniomazowiecko-podlaskiej kultury łużyckiej, z osady halszackiej (?) w Woli Korytnickiej, pow. węgrowski, stan. Zagajnik „Stok”, miała łukowate ścianki, a ucho umieszczone nieco poniżej brzegu (T. Węgrzynowicz 1969, s. 409, ryc. 11c; 1973, s. 37). Miski z uszkami wychodzącymi z krawędzi występowały w zespołach kloszowych, np. w Transborze i Warszawie-Henrykowie (A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, tabl. XV:11; B. Zawadzka 1964, np. tabl. XI:2, XII:2.11, XIII:10), ale również miały kształt wycinka kuli.

Miska o esowatym profilu (Ryc. 18:15-4a) została znaleziona w pozostałościach zabudowy kultury łużyckiej. W materiałach grupy wschodniomazowiecko-podlaskiej nie ma do niej analogii. Miski takie były natomiast rozpowszechnione w okresie halszackim w zachodniej części kultury łużyckiej, m.in. w zespołach grupy górnośląsko-małopolskiej, która od V okresu epoki brązu opanowywała zasiedlone wcześniej przez ludność grupy środkowopolskiej tereny dorzecza górnej Prosn i górnej Warty (Z. Kaszewski 1975, s. 138, 145, tabl. IX:19). Byłaby to zatem kolejna forma ceramiki „łużyckiej” wywodzona z obszaru południowo-zachodniej Polski, a niewystępująca w materiałach z terenu Polski środkowej.

Siedem misek charakterystycznych dla kultury łużyckiej miało partię przykrawężną zachyloną do wewnątrz. W trzech miskach zachylony był stosunkowo wysoki odcinek ścianki (Ryc. 18:15-1a, 15-4b, 32:IX/9-10a), w pozostałych jedynie brzeg. Dwie z nich były gładzone, niżej chropowaczone (Ryc. 21:15-6j, 33h), pozostałe obustronnie gładzone (Ryc. 30:IV/7-8g, h, IV/9b), przy czym miska z odcinka IV/9 miała pogrubioną, płaską krawędź. Analogie do tych form występują na cmentarzyskach z okresu halszackiego D w Płoskowie, pow. łosicki, stan. I (J. Dąbrowski 1961, s. 40, tabl. IV:4.11; T. Węgrzynowicz 1973, s. 116) i Woli Kisielskiej (T. Węgrzynowicz 1968, s. 326, 329, ryc. 1u). Forma ta rozprzestrzeniła się w kierunku wschodnim z terenów zasiedlonych przez ludność grupy wschodniowielkopolskiej kultury łużyckiej (por. I. Marchelak, L. Tyszler 2003, s. 77).

Takie cechy misek, jak pogrubienie krawędzi (Ryc. 23:I/1e) oraz wygładzanie górnej i chropowaczenie dolnej ich części (Ryc. 21:15-6j, 22:15-2/4h, 23:I/1e, 33h) występowały w niektórych garnkach, np. workowatych lub z wgłębieniem pod krawędzią. Misy o ściankach łukowatych, z wgłębieniem pod krawędzią lub z brzegiem zachylonym do wewnątrz, których wspólną cechą jest gładzenie powierzchni w partii podwylewowej, a chropowaczenie poniżej, znane z osady kultury łużyckiej w Kowalewicach, pow. zgierski, stan. 6-7, datowane są w ramach okresu halszackiego D (I. Marchelak, L. Tyszler 2003, s. 76, 77, ryc. 14 – typ D XIII.b, ryc. 15 – typy D XVII.c, D XIX.c).

Z 5 naczyń wazowatych dwa miały szyjki stożkowate i rząd otworków pod krawędzią (Ryc. 8:9c, 33o). Z obiektu 15-6 pochodzą fragmenty dużego naczynia ze stożkową szyjką przechodzącą łagodnie w zaokrąglony brzusiec. Czwarte naczynie z wyodrębnionym dnem ozdobiono na wydętości parami guzków (Ryc. 18:15-1c.d). Ostatni okaz miał dwa uszka umieszczone na przejściu szyjki w brzusiec, na wysokości dookolnej linii rytej (Ryc. 34f.g). Wszystkie naczynia wazowate z Transboru charakteryzował miękki profil. Można je zaliczyć do rozpowszechnionych w okresie halszackim naczyń wazowatych odmiany C wg T. Węgrzynowicz (1973, s. 32-33, 54, 62, ryc. 9). O ile takie łagodnie profilowane formy mogą zdarzyć się na stanowiskach z IV i V okresu epoki brązu, to okazy z otworkami pod krawędzią oraz zdobione guzkami na brzuścu mają chronologię ograniczoną wyłącznie do okresu halszackiego.

Bardzo zbliżony pod względem cech technologicznych do naczynia wazowatego z pieca (Ryc. 8:9c) jest ułamek pochodzący z obiektu 14 z szyjką przechodzącą łagodnie w brzusiec. Z naczyń wazowatych mogą pochodzić także szyjki stożkowate (Ryc. 21:15-6b, 22:15-2/4c.r), a wyjątkowo szyjka cylindryczna (Ryc. 14:14d), fragmenty łagodnie załamanego brzuśca naczynia dołem chropowaczonego z odcinka I/3 oraz naczynia zdobionego płytko rytymi liniami, zapewne pierwotnie zaopatrzonego w dwa uszka (Ryc. 33b).

Pięć naczyń o powierzchniach wygładzonych miało szyjkę podkreśloną uskokiem (Ryc. 18:15-1b, 22:15-2/4s, 33n i fragmenty z obiektu 21). Za charakterystyczny dla kultury łużyckiej uznano jedynie fragment z guzkiem, zdobiony wąskimi skośnymi liniami i „jodełką” (Ryc. 31:V/1-2a). Zbliżony ornament, ale z dołkami zamiast guzków, wykonano na naczyniu o podobnej formie z cmentarzyska w Warszawie-Miedzeszynie, datowanego na okres halszacki D (R. Mikłaszewska-Balcer 1964, ryc. 8; T. Węgrzynowicz 1973, s. 77).

Jedynie w Transborze chropowaczone dołem naczynie o kształcie zbliżonym do dwustożkowego i łagodnym załomie brzuśca (Ryc. 34c) ma analogie w materiałach kultury łużyckiej z cmentarzyska „Bryłowszczyzna” w Warszawie-Grochowie (M. Gądzikiewicz-Woźniak 1961, s. 95-96, 99, tabl. I:4, V:13). Tutaj występują także wyodrębnione, wklęsłe oraz uformowane w stopkę dna (M. Gądzikiewicz-Woźniak 1961, tabl. II:3, III:3.8, XIX:14, XXIII:13), podobne do den dwóch naczyń pochodzących z Transboru (Ryc. 21:15-5a, 32:VIII/7-8a).

Wysegregowano zaledwie ułamki trzech kubków. Charakterystyczny dla kultury łużyckiej okaz w kształcie wycinka kuli miał masywne, wałeczkowate ucho (Ryc. 14:14f), a cechami technologicznymi, o czym wspomniano wcześniej, przystawał do innych naczyń z obiektu 14 i pobliskiego obiektu 15. Fragment naczynia z szyjką lekko wyodrębnioną od brzuśca (Ryc. 33l) przypomina

kształtem kubki odmiany B wg T. Węgrzynowicz (1973, s. 39, 59, ryc. 14) datowane od IV okresu epoki brązu po początki wczesnej epoki żelaza. Starannie wygładzonego, czarnego kubka z uchem wyprowadzonym z krawędzi, z obiektu 15-2/4, nie sposób jednoznacznie określić kulturowo.

Oba naczynia sitowate z Transboru miały rzadko (Ryc. 8:9b) lub jeden obok drugiego (Ryc. 22:15-2/4e), nieregularnie rozmieszczone w ściankach otworki. Przekłuwano je do wewnątrz, nie zawsze do końca i nie usuwano nadmiaru wypchniętej gliny. Na Mazowszu wschodnim i Podlasiu naczynia sitowate, często formy o zaokrąglonych ściankach, występowały przez cały czas rozwoju kultury łużyckiej (por. J. Dąbrowski 1961, s. 41, tabl. II.7, III.15; T. Węgrzynowicz 1969, ryc. 7a.f; 1973, s. 40, 60, tabl. I.4.15).

Spośród ułamków 20 placek-talerzy blisko połowa pochodzi z obiektu 15 – pozostałości zabudowy kultury łużyckiej. Średnice placek wynosiły od 17 do 25 cm, a ich grubość wahała się od 0,7 do 1,5 cm (najczęściej 1–1,2 cm). W siedmiu placekach wykonano nieregularnie rozmieszczone otworki, przekłuwane od spodu (Ryc. 32b, 34e oraz fragmenty z obiektu 9, odcinka IV/7–8 i bez metryki) lub rzadziej od góry (Ryc. 29:I/3b, 31:V/7b). Nadmiar wypchniętej gliny pozostawiono jedynie na ułamku talerza z odcinka IV/7–8. Na dwóch placekach otworkom towarzyszyły dołki palcowe (Ryc. 29:I/3b i z odcinka IV/7–8), a na jednym widnieją tylko zagłębienia wykonane paznokciem (Ryc. 30:IV/7–8i). Strona spódna placek była z reguły gładzona, często starannie, a niekiedy wygładzano także i stronę wierzchnią (Ryc. 14:14b, 18:15-3a.c, 22:15-2/4g, 30:IV/7–8i). Dwa talerze były gładzone wzdłuż brzegu, a dalej schropowane lub szorstkie (Ryc. 32b, 34k). Placeki miały brzegi zaokrąglone (Ryc. 18:15-3a, 29:I/3b, 31:V/7b) i niekiedy lekko podniesione (Ryc. 23:I/1f), skośnie zagładzone do góry (Ryc. 18:15-3b, 22:15-2/4g, 32b), rzadziej prosto ścięte (Ryc. 30:IV/7–8i, 31:V/1–2b) lub pogrubione (Ryc. 18:15-3c, 34k). Wyjątkowy jest talerz z wykonanymi zaostrzonym narzędziem pięcioma dołkami umieszczonymi centralnie na stronie spodniej, wygniatym brzegiem i odcisniętą na stronie wierzchniej plecionką (Ryc. 19). Negatywy plecionki są zbyt niewyraźne, aby można było dokładnie określić rodzaj splotu. Plecionka odcisnęła się słabo, a ponieważ została też poruszona w czasie przykładania do powierzchni placeka, to większość zarysów uległa zatarciu. Nieliczne wyraźniejsze odciski zdają się przemawiać za tym, że plecionkę wykonano z przeplatanych krzyżowo pod kątem prostym dwu taśm o równej szerokości włókna (por. K. Moskwa 1976, s. 317, ryc. 77k).

Placeki-talerze z Transboru nie odbiegają od znajdowanych masowo na osadach kultury łużyckiej z epoki brązu i okresu halsztackiego z Mazowsza i Podlasia (por. H. Wiklak 1972, s. 24, 57–58; T. Węgrzynowicz 1973,

s. 39–40, 60; J. Dąbrowski 1997, s. 39). Szczególny jest jedynie egzemplarz z ozdobionym brzegiem i odcisniętą plecionką (Ryc. 19). Placeki z wygniatym lub karbowanym brzegiem wystąpiły na kilku stanowiskach kultury łużyckiej z epoki brązu z terenu Wysoczyzny Elbląskiej i Ziemi Chełmińskiej (J. Dąbrowski 1997, s. 39). Natomiast talerze pokryte odciskami plecionek znajdowano na osadach grupy tarnobrzezkiej datowanych od V okresu epoki brązu po wczesny okres lateński (K. Moskwa 1976, s. 82–83, 312, 317, ryc. 74l, 77k–m). Nie wydaje się, aby symetrycznie rozmieszczone dołki na środku strony spodniej placeka z Transboru spełniały funkcję praktyczną. Podobne dołki, ale w czterech koncentrycznych rzędach, wykonano na stronie spodniej halsztackiego talerza z Branicy Suchowolskiej, pow. radzyński (J. Dąbrowski 1961, s. 24, tabl. I.1).

Ornamentyka naczyń z Transboru, zarówno rodzajami motywów jak i częstotliwością ich występowania, odpowiada zdobieniom ceramiki ze stanowisk grupy wschodniomazowiecko-podlaskiej datowanych na okres halsztacki (por. T. Węgrzynowicz 1973, s. 62). Najczęściej powtarzającym się motywem były otworki pod krawędzią, które wykonywano w naczyniach workowatych i jajowatych, rzadziej w esowatych i wazowatych, a wyjątkowo w misce. Dziurki przekłuwano do wewnątrz, a nadmiar gliny, za wyjątkiem dwóch okazów workowatych (Ryc. 29:I/3f, 30:IV/7–8d), zwykle dokładnie usuwano. Używano do tego zaostrzonego narzędzia, najprawdopodobniej patyczka (Ryc. 14:14j, 33a). Nie zawsze otworki przekłuwano do końca (Ryc. 33a). Średnica dziurek była różna, najmniejsze wykonano w szyjce naczynia wazowatego (Ryc. 33o). Krawędzie form jajowatych i workowatych były sporadycznie wygniatane. Pojedyncze garnki wymienionych typów ozdobiło dołkami palcowymi. Dołki sięgały niekiedy do dolnych części kilku naczyń zaliczonych do kultury łużyckiej (Ryc. 22:15-2/4o i fragmenty z obiektów 9 i 15-4). Z pozostałych mniej charakterystycznych fragmentów zdobionych dołkami palcowymi tylko na ułamku ilustrowanym (Ryc. 23:I/1a) czytelny jest układ ornamentu – rząd zagłębień na granicy części gładzonej i chropowatej. Otworki i dołki palcowe lub paznokciowe umieszczano także dość często na placekach-talerzach. Na brzuścu jednego z naczyń wazowatych zachowała się para nalepionych guzków. Innym plastycznym elementem zdobniczym była odlepiona od naczynia listewka znaleziona luzem na odcinku VIII/4–6. Najrzadziej wykonywano wzory ryte: płytkie linie u nasady szyjki (Ryc. 22:15-2/4m, 34g) lub poziome i skośnie na brzuścu (Ryc. 33b). Jedyń rozbudowany ornament ryty, w połączeniu z guzkami, został umieszczony na naczyniu z szyjką wydzieloną od brzuśca uskokiem (Ryc. 31:V/1–2a).

Domieszka w ceramice kultury łużyckiej była uzyskiwana ze skał magmowych, a przede wszystkim z granitu. Obfity różowy tłuczeń, średnio- i gruboziarnisty

zauważono jedynie w dolnej części naczynia z obiektu mieszkalnego kultury łużyckiej (Ryc. 18:15-2a). Z innego miejsca w tymże obiekcie (15-1) pochodzą fragmenty naczynia chropowatego z domieszką zawierającą liczne okruchy miki. W pięciu różnych naczyniach z domieszką średnio-lub gruboziarnistą zauważono spękaną wokół ziaren powierzchnię wewnętrzną (Ryc. 8:9c, 29:I/2b, 31:V/6-7a, fragmenty z obiektu 15-1 i odcinka IV/7-8), a w jednym także i zewnętrzną (Ryc. 14:14c).

Domieszkę gruboziarnistą, niejednokrotnie obfitą, stosowano do wyrobu chropowatych naczyń codziennego użytku: esowatych (Ryc. 14:14a, 21:15-6h, 22:15-2/4d), jajowatych (Ryc. 29:I/2c, 33a), z jajowatym brzuścem (Ryc. 21:15-5a), workowatych (Ryc. 30:IV/7-8b), płasków-talerzy (Ryc. 18:15-3c, 19, 22:15-2/4g, 23:I/1f i fragmenty z obiektu 15-5) i kubka (Ryc. 14:14f). Gruby tłuczeń znajdował się też niekiedy w miskach (Ryc. 23:21d), ale był częściej przemieszany ze średnioziarnistym (Ryc. 14:14g, 21:15-6j, 23:I/1e). Szczególną jest miska z domieszką średniej grubości, zawierającą spore kamyczki (Ryc. 18:15-1a). Gruby tłuczeń stwierdzano również zwłaszcza w dolnych częściach różnych chropowatych naczyń (Ryc. 14:14c, 18:15-2a, 15-3d, 31:V/5-6b oraz fragmenty z obiektów 14, 15-5 i 21, z odcinków III/5, IV/9 i bez lokalizacji). Gruba lub bardzo gruba domieszka była też dodawana do gliny używanej do chropowacenia, co omawiano analizując poszczególne typy naczyń. Powierzchnie chropowate były z reguły przecierane miotłką roślinną, która pozostawiła smugi po łądkach lub źdźbłach. Niekiedy w ściankach dolnej części naczyń widoczne są negatywy po wypalonych ziarnach (?) lub łądkach (Ryc. 18:15-3d, 21:15-6c, i fragmenty z obiektu 14). Wyjątkowo ślady miotłki znalazły się na wewnętrznej ścianie naczynia (Ryc. 29:I/3c). Stosunkowo rzadko wykonywano naczynia o powierzchni obmazywanej palcami (Ryc. 14:14k, 34i,j, fragmenty z odcinka IV/7-8). Na fragmentach z obiektu 15-2/4 i odcinka IV/9 widoczne były zarówno ślady przecierania miotłką, jak i pociągania palcami.

Dna większości naczyń miały spody szorstkie (Ryc. 18:15-1d, 21:15-5a, 22:15-2/4o, 33k, oraz fragmenty z obiektów 9 i 14, z odcinków IV/7-8, IV/9 i bez lokalizacji) lub nierówne (Ryc. 8:8c, 18:15-2a, i fragment z obiektu 15-1). W większości z nich widoczne były negatywy po odcisniętych szczątkach roślinnych, a niekiedy ziarenkach piasku (Ryc. 21:15-5a, i fragment z obiektu 9). Nie korzystano zatem z podkładek, umieszczając uformowane dno na nieprzygotowywanym specjalnie podłożu. Spody zaledwie dwóch naczyń były gładzone (Ryc. 33a, fragment z odcinka IV/9).

Poza szczegółową analizą pozostało ponad 650 nie-diagnostycznych, nieokreślonych kulturowo fragmentów ceramiki (wśród nich 7 drobnych ułamków wylewów, 4 części przydenne i 18 den): blisko 400 chropowa-

conych, nieco ponad 100 w różnym stopniu gładzonych, ok. 20 o powierzchni wyrównanej, prawie 90 o jednej lub obu powierzchniach zniszczonych i kilkanaście przepalonych. Tylko jeden obustronnie wygładzony, czarny ułamek naczynia z obiektu 21 był cienkościen-ny. Grubościennych, chropowatych ułamków z 35 różnych naczyń było 50, a gładzonych jedynie 3.

Nieliczny materiał ceramiczny kultur przeworskiej i wielbarskiej (1 naczynie i 21 fragmentów z 14 różnych naczyń) jest zróżnicowany chronologicznie. Z kulturą przeworską łączyć można fragmenty czterech naczyń. Trzy z nich (Ryc. 23:20a, 30:IV/10c, 31:V/7-8a) pochodzą z młodszego okresu przedrzymskiego. Grube i facetowane krawędzie oraz zdobione ucha są charakterystyczne właśnie dla tych czasów (por. K. Godłowski 1981, s. 60, 62, tabl. I; A. Kokowski 2004, ryc. 2-4). W granicach okresu wczesnorzymskiego może być datowany fragment zdobiony pionowymi (?) żłobkami, znaleziony na odcinku I/3 w grobie 12 (por. K. Godłowski 1981, s. 62, tabl. II:6, III:13; A. Kokowski 2004, ryc. 17). Pozostały materiał ceramiczny uznano za wielbarski. Dominują w nim fragmenty garnków (Ryc. 23:21f, 29:II/1a, fragment z grobu 12 z odcinka I/3) grupy I wg R. Wołągiewicza (1993, s. 12). Jedyne naczynie całe to misa grupy XaA (Ryc. 32:X/7-8a; por. R. Wołągiewicz 1993, s. 16, tabl. 27:5.6). Datowanie takich garnków i mis określa się od fazy B₂/C₁ po fazę D okresu wpływów rzymskich, a podobnie szerokie ramy chronologicznie występowania ma powszechny w kulturze wielbarskiej ornament zygzaka wykonany na fragmencie naczynia z obiektu 21 (R. Wołągiewicz 1993, s. 22, 26). Do ustaleń chronologicznych nic nie wnosi ani dolna część naczynia (Ryc. 31:V/5-6c) ani przepalony fragment z łużyckiego obiektu 14. Cztery fragmenty (Ryc. 21:15-6g, fragmenty z obiektu 21 oraz z odcinków IV/7-8 i IV/10) wydatowano ogólnie na okres wpływów rzymskich. Przepalony, przyden-ny fragment dużego naczynia z wypełniskami ścian obiektu 21 mógł być używany do wyrównywania powierzchni lepionych naczyń. Jeden z jego przełomów, w miejscu gdzie łączył się on z sąsiednią taśmą, jest równy i płaski. Takie „narzędzia” znane są z wyposażenia niektórych grobów kobiecych kultury przeworskiej.

Ceramiki kultur przeworskiej i wielbarskiej nie sposób jednoznacznie powiązać z żadnym z obiektów późniejszych chronologicznie od cmentarzyska, co przemawia dodatkowo za uznaniem obiektów mieszkalnych 20, 21, 29 i 30 za nowożytnie. Fragmenty z młodszego okresu przedrzymskiego znaleziono luźno na odcinku IV/10 oraz w czasie plantowania, z *poziomu chaty I*, czyli obiektu 21. Z sąsiedniego obiektu 20 pochodzi co prawda fragment kubka z charakterystycznie pogrubionym brzegiem, ale razem z nim występuje ułamek kafla garnkowego. Jedyne naczynie, które z dużą ostrożnością jest datowane na okres wczesnorzymski, znale-

ziano w wielokrotnie wspomnianym grobie 12, w którym była też ceramika łużycka i wielbarska. W wypełnisku ściany obiektu 21 natrafiono na polepę i omawiany wcześniej przepalony fragment przydenny naczynia, niemożliwy do dokładniejszego wydatowania. Z tego samego budynku – z *głębszych warstw rowów chaty I i wnętrza* – pochodzą 2 fragmenty naczyń kultury wielbarskiej i ceramika starsza chronologicznie. Inny ułamek ceramiki wielbarskiej znaleziono luźno na tymże odcinku V/5–6, a pozostałe na odcinkach I/3 (w grobie 12), II/2 (koło grobu 3 i wtórnie w obiekcie 14) oraz X/7–8 (obok *paleniska 16* wg A. Kietlińskiej i R. Mikłaszewskiej 1963, s. 286).

Ze schyłku okresu wpływów rzymskich lub początków okresu wędrówek ludów pochodzi znaleziony bez kontekstu fragment dna naczynia obtaczanego (Ryc. 31:VII/9–10b).

Nieliczne, pominięte w materiale luźnym ułamki nowożytnych naczyń toczonych zbierane były na całym badanym obszarze. Znaleziono je także w obrębie zabudowy kultury łużyckiej (obiekty 15-4 i 15-6) i w obiekcie 21 wraz z ceramiką starszą chronologicznie. Fragment miniaturowego naczynka z polewą trafił do obiektu 18, paleniska o nieokreślonej chronologii, z przyprawkowym materiałem ceramicznym.

Inne wyroby z gliny

Dwustożkowaty przęślik gliniany o spłaszczonym załomie znaleziono w północno-zachodniej części stanowiska (Ryc. 32:VIII/8a). Najbliższy mu pod względem cech formalnych okaz odkryto na osadzie z IV okresu epoki brązu w Ołtarzach-Gołaczach (T. Węgrzynowicz 1972, ryc. 6), a podobny, ale większy i bardziej płaski na osadzie w Warszawie-Targówku, datowanej na koniec IV i V okres epoki brązu (T. Węgrzynowicz 1962, tabl. XXI:3).

Z *dolnych warstw chaty* (obektu 20) pochodzi drobny fragment nowożytnego kawałka garnkowego.

Z dziennika badań i dokumentacji rysunkowej wynika, że w wielu obiektach znajdowano sporo polepy. Wymienić tu można chociażby piece (obiekty 9 i 15-5), pozostałości zabudowy (obiekty 15, 20 i 21), jamy (obiekty 11, 12) i dół posłupowy (obiekt 17). Tymczasem dysponujemy zaledwie ok. 540 grudkami, z których nieco powyżej 310 sztuk pochodzi z obiektów, a z tych blisko 210 z obiektu 15 (z tzw. skupisk ceramiki lub polepy, oznaczonych numerami 15-1, 15-3, 15-5, 15-6, 15-2/4). Z odcinków IV, V i VII zachowało się prawie 180 grudek, większość których znaleziono na odcinku IV, sąsiadującym od zachodu z obiektem 15. W materiałach bez lokalizacji było prawie 50 grudek.

Polepa, w większości konstrukcyjna (grudki o przynajmniej jednej ścianie płaskiej lub wklęsłej, niekiedy z negatywami kilku ustawionych obok siebie palików),

miała zwykle barwę ceglastą, rzadziej szarą lub czarną. Tylko nieliczne grudki były przepalone, na ogół lekko. W niektórych bryłkach zachowały się negatywy po odciśniętej słomie lub trzinie (obiekt 15-1), częściej po palikach o średnicach od 0,4 (obiekt 15-3) do 6–7 cm (obiekt 15-1), w innych dołki po wbitych palikach oddalone od siebie o 1,5 cm (obiekt 15-1) lub 2,5 cm (zebrane z powierzchni). Polepa z obiektu 15, jak wynika z zachowanych na niej śladów, pochodzi głównie z oblepiania ścian domostwa. Szczególne jej nagromadzenie w warstwie o grubości 15 cm odnotowano w obiekcie 15-1.

Z dwóch nowożytnych obiektów mieszkalnych 20 i 21 mamy zaledwie 30 niewielkich grudek polepy, podczas gdy w wypełniskach ich ścian odnotowano jej wiele. Albo zatem polepy nie zbierano podczas badań albo uległa ona zniszczeniu lub zagubieniu później.

Wyroby z innych surowców

Znaleziony w niewiadomych okolicznościach stopiony paciorek z granatowego szkła, sądząc z zachowanych wymiarów bryłki szkliwa, był dość duży. Ślady żółtej emalii skupione są na jednej jego stronie, a zatem mogą być pozostałością oczka. Różnokolorowe paciorki z jednobarwnymi oczkami, grupy XXI wg M. Tempelmann-Maczyńskiej, występują od fazy B₂ po fazę D okresu wpływów rzymskich, najliczniej w fazach B₂–C_{1b}. Granatowe paciorki z żółtymi oczkami typu 202, do którego mógł należeć egzemplarz z Transboru, znane są z dwóch stanowisk. Okaz z grobu 2 w Gleschendorf, Ldkr. Ostholstein, jest datowany na fazę C_{1b} okresu wpływów rzymskich. Drugi podobny paciorek pochodzi z cmentarzyska kultury wielbarskiej w Nurze Kolonii, grób 3 (M. Tempelmann-Maczyńska 1985, s. 48, 179, 213, 300, tabl. 4:202, 44, tab. 8).

Wszystkie wyroby z brązu i żelaza są znaleziskami bez kontekstu archeologicznego. Brązowe sprężynki zapinek zostały poddane badaniom rentgenograficznym w Pracowni Konserwatorskiej PMA. Powtarzane kilkakrotnie zdjęcia, przy różnych parametrach, nie doprowadziły niestety ani do poznania szczegółów naprawy kompletnej sprężynki (Ryc. 35a) ani potwierdzenia obecności żelaznej ośki w drugiej, uszkodzonej sprężynce (Ryc. 35b). Naprawiana sprężynka ze względu na swoją długość może być umieszczana w okresie późnorzymskim. Co do datowania drugiej nie sposób dokonać jakichkolwiek uściśleń.

Żelazna ryfka (Ryc. 35d) jest okuciem pochwy zapewne miecza jednosiecznego. Miecze takie pojawiły się na obszarze kultury przeworskiej w środkowej fazie młodszego okresu przedrzymskiego, liczniejsze były w fazie B₁ okresu wczesnorzymskiego, później występowały rzadziej, aż w ciągu fazy C_{1b} zaprzestano ich użytkowania (K. Godłowski 1981, s. 81, 83, 87).

O drobnych fragmentach przedmiotów żelaznych: szydle (?) (Ryc. 35c) i wygiętej blaszce nie da się powiedzieć nic dokładnego.

Wiadomo o czterech wyrobach krzemiennych z Transboru. W piecu kultury łużyckiej znajdował się przerobiony na łuszczeń neolityczny odłupek z krzemienia czekoladowego (Ryc. 8:9e). Z odcinka VIII/7–8 pochodzi odłupek z krzemienia narzutowego, który najogólniej można datować na neolit lub epokę brązu. Nie odnaleziono ani *neolitycznego wióra krzemienno-* z grobu 94 (R.M.), ani sierpa z odcinka III.

W obrębie zabudowy kultury łużyckiej (obiekt 15-4) znaleziono niewielką, uszkodzoną konkrecję krzemienia narzutowego, mogącą mieć zastosowanie przy wyrobie ceramiki (por. M. Mogielnicka-Urban 1984, s. 23).

Na skraju jamy gospodarczej (?) kultury łużyckiej (obiekt 14) leżały kamienne żarno, a pod nim pęknięty rozcieracz (obu tych przedmiotów nie odnaleziono). Dwa uszkodzone rozcieracze (z odcinka IV/9 i bez lokalizacji) miały dwie powierzchnie pracujące – prostą i skośną. Owalne rozcieracze z obszaru grupy wschodniomazowiecko-podlaskiej kultury łużyckiej były starte tylko z jednej strony (T. Węgrzynowicz 1973, s. 21). Jednak niektóre egzemplarze z terenu Polski północno-wschodniej miały nawet pięć użytkowanych powierzchni (J. Dąbrowski 1997, s. 77). Nie można wykluczyć, że rozcieracze pochodzą z późniejszych faz zasiedlenia stanowiska, ale w okresie wpływów rzymskich żarna nieckowate występowały nielicznie, ustępując miejsca upowszechniającym się od końca młodszego okresu przedrzymskiego żarnom obrotowym (J. Wielowiejski 1981a, s. 333).

W czasie badań zbierano również kamienie bez śladów obróbki lub pracy: płaskokuliste *gładziki kamienne* (R.M.) z odcinków II/2 i V/7 oraz spory otoczak z *warstwy II* (R.M.) obiektu 7. Kamienie takie w każdej epoce mogły być używane do wykańczania naczyń glinianych, obróbki skór zwierzęcych czy krzesania ognia (M. Mogielnicka-Urban 1984, s. 23; J. Wielowiejski 1981b, s. 371).

Dość okazała bryła żuźla żelazistego została znaleziona luźno na odcinku III/5–6. Nie jest możliwe jednoznaczne powiązanie jej z którymś z osiedli późniejszych od cmentarzyska kultury grobów kloszowych.

Z pozostałości zabudowy kultury łużyckiej – obiektów 15-4 i 15-7 – pochodzi ponad 100 fragmentów niespalonych kości, w większości bydłych. Nie sposób ocenić czy mogą być łączone z tym osadnictwem. Fakt znalezienia w obiekcie 15 ceramiki toczonej nakazuje ostrożność w formułowaniu podobnych wniosków. Sześć również niespalonych zębów bydłych znaleziono luźno na odcinkach VII/7–8 i VIII/7–8.

Brak jest bliższych danych o kościach mających pochodzić z dwóch palenisk (obiekty 2 i 27).

Żadnego z obiektów nie udało się powiązać z osadnictwem kultury trzcinieckiej, przypadającym na fazę klasyczną jej rozwoju, czyli II okres epoki brązu (por. H. Taras 1995, s. 85 nn.). Z rozprzestrzenienia nielicznych ułamków ceramiki wynika, że osadnictwo to mogło koncentrować się w północno-zachodniej części stanowiska, poza terenem przebadanym. Nie wydaje się bowiem przypadkowe znalezienie większości ceramiki tej kultury na północnym skraju odcinka VIII, w ciemnoszarej ziemi zalegającej poniżej warstwy szarego/siwego piasku, w którym umieszczono większość pochówków kultury grobów kloszowych.

Pozostałości osadnictwa kultury łużyckiej nie zostały zarejestrowane jedynie w południowo-wschodniej części przebadanego obszaru. Dwa prawdopodobne obiekty tej kultury: palenisko (obiekt 27) i jama uznana ostatecznie za jamowy grób 113, sięgają do północnych części odcinków X i XII. Nie wiadomo, czy „pustka” rozciągająca się dalej na południe jest odbiciem faktycznej sytuacji czy wynika z niedostatecznego przebadania tej części stanowiska. Poważne wątpliwości budzi brak obiektów na przebadanej części odcinka XI, podczas gdy na przylegającym doń od zachodu odcinku IX odnotowano liczne nawarstwienia osadnicze i znaleziska ceramiki kultury łużyckiej. Zastanawia także, że na południowej granicy odcinka XI urywają się zarysy obiektów 29 i 30.

Nagromadzenie obiektów kultury łużyckiej, na które składały się pozostałości zabudowy z piecem naziemnym, położona w ich pobliżu jama gospodarcza (?), a dalej ku zachodowi kwadratowy piec zagłębiony w ziemi, palenisko, dół posłupowy oraz jamy o nieokreślonej funkcji, odkryto w części zachodniej stanowiska, na odcinkach II i IV (obiekty 8–10, 12–15). Chata z towarzyszącym jej piecem kopulastym oraz kwadratowy piec zagłębiony w ziemi są znaleziskami jak dotąd unikatowymi we wschodniej części ziem polskich. Zwraca uwagę także występowanie w Transborze czworokątnych palenisk (obiekty 22 i 27), stosunkowo rzadkich w kulturze łużyckiej. Analiza ceramiki doprowadziła do nie mniej ciekawych wniosków. Analogie do dwuuchego garnka esowatego i misy o esowatym profilu znaleziono w południowo-zachodniej części ziem polskich. Wymienione „osobliwości” wynikają prawdopodobnie z bardzo złego stanu przebadania osad, czyli braku materiałów porównawczych.

Podstawą datowania osiedla kultury łużyckiej była ceramika, charakterystyczna dla schyłku epoki brązu i okresu halsztackiego. Zaledwie pojedyncze wyroby – fragment garnka z silnie ścienionym brzegiem, stosunkowo mocno profilowane naczynia esowate z dołkami pod krawędzią lub dwoma uchami oraz przęślik – na-

wiążują bardziej do materiałów z końca epoki brązu niż okresu halsztackiego. Dla okresu halsztackiego są charakterystyczne naczynia wazowate z otworkami pod krawędzią lub zdobione na brzusku guzkami, naczynie esowate z poziomo zagładzaną górną częścią, garnki i miski z wgłębieniem pod krawędzią oraz miska o esowatym profilu. Zaledwie kilka form jest datowanych na Ha D: zdobione naczynie z szyjką wydzieloną uskokiem i miski z partią przykrawędną zachyloną do wewnątrz. Typowy dla ceramiki halsztackiej jest również bardzo skromny zestaw ornamentów.

Chata kultury łużyckiej z piecem naziemnym funkcjonowała w okresie halsztackim. W jej obrębie bowiem, dwukrotnie (w obiektach 15-1 i 15-4) stwierdzono współwystępowanie charakterystycznych dla Ha D mis z partią przykrawędną zachyloną do wewnątrz z datowanymi w ramach całego okresu halsztackiego formami: naczyniem wazowatym z guzkami lub misą o esowatym profilu. Fragmenty naczyń halsztackich – esowatego i z wgłębieniem pod krawędzią – pochodzą także z obiektów 15-5 (piec) i 15-2. Na podstawie fragmentu naczynia wazowatego z otworkami na okres halsztacki można by także datować zagłębiony w ziemi piec (obiekt 9). Nie wiadomo jednak, czy ułamek ten znaleziono w warstwie spalenizny na dnie obiektu czy w jego zasypisku. Podobne wątpliwości dotyczą obiektu 8, w którego spągu leżała dolna część dużego naczynia, a fragment halsztackiego naczynia baniastego z wgłębieniem pod krawędzią znaleziono w nieznanym miejscu paleniska. Problematiczne pozostaje datowanie obiektu 14, powiązanego z pobliskim domostwem zadaszeniem opartym na rzędach kołków. W obiekcie tym znaleziono zarówno fragmenty garnków esowatych o cechach schyłkowobrzązowych, jak też ułamki naczyń halsztackich, a nawet skorupę z okresu wpływów rzymskich. O ile niejednokrotnie dochodziło na stanowisku do przemieszczeń materiału ceramicznego, to żarno i rozcieracz z obiektu 14 pozostały najprawdopodobniej *in situ*.

Nie można wykluczyć, że osada kultury łużyckiej została założona w końcu epoki brązu. Funkcjonowała niewątpliwie w starszej części okresu halsztackiego i jeszcze w okresie halsztackim D, ale na pewno nie dotrwała do jego końca. Kilka pochówków kultury grobów kloszowych z Transboru pochodzi bowiem z datowanej

na Ha D najstarszej fazy mazowiecko-podlaskich cmentarzysk tej kultury (M. Andrzejowska 1995, s. 132 nn.). Nekropola zaczęła być użytkowana po opuszczeniu osady, a pozostałości chaty z piecem musiały być wówczas jeszcze dobrze widoczne na powierzchni wydmy, gdyż nie zostały naruszone przez żaden z grobów. Inaczej rzecz się miała z drugim domniemanym domostwem kultury łużyckiej (obiekt 3), w który wkopano grób 66. Osadę najprawdopodobniej opuszczono, gdy w okolicy pojawiły się grupy obcej ludności.

Czytelne od schyłku epoki brązu powiązania z terenami Polski południowo-zachodniej trwały w okresie halsztackim, również w czasach kultury grobów kloszowych, o czym wspominało wcześniej. A zatem tereny na wschód od środkowej Wisły nie pozostawały w izolacji. Nie sposób rozstrzygnąć czy oddziaływania te polegały na tzw. przepływie idei czy migracjach grup ludności.

Pozostałości osadnictwa późniejszego od cmentarzyska kloszowego – zarysy zniszczonych przez ogień budynków i paleniska – występują na całym przebadanym obszarze. Z warstw i tych obiektów pochodzi zdumiewająco skromny materiał zabytkowy kultur przeworskiej i wielbarskiej oraz nowożytny. Funkcjonowanie kolejnych osiedli spowodowało znaczną degradację archeologiczną stanowiska. Największych zniszczeń dokonała osada nowożytna, nie pozostawiając prawie żadnych śladów po osiedlach z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich. Uszkodzeniu lub zniszczeniu uległy pochówki kultury grobów kloszowych. Zaburzenia stratygrafii i przemieszczenia materiału zabytkowego dotknęły też osiedle kultury łużyckiej.

Nie jest niestety możliwe odpowiedzieć na wszystkie pytania dotyczące kolejnych faz zasiedlenia stanowiska w Transborze. Zaprezentowany tu niekompletny, ale bardzo interesujący materiał zabytkowy, dowodzi konieczności badania osad, pozostających ciągle *terra incognita*.

Mgr Grażyna Orlińska

Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie
ul. Długa 52

00-241 Warszawa

braz@pma.pl

BIBLIOGRAFIA

Andrzejowska, M.

1988 Cmentarzysko kultury grobów kloszowych w Sulbinach, woj. siedleckie, WA XLIX/1 (1984/1988), s. 109–138.

1995 Ponowne spojrzenie na kwestię periodyzacji cmentarzysk kloszowych z Mazowsza i Podlasia, [w:] T. Węgrzynowicz,

M. Andrzejowska, J. Andrzejowski, E. Radziszewska (red.), *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. Razem czy osobno? Materiały z konferencji w dniach 24–26 listopada 1993*, Warszawa, s. 127–140.

2001 *Badania ratownicze na stanowiskach z wczesnej epoki że-*

- laza na Mazowszu, [w:] *Dziedzictwo kulturowe Mazowsza. Archeologia – architektura – etnologia* (red. W. Brzeziński, M. Soltysiak, A. Stawarz), Warszawa, s. 197–205.
- 2003 *Groby kloszowe z cmentarzyska w Stodzewie, gm. Parysów, stan. 3*, WA LVI (2002–2003), s. 131–143.
- 2005 *Nekropola w Dziecinowie, pow. otwocki na tle problematyki cmentarzysk pomorsko-kloszowych na Mazowszu*, [w:] M. Fudziński, H. Paner (red.), *Aktualne problemy kultury pomorskiej*, Gdańsk, s. 125–143.
- Bender, W.
- 1981 *Osadnictwo*, Prahistoria ziem polskich V, s. 286–314.
- Czopek, S.
- 1992 *Południowo-wschodnia strefa kultury pomorskiej*, Rzeszów.
- 1995 *Osady kultury pomorskiej – uwagi o stanie badań*, [w:] T. Węgrzynowicz, M. Andrzejowska, J. Andrzejowski, E. Radziszewska (red.), *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. Razem czy osobno? Materiały z konferencji w dniach 24–26 listopada 1993*, Warszawa, s. 273–280.
- Dąbrowska, T.
- 1977 *Próba ustalenia chronologii względnej cmentarzysk kloszowych z obszaru Mazowsza*, WA XLII/2, s. 117–136.
- Dąbrowski, J.
- 1961 *Materiały kultury łużyckiej z Podlasia*, MS VII, s. 23–46.
- 1997 *Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce*, Białystok.
- Dyskusja
- 1995 *Dyskusja 26.11.1993 r.*, [w:] T. Węgrzynowicz, M. Andrzejowska, J. Andrzejowski, E. Radziszewska (red.), *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. Razem czy osobno? Materiały z konferencji w dniach 24–26 listopada 1993*, Warszawa, s. 389–391.
- Express
- 1947 *Kurhan i cmentarzysko. Nowe Odkrycia archeologiczne* (P-K), „Express Wieczorny”, nr 267, z dn. 28.IX.47, s. 2.
- 1948 *Rewelacyjne odkrycie w osadzie Transbor. Czy nasi przodkowie stosowali zabiegi upiększające? odpowiedzą archeolodzy po zbadaaniu prastarych zabytków*, „Express Wieczorny”, nr 253, z dn. 12.IX.48, s. 2.
- Gardawski, A.
- 1959 *Plemiona kultury trzcinieckiej w Polsce*, MS V, s. 7–189.
- Gądzikiewicz, M.
- 1954 *Wybrane zagadnienia z badań nad kulturą grobów kloszowych*, WA XX, s. 134–177.
- Gądzikiewicz-Woźniak, M.
- 1961 *Cmentarzysko łużycko-kloszowe Warszawa-Grochów, stanowisko „Brylowszczyzna”*, MS VII, s. 47–110.
- Gediga, B.
- 1967 *Plemiona kultury łużyckiej w epoce brązu na Śląsku Środkowym*, Wrocław.
- Gedl, M.
- 1962 *Kultura łużycka na Górnym Śląsku*, Prace Komisji Archeologicznej 3, Wrocław.
- 1982 *Cmentarzysko ze schyłku epoki brązu w Kietrze. Tom I*, Wrocław.
- Godłowski, K.
- 1981 *Kultura przeworska*, Prahistoria ziem polskich V, s. 57–135.
- Hildt-Węgrzynowicz, T.
- 1961 *Osadnictwo kultury łużyckiej we wsi Kamionka Nadbużna, pow. Ostrów Mazowiecka*, MS VII, s. 165–200.
- Jadczykowska, I.
- 1983 *Budownictwo mieszkalne ludności kultury przeworskiej na obszarze Polski*, PMMAE 28 (1981), s. 109–247.
- Kaszewski, Z.
- 1975 *Kultura łużycka w Polsce środkowej*, PMMAE 22, s. 123–166.
- Kietlińska, A.
- 1955 *Niektóre zagadnienia dotyczące obrzędów pogrzebowych kultury grobów kloszowych na podstawie cmentarzyska we wsi Transbór, pow. Mińsk Mazowiecki*, „Światowit” XXI, s. 147–161.
- 1968 *Obyczaje grzebalne ludności kultury grobów kloszowych w świetle badań cmentarzyska w Transborze, pow. Mińsk Mazowiecki*, [w:] *Szkice z najdawniejszej przeszłości Mazowsza*, Warszawa, s. 70–82.
- Kietlińska, A., Miłkaszewska, R.
- 1963 *Cmentarzysko grobów kloszowych we wsi Transbór, pow. Mińsk Mazowiecki*, MS IX, s. 255–330.
- Kobylińska, U.
- 2003 *Z archeologicznych studiów nad pradziejami i wczesnymi dziejami północnego Podlasia (badania wykopaliskowe w Dołkach, Gnieciukach i Potoce w woj. podlaskim)*, Warszawa.
- Kokowski, A.
- 2004 *Kultura przeworska – zarys dziejów*, [w:] J. Andrzejowski, A. Kokowski, Ch. Leiber (red.), *Wandalowie. Strażnicy bursztynowego szlaku. Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie 8 marca – 16 czerwca 2004. Katalog wystawy*, Lublin-Warszawa, s. 25–85.
- Lewczuk, J.
- 2006 *Osada kultury łużyckiej z III okresu epoki brązu na stanowisku 3 w Ciepeliowie, pow. Nowa Sól, woj. lubuskie*, [w:] W. Blajer (red.), *Z badań nad osadnictwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej*, Kraków, s. 113–126.
- Makiewicz, T.
- 2004 *Badania Instytutu Prahistorii UAM na trasie autostrady A-2 w latach 2001–2002*, [w:] *Raport 2001–2002. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 2001–2002*, Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (d. Zeszyty ORBA), Seria B: Materiały Archeologiczne, Warszawa, s. 156–164.

- Marchelak, I., Tyszler, L.
- 2003 *Osada kultury łużyckiej z epoki brązu i okresu halsztackiego*, [w:] *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 6–7 w Kowalewicach, pow. Zgierz, woj. łódzkie (trasa autostrady A–2), Via Archaeologica Lodziensis I*, Łódź, s. 25–359.
- Michalski, J.
- 1983 *Zagadnienia systematyzacji i interpretacji obiektów nieruchomych (ze studiów nad osadami otwartymi kultury łużyckiej)*, MSiW V, s. 135–195.
- Michałowski, A.
- 2003 *Osady kultury przeworskiej z terenów ziem polskich*, Poznań.
- Mikłaszewska-Balcer, R.
- 1964 *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Warszawie-Miedzeszynie*, WA XXX, s. 354–371.
- 1966 *Osada kultury łużyckiej w Gośniewicach Nowych, pow. Grójec*, WA XXXII, s. 104–123.
- Miśkiewicz, J.
- 1968 *Kultura łużycka w międzyrzeczu Pilicy i środkowej Wisły*, MS XI, s. 129–208.
- Mogielnicka-Urban, M.
- 1984 *Warsztat ceramiczny w kulturze łużyckiej*, Wrocław.
- Moskwa, K.
- 1976 *Kultura łużycka w południowo-wschodniej Polsce*, Rzeszów.
- Moszyński, K.
- 1967 *Kultura ludowa Słowian. Tom I. Kultura materialna*, Warszawa.
- Niesiołowska-Hoffmann, A.
- 1963 *Ze studiów nad budownictwem plemion kultury łużyckiej, „Slavia Antiqua”* X, s. 25–130.
- Przewoźna, K.
- 1971 *Osiedla z okresów późnolateńskiego i wpływów rzymskich na Pomorzu Wschodnim*, PomAnt III, s. 163–277.
- Pyrgała, J.
- 1981 *Mieszkanie*, Prahistoria ziem polskich V, s. 383–387.
- Taras, H.
- 1995 *Kultura trzciniecka w międzyrzeczu Wisły, Bugu i Sanu*, Lublin.
- Tempelmann-Mączyńska, M.
- 1985 *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, Römisch-Germanische Forschungen 43, Mainz am Rhein.
- Węgrzynowicz, T.
- 1962 *Ślady dawnego osadnictwa na Targówku w Warszawie*, WA XXVIII, s. 103–119.
- 1968 *Materiały z cmentarzyska w Woli Kisielskiej, pow. Łuków*, WA XXXIII, s. 325–331.
- 1969 *Materiały kultury łużyckiej ze wschodniego Mazowsza i Podlasia*, WA XXXIV, s. 389–411.
- 1972 *Osada z IV okresu epoki brązu w Ołtarzach-Gółaczach pow. Ostrów Mazowiecka*, WA XXXVII, s. 139–169.
- 1973 *Kultura łużycka na Mazowszu wschodnim i Podlasiu*, MSiW II, s. 7–126.
- 1978 *Osadnictwo kultury trzcinieckiej i łużyckiej w Drohiczyń, woj. białostockie, na stanowisku Kozarówka*, WA XLIII, s. 32–48.
- 1984 *Uwagi o kulturze grobów kloszowych na Mazowszu i Podlasiu w świetle próby typologicznej klasyfikacji ceramiki*, WA XLIX, s. 3–16.
- Wielowiejski, J.
- 1981a *Produkcja rolno-hodowlana*, Prahistoria ziem polskich V, s. 315–335.
- 1981b *Kamieniarstwo*, Prahistoria ziem polskich V, s. 369–371.
- Wiklak, H.
- 1972 *Późniejsze stadia rozwojowe środkowopolskiej grupy kultury łużyckiej*, PMMAE 19, s. 15–172.
- Wołągiewicz, R.
- 1993 *Ceramika kultury wielbarskiej między Bałtykiem a Morzem Czarnym*, Szczecin.
- Zawadzka, B.
- 1964 *Cmentarzysko grobów kloszowych w Warszawie-Henrykowie*, MS X, s. 229–321.

MATERIALS FROM SETTLEMENT AT TRANSBÓR, COMM. LATOWICZ, WOJ. MAZOWIECKIE

SUMMARY

Unlike materials from the Cloche Grave Culture cemetery at Transbór, distr. Mińsk Maz. (Fig. 1), published over fifty years ago (A. Kietlińska 1955; 1968; A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963), archaeological findings associated with settlement were never analysed comprehensively. Nevertheless random and contradictory information about this material somehow entered circulation giving rise to a controversy over the chronological and culture attribution of the settlement (Express 1947; 1948; M. Gądzikiewicz 1954, p. 164; M. Gądzikiewicz-Woźniak 1961, p. 105; A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, p. 255; S. Czopek 1992, p. 181; 1995,

p. 275; Dyskusja 1995, p. 389; M. Andrzejowska 1988, p. 135; 2001, p. 199). Fragments of Lusatian pottery vessels with openings below the rim, grave assemblage no. 12, deposited in a cloche (A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, p. 258, tabl. III:7.8.14–17; in the present article described with materials from section I/3), known from the monograph of the cemetery were recognised by T. Dąbrowska (1977, p. 118, diagram 1 – phase A) as proof of direct continuity of ‘Lusatian’ traditions in Cloche Grave Culture. The need to rectify the existing inconsistencies prompted the author to examine the archaeological material and documentation at hand, the

latter consisting of site reports (which contain only laconic descriptions of archaeological features), site drawings, no longer complete (*cf* footnote 6), twenty or so amateur black-and-white photographs, and a hand-written card index covering a part of the settlement materials developed in 1961 by R. Mikłaszewska (R.M.).

The archaeology at Transbór first became known to Warsaw archaeologists in the 1920s when the State Archaeological Museum in Warsaw received a number of Cloche Grave Culture vessel finds from this location. Regular excavation led by A. Kietlińska was undertaken only in 1946–1948.

The area was excavated using a grid of 20×20 m units (Fig. 2). Grid squares I–XII were explored in 2 m wide strips (1–10). Grid square XIII was the only unit which comprised two such strips. Fieldwork was carried out mostly in double, less often, in single strips (Fig. 4).

The site lay on the slope of a high dune rising above the flood terrace of the right bank of river Świder (Fig. 1; A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963, p. 255, fig. 1). Despite the sandy and dry substrate stratigraphy was still legible, at least in places. The ancient summit of the dune extended from grid square IV/6 to the middle section of grid square VIII/9–10. A layer of grey or ash-coloured sand which contained most of the cloche burials was detected in grid square IV just below the arable; moving north it gradually descended to the depth of ‘more than two spades’ (Fig. 5). Deeper down, at the N margin of the trench, was found a dark grey layer, which probably yielded most of the Trzciniec Culture potsherds (Fig. 31:VIII/4–6a–d). An equally puzzling stratigraphic sequence was observed in grid square VII (Fig. 36). Here a sequence of two layers is recorded, associated with the horizon of the cemetery. Assuming that the lower layer, which contained graves 47 and 48, is the same as the dark grey sand in grid square VIII, it can be associated with occupation by Trzciniec Culture folk, and consequently, also with Lusatian occupation. A flimsy dark brown level cutting into the roof layer of grave 48 which presumably represented the final horizon of the cemetery was detected also in the southern part of the profile in grid square VIII (Fig. 5).

In the entire investigated area the settlement layer containing charcoal and daub postdating the cemetery horizon rested directly beneath the humus. This made identification of features quite difficult, especially in the eastern area of the site. The main ‘cemetery’ layer of grey sand was also present everywhere. However, it is not clear whether the more ancient dark grey layer occurred elsewhere than within squares VII and VIII.

Archaeologists identified 33 features associated with settlement (Fig. 3). Ten of them evidently are from a period predating the cemetery: hearths (no. 8, 22; possibly, also no. 27 – a hearth evidently earlier than grave 99), a pit oven (no. 9), posthole (no. 12), pits (no. 4, 5, 10, 13, 14; no. 10 apparently was a depression in the unbroken culture layer), and remains of structures (no. 15). Features 8, 9, 10, 14 and 15, contained Lusatian Culture pottery. The building remains, unique for the area of the eastern offshoot of Lusatian Culture, included a frame building on a plan of a trapeze, a surface area of ca. 15 m²; it had an entrance in the shorter western wall and a triangular annex or outbuilding of ca. 7 m² which contained a raised dome oven (feature 15-5). The remains of a light roofing structure extending from the entrance to the hut to feature 14 detected north of the annex/outbuilding originally had been supported by small stakes. This suggests that feature 14 – storage pit (?) with a quern and rubber, may also be associated with the dwelling. Lumps of daub with impressed straw, reed and pegs show that walls could have been insulated on the outside with wattle. The oven, presumably used for cooking and heating, had the form of a clay dome set over a floor of packed clay. It was fed and cleaned through an opening giving onto the interior of the hut, under the roofing, where an oven pit of triangular section was discovered. Another possible ‘Lusatian’ hut occurred in grid square VIII/7–10 (feature 3).

Evidence of occupation postdating the cemetery horizon includes stone hearths (no. 1, 2, 16, 26, 28, 32, 33) and burnt remains of frame

buildings (no. 20, 21, 29, 30, and most probably, no. 7); inside the buildings there was a 1×1 m square outline set against the wall. Feature 20 (a unipartite structure with an inner area of ca. 25 m²) and a bipartite building identified in its neighbourhood, with an area of ca. 30 m², and a northern chamber of ca. 16.5 m², both had walls plastered with clay. Also similar was a bipartite (possibly tripartite) building with individual spaces of ca. 17 m² in area which had a common longer wall. Feature 30 evidently postdates feature 29, which consists of at least two rectangular chambers. A room with a square-shaped stone hearth had an area of ca. 14 m². The L-shaped cross-section of the wall of one building (no. 21) suggests the existence of a foundation. All the discussed structures find only some degree of correspondence in the building tradition known in Przeworsk Culture of the Late Pre-Roman and Early Roman Period, and Wielbark Culture of the Late Roman Period (*cf* K. Przewoźna 1971, p. 181–188; K. Godłowski 1981, p. 105; J. Pyrgała 1981, p. 383–385; I. Jadczykowa 1983, p. 190, 192, 194–195, 199 ff., 214). Their plan evidently different than that of prehistoric dwelling structures published to date and the outline was not the typical quadrangular shape. There is a strong suspicion that the structures at Transbór actually date from the early modern period and are the remains of village buildings common in Poland with a narrow front and an open square-shaped hearth set by the wall or a chimney in a corner (*cf* K. Moszyński 1967, p. 529, 530–531, 560 ff., fig. 469, 470, 478:1.2, 479). Also the structure containing a square-shaped hearth paved with small pebbles (no. 29) evidently older than other buildings probably dates from same age.

Several features did not produce any finds of diagnostic value for chronological and culture attribution, they were ‘concentrations’ of stones and/or pottery (no. 19, 23, 24, 25, 31), post-holes (no. 6, 17) and possible pit (no. 11). Similarly problematic was a deteriorated stone hearth which contained assorted pottery (no. 18).

None of the described features could be linked to Trzciniec Culture settlement, which probably concentrated in the NW part of the site outside the area covered by excavation (over a half of Trzciniec pottery fragments occurred in the northern part of grid square VIII/4–6). Vessels forms were mostly S-profiled pots (Fig. 23:18a.21c, 31:VIII/4–6a.b.d, 33m, and lacking context), exceptionally, one pot had a nearly cylindrical neck (Fig. 30:IV/9d), and a bowl (Fig. 31:VIII/4–6c). A sherd with two cordons recovered in grid square VIII/4–6 belonged to either a pot or a bowl. Apart from skilfully faceted rims in two vessels (Fig. 31:VIII/4–6b.d) Trzciniec ceramics from Transbór find numerous analogies in pottery finds from Mazowsze, Podlasie and Lublin region. Careful execution and elaborate ornamentation place them in the ‘classical’ phase of Trzciniec Culture, dated broadly to period II of the Bronze Age.

Only the SE area of the area excavated at Transbór was free of Lusatian Culture finds. Some pottery fragments were attributed only tentatively to either Lusatian or to Cloche Grave Culture. The predominant form were vessels with a roughened surface; they were represented by the following categories: pouch-like pots with various rim forms (Fig. 8:10a, 14:14h, 22:15-2/4a.b.i.l, 29:1/3d.f, 30:IV/7–8d.IV/9c.f.IV/10b, 31:V/5–6a.V/7a, 32:IX/9–10b, 33c, 34d), egg-shaped pots (Fig. 8:9a, 14:14i.k, 21:15-6e.f, 22:15-2/4k, 23:21b, 29:1/2b.c, 33a, 34b), S-profiled pots with gentle profiling and variously outslipping rim section or only the rim (Fig. 8:9d, 14:14a.j, 21:15-5d.15-6h, 22:15-2/4d.p, 29:1/2a, 30:IV/9a) and a curve below the rim (Fig. 8:8a, 18:15-2b). A large group were bowls, mostly hemispherical (Fig. 21:15-6a, 22:15-2/4h.j, 23:21d.1/1b.d, 29:1/3e.III/5a, 30:IV/7–8c.e.f, 31:VII/9–10c, 33f) or conical (Fig. 21:15-5b, 32a, 34i), more rarely, with a small or a more prominent curve below the rim (Fig. 14:14e.g, 21:15-6d, 22:15-2/4f, 23:1/1e, 33j, 34h), or an inward sloping rim section (Fig. 18:15-1a.15-4b, 21:15-6j, 30:IV/7–8g.h.IV/9b, 32:IX/9–10a, 33h), exceptionally, with S-shaped in profile (Fig. 18:15-4a). Other forms included vase-like vessels (Fig. 8:9c, 14:14d, 18:15-1c.d, 21:15-6b, 22:15-2/4c.r, 33b.o, 34f.g), forms with a neck set apart from the lower body by an indentation (Fig. 18:15-1b, 22:15-2/4s, 31:V/1–2a, 33n), cups (Fig. 14:14f,

33l) and strainer-like vessels (Fig. 8:9b, 22:15-2/4e). One vessel was a nearly biconical form (Fig. 34c). Twenty flat dishes ('plates') reconstructed from sherds ranged in diameter from 17 to 25 cm (Fig. 14:14b, 18:15-3a-c, 19, 22:15-2/4g, 23:1/1f, 29:1/3b, 30:IV/7-8i, 31:V/1-2b.V/7b, 32b, 34e.k).

Most of these ceramic forms find numerous parallels in the material from Late Bronze Age and Hallstatt sites of Lusatian Culture in east Mazowsze and Podlasie. Ornamentation, both in terms of patterns selected and their frequency on vessels from Transbór resembles ornamentation of Hallstatt pottery from the region. The most popular motif are openings under the rim, more seldom, finger or fingernail impressions, less commonly, plastic ornament (applied bosses and cordons), and shallow engraved designs (at the base of the neck – horizontal and diagonal lines, on the body – groups of diagonal and 'herringbone'). In some vessels the rim was decorated by kneading.

Two vessels from Transbór (Fig. 14:14a, 18:15-4a) have no counterpart in the material from the Eastern Mazowsze-Podlasie group of Lusatian Culture. They related more closely to forms known from inventories of Silesian group of the same culture. Although the vessel form is not recorded in the region which separates Silesia and south Wielkopolska from east Mazowsze this direction of influence is apparently correct. What is more, during the late Hallstatt period some vessel forms penetrated from the Silesian group to Mazowsze, into inventories of Lusatian-Pomeranian graves (M. Andrzejowska 2005, p. 134). Presumably, it is no accident that a pot of a western provenance occurred in a cloche grave at Stodzew, distr. Garwolin, site 3 (M. Andrzejowska 2003, p. 138, 140–141, fig. 11d–f), across the river Świder from Transbór.

Another exceptional form was a flat dish with a kneaded rim with five central indentations on the underside, and on its upper face, an impressed design of plaitwork (Fig. 19) apparently from two bands of fibre of equal width woven cross-wise at right angles. Plates with impressions of similar and other kinds of plaitwork were quite popular in some settlements of the Tarnobrzeg Group of Lusatian Culture (K. Moskwa 1976, p. 82–83, 312, 317, fig. 74l, 77k–m). Indentations on the underside of the same dish probably had no functional purpose. Similar indentations, but in four concentric rows, appear on the underside of a plate dated to Hallstatt discovered in Podlasie (J. Dąbrowski 1961, p. 24, pl. I:1).

The settlement of Lusatian Culture at Transbór possibly dates back to late Bronze Age. Some vessels (Fig. 14:14a.j, 32:V/7a) and a spindle-whorl (Fig. 32:VIII/8a) are closer to forms from the end of the Bronze Age than from Hallstatt. However, some vessels are definitely Hallstatt forms: vase-like vessels with openings under the rim (Fig. 8:9c, 33o) or similar forms with an ornament of applied bosses (Fig. 18:15-1c.d), an S-shaped vessel with horizontal smoothing in its upper section (Fig. 21:15-5d), pots and bowls with a curve below the rim (Fig. 8:8a, 14:14e.g, 18:15-2b, 23:1/1e) and an S-profiled bowl (Fig. 18:15-4a). The ornamented vessel with a neck separated from the rest of the body by an indentation (Fig. 31:V/1-2a), and bowls with an inward sloping rim section (eg. fig. 18:15-1a.15-4b) are attributable to Ha D.

The hut with an oven (no. 15) was definitely in use during Hallstatt. A similar dating may be given to the hearth (no. 8) and the pit oven (no.

9). More problematic is the dating of feature 14 which produced assorted ceramics datable to BA V through to early Iron Age. It is possible that the sherds could have been displaced and redeposited within the loose substrate but the quern and rubber also discovered in the same feature presumably rested in their original position. That the Iron Age settlement did not continue until the end of Hallstatt D is indicated by several Cloche Grave burials at Transbór attributable to the earliest phase of Mazowsze-Podlasie cemeteries of Cloche Grave Culture, dated to HaD (M. Andrzejowska 1995, p. 132 ff.). The cemetery was established after the decline of the settlement; the fact that the burials did not disturb feature 15 (= hut with oven) suggests that its remains continued to be visible. At the same time, the second possible Lusatian Culture dwelling (no. 3) was cut by grave 66. Imaginably, the settlement was abandoned when groups of outsiders started coming to the area.

Occupation later than the Cloche Grave Culture cemetery horizon is evidenced by finds recovered in the entire area of investigation; they were a chronologically mixed assortment of objects attributed to Przeworsk and Wielbark Cultures. Four fragments of Przeworsk Culture pottery belonged either in the Late Pre-Roman (Fig. 23:20a, 30:IV/10c, 31:V/7-8a) or the Early Roman Period (grave 12 in grid square I/3). Another form distinctive for Przeworsk Culture material was an iron scabbard clasp (Fig. 35d). Wielbark finds included a large quantity of sherds belonging to group I pots (Fig. 23:21f, 29:II/1a and fragment from grave 12, section I/3), a group XaA bowl (Fig. 32:X/7-8a), a sherd decorated with zigzag (from feature 21), and others items (Fig. 31:V/5-6c and fragment from feature 14). Finds considered as diagnostic for Wielbark Culture included springs from two brooches (Fig. 35a.b) and a melted glass bead. The Wielbark material is datable very generally to phase B₂/C₁ through to phase D of the Roman period (cf. M. Tempelmann-Maczyńska 1985, p. 48 ff., pl. 4:202, 44, table 8; R. Wołągiewicz 1993, p. 12 ff.). Przeworsk and Wielbark pottery could not be associated conclusively with any feature dated to after the decline of the cemetery. This is an additional argument proving that the burnt dwellings (no. 20, 21, 29, 30) date from the early modern period.

A fragment of a base from a turned vessel (Fig. 31:VII/9-10b) was dated to the Late Roman or the Early Migration Period.

The entire investigated area produced a modest number of small fragments of modern wheel-made vessels; the lower part of feature 20 contained a small fragment of an oven tile.

Owing to intensive occupation of the site after the decline of the cemetery many graves were lost or suffered serious damage; the original stratigraphy was disturbed and archaeological material became redeposited. This lends weight to the view that Lusatian Culture sherds discovered inside an inverted cloche vessel in grave 12 do not belong to the assemblage. This is supported by the fact that the same vessel also contained two sherds from Roman Period ceramics.

Many questions relating to the sequence of occupation episodes at Transbór remain unanswered. The incomplete but quite striking archaeological material from this site proves that there is a need to continue investigating settlement sites, still relatively a *terra incognita*.

łum. A. Kinecka

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

ABBREVIATIONS OF PERIODICALS' AND SERIAL PUBLICATIONS' TITLES

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześnie: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)
CRFB	– Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześnie: „Fontes Praehistorici”), Poznań
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa
KSIA	– Kratkie soobšeniâ Instituta arheologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva
MIA	– Materialy i issledovaniâ po arheologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemysł/Tarnobrzeg)
MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
PA	– „Památky archeologické” (wcześnie: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
Prahistoria ziem polskich	– <i>Prahistoria ziem polskich</i> , tom I: <i>Paleolit i mezolit</i> (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: <i>Neolit</i> (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: <i>Wczesna epoka brązu</i> (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: <i>Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego</i> (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: <i>Późny okres lateński i okres rzymski</i> (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg i.Pr.
PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
SlA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
SovArch	– „Sovetskââ Arheologia” (Советская археология), Moskva
SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa

